

בשבילי הזכויות

אחריות אצרחית - בדרכי לחברת מוסת

דיון באמנת זכויות הילד/ה
בהיבטים מוסריים וחברתיים

פתיחה

מיכל כהן, המנהלת הכללית

פיתוח וכתובה

טובה בן ארי, מפקחת ארצית ליישום חוק זכויות התלמיד
חניית דינור, פיתוח תכנים בחינוך החברתי
ליאת כהן, מנהלת תוכניות
יוסי מיכל, מדריך ארצי ליישום חוק זכויות התלמיד

כותבי מאמרים:

פרופ' דורון גדעון (ז"ל), יועץ אקדמי בכיר לשעבר, המרכז הישראלי להעצמת האזרח
בן ארי טובה, מפקחת ארצית ליישום חוק זכויות התלמיד
עו"ד מטלון מוריאל, יו"ר הקרן הישראלית למען יוניסף

דברי ברכה:

בארי דסי, מנהלת אגף א', חינוך על יסודי

קראו והעירו: (לפי סדר א-ב*)

אוריון ליור אורלי, מדריכת מטה לאופק חדש, אגף א' חינוך על יסודי
אטלסמן דרורית, מנהלת חטיבת ביניים בר לב, מקיף ה', ראשון לציון
אלגלי יובל, תלמיד, תיכון אלון רמת השרון
ד"ר אברהם שושנה, מנהלת תיכון שרת, נתניה
ד"ר בן ברוך סוזי, מרצה באוניברסיטה העברית ירושלים ומכללת בית ברל, לשעבר ראש מחלקת נוער במשטרת ישראל (נצי"מ גימ).
ד"ר בן עמי יפה, מנהלת המרכז האקדמי לפיתוח סגלי חינוך בבית הספר לחינוך, אוניברסיטת תל אביב
ברק כוכבה, מפקחת, מחוז מרכז
ברקוביץ' ריקה, סופרת, משוררת ומנהלת תחרות הכתיבה הארצית לילדים במסגרת אגודת הסופרים
וידרמן גלית, סמנכ"ל הקרן הישראלית למען יוניסף
ויסברג נקש נורית, מרצה ומנחה בתחום התערבות עם ילדים ונוער בסיכון
ונד מירי, מנהלת גף מוסדות חינוך באגף לחינוך על יסודי
כהן אורנשטיין טלי, מדריכת מטה לחאלום - חינוך אישי לצמיחה ומנהיגות, אגף א', חינוך על יסודי
ליפקין יובל, מנכ"ל המרכז להעצמת האזרח בישראל
מבורך יוני, תלמיד, תיכון אחד העם פתח תקווה
מורדקוביץ אביבה, מנהלת בית ספר, אבן יהודה
סגל ענת, מדריכה ארצית ליישום חוק זכויות התלמיד
סנדר מירה, מורה בחטיבת ביניים, מדריכה למתמטיקה
ד"ר רבינוביץ' מיכל, מנהלת תיכון מקיף, יהוד
חיטר אמיר, מורה, תיכון ע"ש הרצוג, חולון
שוורץ אבי, מנהל, בית הספר המקיף ע"ש גרינברג קריית טבעון
שוורץ חנה, מנהל מינהל חברה ונוער, מחוז תל אביב

תודה לד"ר משה דקלו, מנהל אגף בכיר, אגף הבחינות, משרד החינוך

עריכה לשונית: ציקי רדיאנו

עיצוב גרפי: סטודיו לעיצוב גולן תורג'מן

הוצאה לאור: מחלקת הפרסומים, משרד החינוך

כל הזכויות שמורות למשרד החינוך, ירושלים, 2013

■ חלק א': דברי פתיחה

1. מיכל כהן, המנהלת הכללית 7
2. פרופ' גדעון דורון (ז"ל), יועץ אקדמי בכיר לשעבר, המרכז הישראלי להעצמת האזרח 9
3. טובה בן ארי, מפקחת ארצית ליישום חוק זכויות התלמיד 11
4. עו"ד מוריאל מטלון, יו"ר הקרן הישראלית למען יוניסף 15
5. דברי ברכה, דסי בארי, מנהלת אגף א', חינוך על יסודי 17

■ חלק ב': תשתית המידע

1. דברי הסבר בשפה ידידותית לאמנת האו"ם לזכויות ילדים 20
2. חוק זכויות התלמיד 25

■ חלק ג': הנחיה

30

■ חלק ד': שיעורים וסדנאות

1. זכויות ילדים - מדוע? 38

הזכות לשוויון בחינוך בחברה רבת תרבויות

2. הזכות לשוויון - מקימים בית ספר 43
3. האם פגשנו הפליה על רקע עדתי? 49
4. נגישות בבית הספר 55
5. הפליה על רקע ארץ מוצא 63
6. גזענות, סטריאוטיפים והפליה 69

הזכות להישמע ולהשתתף בקבלת החלטות

7. הזכות להישמע בבית הספר 73
8. הזכות להישמע ולהשתתף בקבלת החלטות 78
9. "מה בסך הכל עשיתי?" - הפרת משמעת 84
10. הזכות להשתתפות בטיול 91
11. טוהר הבחינות 96

אחריות חברתית במצבי מצוקה

12. ילדים עובדים או עבדים 102
13. ילדים במדים 110
14. לילדים יש זכויות בעולמנו? 114

מלק א'

דברי פתיחה

ילדים ונוער הינם אזרחים

מיכל כהן, המנהלת הכללית

למנהלות ולמנהלי בתי הספר ולצוותי החינוך,

מערכת החינוך נוהגת על פי נהלים הנגזרים מחוקי היסוד ומחוקים אחרים של מדינת ישראל.

חוק זכויות התלמיד אשר חוקק בשנת 2000 מעגן בחוק מספר זכויות החשובות לתלמידים בהקשרים ובחוויות שמזמן להם בית הספר. חוק זכויות התלמיד, פותח בפניכם הזדמנויות להעמיק בשיח בנושאים העומדים בבסיסה של כל חברה דמוקרטית. ניתן ללמוד ולהכיר את הנושאים הבאים: זכויות, אחריות, מחויבות, חובות, מניעת הפליה ושוויון באמצעותם ניתן לנתב ולקבוע בכל חברה.

אני מאמינה, כי מורים המממשים את זכויות תלמידיהם, זוכים להערכה מצד התלמידים ומטביעים את חותמם ביצירת מרקם יחסים של כבוד והערכה בין התלמידים לבין עצמם, ובין התלמידים לבין בית הספר ועולם המבוגרים בכלל. אנו מחויבים לקביעת קוד התנהגות מכובד המוקיע אלימות מכל סוג שהוא ולתת דוגמה אישית לכל באי בית הספר.

ילדים ונוער הינם אזרחים. לכן, מטבע הדברים הינם בעלי זכויות אזרח. חלק מזכויות אזרח אלה, הן זכויות שניתן ליישם ככל שהילד מתפתח. המעבר מתפיסה מגוננת לתפיסה משתפת של הילד בתהליכים הקשורים בקביעת גורלו (כמו למשל חינוכו) הנה חדשה למדי, היא מלווה בשינוי בתפיסת הזכויות המגיעות לילדים מצד "עולם המבוגרים". בתפיסה המשתפת, הילד נתפס כבוגר אוטונומי לעתיד, שכישוריו מצויים בהתפתחות מתמדת לקראת הבשלה. על כן יש להעניק לו זכויות משלו, הדומות באופיין לזכויות המבוגרים. ההבדל הנו בהיקף הזכויות המוענקות, ובתנאים המיוחדים שמתחייבים מהיותו של בעל הזכות עדיין ילד.

זכויות הילדים והנוער נחלקים לשלושה סוגים: זכויות אדם רגילות, זכויות אזרח שניתנות ליישום בהתאם להתפתחותם של התלמידים, וזכויות מיוחדות לתלמידים. חלוקת הזכויות לסוגים:

- הענקה: הזכות לחינוך, הזכות לבריאות, הזכות לשוויון;
- הגנה: איסור על ענישה גופנית, איסור על ענישה משפילה, חובת הדיווח על אלימות, שמירת סודיות, הגנה על פרטיות.
- השתתפות: הזכות להליך הוגן, חופש הביטוי, שיתוף בוועדות, חופש ההתאגדות

בחוק זכויות התלמיד נקבע בסעיף 21: "הוראות חוק זה יובאו לראשונה לידיעת התלמידים והוריהם כאמור בסעיף 4 בתוך 45 ימים מיום פרסומו של חוק זה אף אם לא קבע השר תקנות לפי סעיף 4; לא קבע השר כאמור, יובאו הוראות חוק זה לידיעת התלמידים והוריהם על ידי מנהלי מוסדות החינוך". החוק מקדם את מצב ההגנה על האינטרסים של התלמידים למעמד של זכות עצמאית של התלמיד. כך, נקבע בחוק כי לכל תלמיד יש הזכות לקבל חינוך, לכל תלמיד הזכות להליך הוגן, איסור על ענישה משפילה או פיזית, איסור מוחלט על הפליה בקבלה ורישום לבית הספר, זכות להבחן בבחינות בגרות, זכות להתאגד במועצת תלמידים, זכות לפרטיות וחיסיון מידע, ההגנה מפני ענישה בשל מחדל של הורי התלמיד. זכויות תלמידים, המוענקות מכוח חוק או מכוח מדיניות חינוכית, מחייבות כי יתקיימו בהן איזונים, כמו כל זכויות אחרות המוענקות לכל אדם באשר הוא, בכל מסגרת.

חוק זכויות התלמיד חייב למצוא את ביטויו גם בתקנון הבית ספרי. בתהליך קביעת הזכויות האחריות והחובות בשיתוף תלמידים והורים נוכל לבנות הסכמות לעיצוב דרכי הלמידה הניאותים ללמידה איכותית. בעזרת כלים אלה נוכל לקדם את החינוך לאחריות אישית ואחריות אזרחית בצד זכויות התלמידים, ולבנות הסכמות על הדרך למימושם.

אני מבקשת מכם ליידע את התלמידים והוריהם בדבר החוק המחייב את כולנו, ולקדם דיונים ברמות שיתוף שונות את באי בית הספר בדבר החשיבות לקיים את הנהלים המחייבים של משרד החינוך ואת חוק זכויות התלמיד.

ניתן להתייעץ עם הגב' טובה בן ארי, המפקחת הארצית לזכויות התלמיד/ה, חומרים נוספים ותומכים תוכלו למצוא באתר זכויות התלמיד/ה ובאתר המיוחד שהקמנו לנושא הרב השנתי ששניהם נמצאים באתר או"ח.

בברכה,
מיכל כהן,
המנהלת הכללית

מערכות הקשרים הבינאישיים והקהילתיים בעולם המודרני, הדמוקרטי והליברלי מוסדרות על ידי חוקים ותקנות המגדירים את זכויותיהם ואת חובותיהם של הפרטים החיים בחברה. כך מתקיימות מערכות לאומיות ובינלאומיות המגדירות את זכויותיהם של האזרחים. כך גם מוגדרות זכויות המיעוטים, הנכים, החולים או הסטודנטים אף אם פעמים רבות אין הן נשמרות. בדומה, הזכות לחיים, הזכות לביטחון סוציאלי, להתפתחות, לחופש הביטוי, להישמע ולהשתתפות פוליטית, כמו גם הזכות לחופש דתי ולחופש מדת, להתאגדות על בסיס פוליטי או על בסיס כלכלי מוגנים על ידי חקיקה מסודרת.

זכויות הילד הן סדרת חוקים הניצבים כמגדל של נאורות בליבת החקיקה הנ"ל ובמרכז סדר היום של דיונים הנוגעים לזכויות בכלל ולזכויות אזרח בפרט. זכויותיהם של הילדים מתבססות על האמנה לזכויות הילד שהוגדרו בהצהרת ג'נבה בשנת 1924 ואושררו על ידי הצהרת ארגון האומות המאוחדות בשנת 1959. בשני המסמכים הייתה הצהרה דומה: מחויבות בינלאומית כלפי ילדים והכרה בהם כקבוצה ייחודית אשר מחייבת את המדינות להתייחס אליהם בצורה מיוחדת ומובחנת. אמנת זכויות הילד גובשה ונחתמה שוב בשנת 1989, והיא מהווה עד היום מסמך בינלאומי מחייב בתחום זה. אמנה זו מכילה 54 סעיפים המקיפים תחומי חיים מגוונים בעולם של כל ילד/ה ומצביעה על זכויות של הילדים (ולאו דווקא בחסות המבוגרים לצידם), כמו: הזכות להגנה מפני הזנחה, ניצול והתעללות, הזכות לחינוך ולמניעת הפליה, הזכות לשוויון, הזכות לשם וללאום, הזכות לטיפול ולהגשה לילדים עם מוגבלויות, זכויות למילוי הצרכים הרגשיים, זכויות בהליך פלילי, הזכות לפרטיות, לפנאי, הזכות למידע נגיש ומותאם.

הנחת היסוד הנורמטיבית שעליה מתבססת האמנה לזכויות הילד היא שהילד הוא ישות אוטונומית מרגע היוולדו, ולפיכך זכויותיו אינן רק מטרייה מגוננת, אלא גם קו מתאר של חובות המבוגרים כלפיו. בחתימת האמנה הבינלאומית לזכויות הילד אפשר האו"ם למדינות שאשררו את האמנה, להתאימה לרוח התרבותית המאפיינת כל מדינה.

מדינת ישראל התחייבה בפני האומות המאוחדות להנחיל את אמנת זכויות הילד באגפי השלטון השונים, ועל כן היא מחויבת במפורש בקודקס החוקים שלה לאמנה הבינלאומית לזכויות הילד. מכיוון שהנושא נמצא בצומת היחסים שבין הילד/ה להורים, לבית הספר ולמדינה, קיימת חשיבות בהסברה ובחינוך שיטתיים.

למה יש להגן על זכויות הילד?

בשנת 1997 מונתה ועדה לבחינת העקרונות המנחים את זכויות הילד ויישומם בפועל. בראש הוועדה עמדה השופטת סביונה רוטלוי שהתבקשה לבחון מחדש את מכלול החקיקה הישראלית בהקשר להתייחסות החברה ורשויות המדינה לחינוכם ולרווחתם של ילדים במטרה להבטיח עמידה בהתחייבויות של האמנה הבינלאומית בדבר זכויות הילד¹.

מסקנות הוועדה נגזרו מתפיסת הילד כישות עצמאית, על אף שהוריו הם האפוטרופוסים שלו: ישות עצמאית בעלת זכויות מיוחדות ואחריות לכבודם של מבוגרים ושל צעירים. על המבוגרים ממנו ללמדו ולחנכו להכיר בזכויות אלו. בעת הפרתן - עליו לדרוש אותן - ובמקביל עליו לשמור על זכויות האחרים שלצידו/ה.

באופן אידיאולוגי ואף מעשי כולנו חווים פערים אזרחיים ופערי מידע. לכאורה אנו עסוקים באלימות של ילדים ושל נוער ומטילים עליהם את כל כובד האחריות האזרחית, אולם תוך כדי כך אנחנו שוכחים את אחריותנו כבוגרים לאותן תופעות קשות בחברה הישראלית. כדי לקדם חברה איכותית עלינו להתמקד ביחסים המעצימים את אמון הילדים בנו כדי שהם יבחרו ללכת בדרכים ראויות. ההתייחסות לנושא "טובתו של הילד/ה" מקדמת את השיח האזרחי אודות זכויות הילד/ה בסביבות משתנות. האחריות האישית והציבורית מחייבת את יישום אמנת זכויות הילד הבינלאומית (כפי שמצוין חוק יסוד כבוד האדם וחירותו וחוקים אחרים) בכל רובדי הפעולה: החל מתהליכי החשיבה העוסקים בטובת ילד/ה, בזכויותיו וכלה ביישומן בחיי המשפחה, בקהילה, בבית הספר ובמדינה, וכך נוכל לבנות חברה דמוקרטית.

¹ ישראל חתמה על האמנה בשנת 1991.

עקרון זכויות הילד מציף מעצם טבעו שאלות מהותיות הקשורות להענקת חירויות ואוטונומיה. אמנת זכויות הילד מגבילה את חירויות הילדים כחלק מחינוכם ומהכשרתם להיות אזרחים שווי זכויות. סעיף 12 באמנה מורה על זכותם הכוללת של ילדים/תלמידים להישמע להליך הוגן "בהתאם לגילם ולמידת התפתחותם" להשתתף בהם, וחובת המבוגרים המשתתפים להעניק משקל ראוי לדבריהם של הילדים בעת קבלת החלטות. פרשנות מקובלת של האמנה מבארת את הדרישה "ליכולת קבלת החלטות המותנית במידת התפתחותם והתבגרותם של הילדים" בבניית כלים מיוחדים ובפיתוח סטנדרטים לשיתופם. החובה/המלצה לשתתף בנושאים מסוימים, כמו: תהליך קבלת החלטות במשפחה, באמצעי התקשורת, בהליך פלילי, בהחלטות בית ספריות מותנית ביכולתם לקבל החלטות בתוך התבנית התרבותית אליה נולדו ובה חיו ובהתאם למידת ההתנסות בפועל שלהם. בעת הערכת יכולתם לתרום לתהליכי קבלת החלטות יש להכיר גם בהשפעת חבריהם - קבוצת השווים וגם בהיעדר ניסיון חיים ומיומנויות לחשיבה ביקורתית ותוצאתית. מכאן נגזרת תרבות חינוכית מכוונת אחריות של כל אדם כיחיד וכחבר בקבוצה.

במשך שנים נמתחה ביקורת לגבי האמנה האמורה. הטענה המרכזית היא כי העיסוק בזכויות ילדים/תלמידים אינו מתאים לעת החדשה משום שאין הוא מעגן בתוכו את חובות הילד/ התלמיד/ה, כלומר: אין זכויות ללא חובות. אלא שביקורת זו מתייחסת לכל הערכים המנחים את החברה כבעלי ערך דומה, ולא כך היא, כמובן. זכויות ילד, כמו זכויות אזרח, נובעות מעצם היוולדו לתוך חברה נאורה. הילד או הילדה אינם מחויבים להתנהגות מסוימת כדי שיהיו כשרים לזכויות.

בהקשר זה תפקידו המשמעותי של החינוך הוא הנחלת דרכים לבניית מערכות חיים. מערכות החיים האלו מבוססות על זכויות ילדים במובחן מזכויות מבוגרים, תוך תהליך אישי, אזרחי שמטרתו לקחת אחריות על המעשים, על תוצאות המעשים, ועל מילוי חובות אזרחיות בהיותנו בוגרים המקדמים ומקיימים את זכויותיהם של האחרים.

האמנה הבינלאומית לזכויות הילד שמדינת ישראל התחייבה להכניס למערכת החקיקה כחובה בסיסית עבור ילדיה, ולא רק כערכים מובילים, מטילה את כל כובד האחריות על המדינה, על מוסדותיה ועל שליחיה.

החשש שמקבל מדי פעם ביטוי פומבי כי האמנה תפגע בסמכותם ובמעמדם של מורים ומנהלים, הוא מוגזם. בסעיף הראשון לחוק מוצהר שכבוד המורה וכבוד התלמיד הם בסיסי החוק. הזכויות המובטחות בחוק הן מעטות, ויש לעבות אותן כפי שהמליצה הוועדה לבחינת עקרונות יסוד בתחום זכויות הילד ויישומם בחקיקה. החוק אינו מונע מהצוות הבית ספרי לנקוט באמצעים חינוכיים משמעותיים, אלא הוא מתנה אותם בענישה המכבדת את זכויות האדם של הילד/ה, כאשר האמצעים החינוכיים באים למנוע אלימות לצורותיה ולהשתית תרבות חינוכית תקינה וסדירה.

החינוך ברוח אמנת זכויות הילד חשוב לכלל קהלי בית הספר במיוחד לאור היחלשות מעמד המשפחה וחיזוק מעמדו של בית הספר כבית חינוך המעצב את אבני היסוד לחברה אזרחית ראויה. תפקידו של המוסד החינוכי הועצם: הצוות החינוכי מהווה היום את הסולם האיכותי לכוון את הצעירים והוריהם בשבילי הזכויות ובבחירות המעצבות את ההווה והעתיד.

הצוות החינוכי מהווה היום את הסולם האיכותי עליו מטפסים תלמידינו לעולמות רחוקים בדרך להגשמת היעדים שהציבו לעצמם. המורים והמורות, המנהלים והמנהלות נדרשים לעמוד בפתחן של מהפיכות חברתיות: לחנך, להדריך, ללוות, ללמד ולהכריע, כלומר, של בית הספר כבית חינוך המעצב את אבני היסוד לחברה אזרחית ראויה. תפקידו של המוסד החינוכי הועצם לאור היחלשות מעמד המשפחה וחיזוק עליו מטפסים תלמידינו לעולמות רחוקים בדרך להגשמת היעדים שהציבו לעצמם. המורים והמורות, המנהלים והמנהלות נדרשים לעמוד בפתחן של מהפיכות חברתיות: לחנך, להדריך, ללוות, ללמד ולהכריע, כלומר: לכוון את הצעירים והוריהם בשבילי הזכויות ובבחירות המעצבות את ההווה והעתיד.

מי זקוק לזכויות?

טובה בן-ארי, המפקחת הארצית ליישום חוק זכויות התלמיד/ה

כולנו זכאים לזכויות. השאלה היא, מי מאתנו זקוק להן במיוחד?
מי שאינו שותף למעגל מקבלי החלטות; ומי שאינו שותף למעצבי דעת הקהל והתרבות.
הקבוצה הגדולה ביותר העונה לתיאור זה היא קבוצת הילדים.

נושא זכויות הילד עוגן עד היום בסדרה של אמנות ומסמכים בינלאומיים. האמנה נחתמה על ידי ישראל ונכנסה לתוקף לאחר אשרורה ביום 2 בנובמבר, 1991.

זכויות ילדים הן חלק ממדיניות חינוכית רחבה וגם משמעותיות במשפט הישראלי ומוגנות בתפוזרת בחוקים שונים, בחלקן כנגזרת לזכויות אדם ואזרח ובחלקן באופן מיוחד לילדים.

ילד הנו אדם - ולכן מגיעות לו זכויות אדם ואזרח הייחודיות לילדים ונוער עד גיל 18.

בעשורים האחרונים משתרשת גישה חינוכית, מוסרית ומשפטית חדשה, לפיה ילדים הנם יצורים בעלי אוטונומיה מתפתחת, ויש לשתפם בקבלת החלטות בעניינם בהתאם ליכולתם השכלית והרגשית. בהיותם בני אדם, זכאים ילדים למלוא זכויות האדם שלהם - הזכות לחיים, לכבוד ולשוויון. ילד איננו מבוגר בהקטנה, אלא אדם שלם ומורכב.

אנשים צעירים ומבוגרים צריכים לדעת, מה הן זכויותיהם, מדוע הן חשובות, ומה הן הדרכים לממשן גם בבית הספר. הצוות החינוכי בביה"ס מתווה את הדרך ומשמש גשר בין הבית לילדים ועל כן המוסד החינוכי צריך להיות רגיש לזכויות ילדים ואחראי למימושם.

■ רקע תיאורטי – זכויות הילד:

האמנה הבינלאומית בדבר זכויות הילד התקבלה על ידי האו"ם בנובמבר 1989 ונכנסה לתוקף בספטמבר 1990.¹ ההכרה הרחבה לה זכתה אמנה זו מחזקת את תוקפה והופכת אותה לסטנדרט בינלאומי מקובל. ישראל חתמה על האמנה ב-1990 ואשררה אותה ב-1991. בפברואר 2003 הוגש לממשלה דוח בנושא חינוך של ועדת המשנה ל"וועדה לבחינת עקרונות יסוד בתחום הילד והמשפט ויישוםם בחקיקה", שהוקמה על מנת לבחון את זכויות הילד בישראל לאור האמנה.

האמנה מבטיחה לילדים קשת רחבה של זכויות - אזרחיות, פוליטיות, חברתיות, כלכליות ותרבותיות. הזכויות מחולקות לשלוש קטגוריות מרכזיות: זכויות הגנה (Protection) כגון זכותו של הילד להגנה מפני אלימות והתעללות, זכויות הענקה (Provision) כגון זכותו של הילד לחינוך ולבריאות, וזכויות ההשתתפות (Participation) כגון זכותו של הילד לחופש ביטוי, לחופש התאגדות, למידע ולפרטיות. כמו כן מדגישה האמנה את כבוד הילד ואת התפיסה כי יש לכבד ילדים כבני אדם.

זכויות הילד כפי שמנוסחות באמנה, מתייחסות הן לזכויותיו האישיות של הילד והן לזכויותיו הקבוצתיות כמשתתף למוצא, תרבות ושפה מסוימים.

אנו מכירים במציאות של חברה מרובת תרבויות וזהויות, מכבדים את ההשתייכויות האישיות והקבוצתיות השונות ומכירים בזכויות הנובעות מהן. אם זאת נקודת המוצא היסודית היא הילד עצמו, כאדם וכאינדיווידואל וההכרה בזכויותיו כפרט. מתוך כך נובעת תחולתו הכללית והמקפת של חוזר זה על בתי הספר באשר הם.

זכויות האדם, ויהא זה מבוגר או ילד, אינן בלתי מוגבלות. לכל זכות-גבול זכותו של האחר, במיוחד כאשר זכות פוגעת בזכות של אדם אחר.

■ קידום זכויות – Promoting

זכויות מוגבלות בערכן אם הן אינן ידועות ואינן מוטמעות בעשייה היום יומית. מחויבות המדינה להפיץ את זכויות הילדים, זכויות התלמידים, ללמד ולהסביר את אמנת זכויות הילד ואת חוק זכויות התלמיד, ללמוד ולנהוג על פי חוקי המדינה המנחים את התהליך החינוכי למימוש זכויות התלמידים בחברה אזרחית. הזכויות מחליפות את

ההגנות הרעועות שהיו בעבר וכיום מדובר על הגנה שוויונית וכוללת, שתוקפה הוא אוניברסאלי ונשען על משפט המדינה והעמים.

ילד ו/או לתלמיד מגיעות זכויות הנוספות על אלו של המבוגרים, כמו למשל זכותו לקבל חינוך או זכותו שלא לעבוד. לזכויות נוספות אלו יש להן אופי הגנתי, תכליתי גם לספק את התנאים לצמיחתו של הילד לבוגר עצמאי, המסוגל להשתמש בזכויותיו ולהגן עליהן, ואף לתת לאחרים.

"המעבר מתפיסה מגוננת לתפיסה משתפת של הילד בתהליכים הקשורים בקביעת גורלו מלווה בשינוי בתפיסת הזכויות המגיעות לילדים מצד "עולם המבוגרים": בתפיסה החדשה, המשתפת, הילד נתפס כבוגר אוטונומי לעתיד, על כן יש להעניק לו זכויות משלו, הדומות באופיין לזכויות המבוגרים." (מתוך דברי כבוד השופט בדימוס-סבינה רוט לוי).

זכויות תלמידים חייבות לבטא את האיזונים הנדרשים בתוך בית הספר, מול מוריהם ובמסגרת אורח החיים הבית ספרי. ממש כפי שזכויות האזרח אינן מוחלטות כי אם כפופות לאיזונים החברתיים, כך גם זכויות התלמיד כפופות לאיזונים המתחייבים מן המסגרת הבית-ספרית. לכן, הטענה הנשמעת לעיתים אודות ה"הפקרות" או הסכנה שבמתן זכויות לתלמידים - טעות יסודה. זכויות תלמידים, המוענקות מכוח חוק או מכוח מדיניות חינוכית, מחייבות כי יתקיימו בהן איזונים, כמו כל זכויות אחרות המוענקות לכל אדם באשר הוא, בכל מסגרת.

זכויות אינן סימטריות לחובות! לגבי ילדים הדבר נכון במיוחד, שכן המשפט אינו מכיר בדרך כלל בחובותיהם של ילדים אלא בצורה הדרגתית בהתאם לגילם ויכולותיהם השכליות והרגשיות, במערכת החינוך שלנו אנו מחנכים את התלמידים מחד לקבלת אחריות על מעשינו תוך חשיבה ועשייה רפלקטיביים, ומאידך לחובות משתנות במסגרות שונות בהם מחייב הילד לפעולות מסוימות שיש בהן ציות מסויג, לדוגמא לבוא בזמן לשיעור, זוהי חובתו של כל תלמיד ובלבד שהינו בריא, במידה והיה בבדיקות רפואיות בבוקר, יאחר לבית הספר מפאת נסיבות אובייקטיביות כאלה ואחרות כפי שמורה יאחר לשיעור או כל בעל מקצוע אחר.

לאור אלו, תפקיד המורות מתעצם לנוכח היותן בעלות הידע, המובילה החברתית לזכויות ילדים, מדריכת הורים בעולם משתנה, ומאידך גם מסייעות לילדים בבניית הכלים והאמצעים האזרחיים לשימוש בהן.

המרחב הבית ספרי מהווה חברה בזעיר אנפין, המורכבת ממשתתפים בגילאים שונים, בעלי זהויות שונות ומגוונות. מתוך כך יש חשיבות גדולה ליצירת הסכמות המגדירות את אופי המרחב החינוכי כמקום המכבד את זכויות האדם וחותר ליצירת שיח אזרחי. על מנת להגיע להסכמות יש ראשית לכל לחשוף את כל קהילת המוסד החינוכי ובראש ובראשונה את צוות המורים לידע יסודי משותף בנושא זכויות אדם וזכויות התלמיד

זכויות אין פירושן הפקרות, כי אם מערכת מבוקרת ומושכלת של התנהגויות המגובות בקוד התנהגותי ברור. לכל זכות גבול זכותו של האחר והוא הבסיס לתקשורת אמינה בין בני אדם בכלל, ובמוסד החינוכי במיוחד.

תרבות של זכויות

התוכניות והמיזמים בארץ ובעולם להטמעת זכויות ילדים/תלמידים מתבצעים במערכת החינוך ומהוות מעבר מעמדה חינוכית המגיבה לבעיות לעמדה יוזמת של סביבה חינוכית ראויה המכבדת את כל באי בית הספר.

בסיס התוכניות היא שסביבה חינוכית ראויה מתייחסת לתלמידים ולאנשי הצוות החינוכי כבני אדם שלמים. משמעות הדבר היא שמתן מענה למכלול הצרכים ושמידה על הזכויות כולן היא המפתח לקידום של התלמידים וכל ניסיון לבודד את מרכיבי אישיותם ולטפל בהם בנפרד נדון לכישלון. כך למשל נוכל למצוא שתלמיד שזכותו לתרבות נפגעת בבית הספר יתקשה בלימודים, תלמיד או תלמידה שחשים שכבודם נפגע יתקשו לפתח עמדה מכבדת כלפי חברים או כלפי עולם המבוגרים ולעמוד בדרישות התנהגותיות שבית הספר מציב.

המוסד החינוכי מפגיש "שונים" בתחומי עניין משותפים, ככזה אמור הוא לכבד את זכויותיהם של חברי קהילת המוסד החינוכי לתת אמון אלה באלה תוך תמיכה בין כל הגורמים - צעירים ומבוגרים. ריבוי נקודות המבט התרבותיות, האמונה והאידיאולוגיות שאנו מצווים כיום לכבד בנושא זכויות, גוזר ריבוי של יצירת איזונים בתרבות הבית ספרית. העקרונות, הכללים והדרכים למימוש הזכויות נתונים לביור, להתדיינות ולשכנוע בין באי בית הספר.

זכויות הן כלי חינוכי, הן מחנכות לעצמאות ולאוטונומיה, ובה בעת לשיקול דעת ולכבוד כלפי הזולת במערכות יחסים בבית הספר. מימוש תרבות של זכויות במרחב הבית ספרי ייצור תהליך העצמה אשר יהפוך את בית הספר מטוב למצוין.

התפיסה החינוכית מטילה עלינו כמבוגרים אחריות מוגברת, במיוחד על נשות/אנשי חינוך. המורה נתפס היום כמנהיג חינוכי וחברתי, בעל השפעה משמעותית על עיצוב התנהגות הילדים ורבים מחקים את התנהגות המורה ימים רבים אחריו.

זכויות התלמידים, קידומן, מימושו, עידודן ויישומן הינו חלק בלתי נפרד מן התהליך החינוכי ולפיכך מתפקידי המורה. על המורים בחברה דמוקרטית לפעול למימוש זכויות התלמידים, ללמד את התלמידים מהן זכויותיהם, ללמד את התלמידים כיצד לעמוד על זכויותיהם וכיצד לממשן באופן המיטבי והראוי תוך שמירה על כבוד הפרט וכבוד הזולת.

יש להוקיר את המורים המעודדים ומיישמים את זכותם של תלמידיהם לחינוך. על המורים לאזן, לווסת, להגביל ולהכריע בעימות בין זכויות שונות המתנגשות השכם והערב. עליהם לתת עדיפות בכל רגע נתון לזכויות אלו או אחרות תוך איזון סביר מידתי וראוי של זכויות התלמידים (אחד אחד וכקבוצה).

על מורה, כבוגרת, מוטלת אחריות רבה יותר מבחינה חינוכית-אזרחית. התלמידים נתונים למרותן של המורות וההנהלה - אין שוויון מעמדי, אך יש וצריך להיות כבוד הדדי ללא כפיפויות.

על כן, למורה ולתלמיד זכות זהה לכבוד. אין להעליב תלמיד ואין להעליב מורה. כבוד לאדם הצעיר או לאדם המבוגר - הוא כבוד לזהות שלו, כבוד האדם מחייב התחשבות בשונות של הזולת, לכל אדם תכונות משלו ועליו לכבד תכונות אלו כחלק מהכבוד שאנו רוחשים לו. אנחנו כבוגרים יכולים לשלוט טוב יותר מבחינה רגשית וקוגניטיבית בתגובותינו. עלינו ללמד תלמיד לכבד מבוגרים, כמו גם את חבריו התלמידים.

למורים יש סמכויות ואחריות משום שלתלמידים יש זכויות. כבוד השופט זמיר (1730/00) אמר אודות נאמנותו של המורה לתלמידיו " כל אדם חייב לכבד את זכויות הילד, ובמיוחד המורה ששלום הילד וחינוך הילד הופקדו בידי כנאמן מטעם ההורים והחברה".

הסמכות של מורים ושל הורים במקביל, הינה תולדה של הזכות של התלמידים לחינוך ולכן מורות אשר מבקשות לצמצם את זכויות הילדים או חלילה לבטלן, כורתות את הענף ממנו הם ניזונות שהרי לא תהא משמעות למקצועם מבלי שלתלמידים שלהם תהיה האפשרות לממש את זכויותיהם.

בפרקי אבות, מסכת ד' נכתב: "יהי כבוד תלמידך חביב עליך כשלך".

■ זכויות, משמעת, אחריות, חובות – מוטלת עלינו משימה רבת פנים

וכל אלה יחד יש בהם סתירות גלויות וסמויות וקונפליקטים מבניים, ובכל זאת, זו משימתנו.

המורים היקרים נמצאים בכיתות, עושים עבודה מופלאה, מלאכת מחשבת. ודווקא משום המורכבות, גודל, ומרחב העשייה והאחריות שלהם, יש צורך בזרקורים שיאירו נורמות וסטנדרטים מקצועיים.

ההנהלה והצוות המנחה נדרשים לפתח תהליכים בהם הקשבה כנה והוגנת לצרכים השונים של התלמידים ומימוש זכויותיהם יהוו לב ליבו של התהליך המקצועי-אנושי. כך נסייע לתלמידים להתפנות לפיתוח עצמי וסביבתי ונביאם להיות דור אזרחי שומר זכויות בחברה דמוקרטית.

מי מאתנו אינו פוגש את האתגר רב הפנים של זכויות וגבולות, שותפות וגבולות, העצמת סמכות המורה בד בבד עם העצמת כבוד התלמיד וזכויותיו. הליכים הוגנים יכולים לשרת אותנו במימוש אתגרי היום יום. הם יגנו עלינו מנהיגי המערכת לא פחות מאשר על תלמידינו והוריהם.

חינוך והשכלה אמורים להכשיר דור אזרחי אחר, הכשרת הדור הצעיר לעולמו כבוגר, נסללת ברובה באמצעות הליכים המשמשים מקור לחיקוי בחיים.

תרבות של כיבוד זכויות

תרבות של זכויות במוסד החינוכי מקדמת מסגרות פעולה בהם זכויות ילדים הם עשייה יום יומית ומלווה בקודים התנהגותיים ברורים וגבולות משמעותיים להתנהגות אישית, קבוצתית, חברתית (לתלמידים, להורים ולצוותי החינוך) על מנת שזכויות יתפקדו כראוי, לא די שהן יחוקקו בחוק. לא די בהפצת המידע על קיומן בקרב ציבור עובדי ההוראה או בהפצתם בקהל התלמידים וההורים, לא די אף בהפצת מנשרים ונוהלים המכוונים לדרכי מימושם.

הן זקוקות לתרבות תומכת-זכויות בכל מסגרת חינוכית, שבה כל הצדדים מכירים בתועלת ההדדית ובערך המוסרי שבמתן זכויות הן זקוקות לתהליכים מסודרים של דיאלוג ובניית הסכמות. הן זקוקות למנגנונים ברורים ומאזנים במקרים של התנגשויות, כאשר אחת הסמכויות המשמעותיות ביותר של מורים היא הסמכות לקבוע איזו זכות עדיפה על אחרת, מי תגבר ומה יש להעדיף בנסיבות העניין וכיצד יוסבר התהליך המאזן ותוצאותיו בין באי בית הספר.

מכאן שתרבות של זכויות זקוקות לפעולות היום-יומיות שלך, שלי ושל כולנו.

1 מצוטט בדוח ועדת המשנה בנושא חינוך ל"ועדה לבחינת עקרונות יסוד בתחום הילד והמשפט ויישומם בחקיקה", 187. (להלן: הועדה).

דבר יו"ר יוניסף ישראל

עו"ד מוראל מטלון, יו"ר הקרן הישראלית למען יוניסף

יוניסף הוא ארגון שנהגה והוקם בשנת 1943 ע"י יהודי ניצול שואה, ד"ר לודוויג רייכמן, שאמר 'לא עוד' לאחר שמיליון וחצי ילדים יהודים נכחדו בשואה. הוא הקים את הארגון כקרן הצלה לילדים באירופה שאחרי מלחמת העולם השנייה וסחף איתו את העולם כולו. שיא הפעילות של יוניסף היתה החקיקה והאשרור ע"י קרוב ל-200 מדינות של האמנה בדבר זכויות הילד. הארגון מסונף לאו"ם, עומד בראשו היום יהודי, ומובילות אותו 36 מדינות מתועשות, שישראל אחת מהן.

ההאשמה שאנו שומעים לעיתים, כאילו זכויות הילד או חוק זכויות התלמיד הם האשמים באלימות, דומה להאשמת המטאטא בכך שהחדר איננו נקי. החדר איננו נקי אם לא השתמשו במטאטא, אבל המטאטא איננו אשם. עובדת קיומו של חוק אינה מתארת בהכרח את המצב בשטח. ברוסיה הקומוניסטית היו חוקים למען האזרח הרבה יותר ברורים ומבטיחי חופש מאשר בבריטניה, שבה עד היום אין חוקה. כך שהניסיון לקשור בין החוק לבין האלימות - אין לו שום בסיס. הטעם האמיתי לאלימות ילדים, הוא העובדה שהחברה הישראלית היא ביסודה חברה אלימה. האלימות שמגיעה לבית הספר היא האלימות שהילד פוגש בבית, ברחוב, בכביש, בחוסר כיבוד הזולת, בחוסר נכונות לעמוד בתור, לקבל תשובה שלילית, האלימות בקופת חולים ובכל מקום, ולדאבוני גם האלימות שהילדים רואים בטלוויזיה ובתקשורת.

כדי לנסות לעקור את האלימות מן השורש, עלינו לעשות פעולה חינוכית רב תחומית כדי להביא בסופו של דבר לנורמות אחרות. אנו חוזים באלימות גם מחוץ לבית הספר, בתוך המשפחה, אלימות שפוגעת בילדים ואין לה תשובה. הפתרון שיוניסף המליצה עליו - לנסות לתת טיפול כוללני למכלול הסוגיות שנוגעות להגנה ולשלום הילד. מה שמדאיג את ראשי המדינה יותר מכל הוא הביטחון, פחות מהנושאים שלטעמנו הם לא פחות חשובים לעתיד המדינה, כמו הדאגה לשלומם של הילדים. לפחות 8 משרדי ממשלה מטפלים היום בנושאים שנוגעים לילדים ולשלומם: החינוך, הרווחה, הבריאות, ביטחון פנים, המשפטים, ומשרד האוצר, אין דבר קל יותר מאשר לגלגל את האחריות ממשרד אחד למשרד אחר. יוניסף סבורה כפי שמנחה הוועדה לזכויות הילד באו"ם שכל מדינה חייבת לנקוט בצעדים כדי לממש את ההגנה על ילדים, כשההמלצה המרכזית היא להקים גוף מרכזי לשם כך. אנו סבורים שזו העת להקים נציבות לילדים ולנוער הילד אשר תקבל את הסמכויות עפ"י הסטנדרטים שיוניסף והאמנה הבינלאומית לזכויות הילד מתווים, החל מהתיאום בין משרדי הממשלה, דרך חקירה, והגנה על זכויות הילד. באמירה כי ילדים זכאים לזכויותיהם ואלה אינן מאיימות על אף אחד אחר, בסופו של דבר ניצור חברה טובה יותר לילדים ולמבוגרים החיים בה.

המקום בו אנו צודקים,

דסי בארי, מנהלת אגף א', חינוך על יסודי

המקום בו אנו צודקים / יהודה עמיחי

מן המקום שבו אנו צודקים
לא יצמחו לעולם
פרחים באביב.
המקום שבו אנו צודקים
הוא קשה ורמוס
כמו חצר.
אבל ספקות ואהבות עושים
את העולם לתחוח
כמו חפרפרת, כמו חריש.
ולחישה תשמע במקום
שבו היה הבית
אשר נחרב.

"מן המקום שבו אנו צודקים, לא יצמחו לעולם פרחים באביב" כתב המשורר יהודה עמיחי, באחד משיריו הכל כך יפים, מנסה להכניס לתוך השיח התמידי שעסוקים בו פרנסי הציבור, ועסוקים בו נבחרינו, ועסוקים בו כל כך כל אחד מ"אנחנו הקולקטיבי", מילים של ספקות.

בחללו של עולם מהלכות מילים שעומעם צלילים והפך למחוספס: צודק וטועה, זכאי ומחויב, מגיע לי, לא מגיע לך... מילים של שפה ששנים של התדיינות ציבורית חספסו אותה, הקשו אותה, הפכו אותה ליותר תובעת ויודעת ודורשת, ופחות למקשיבה ועדינה.

ובגיל הנעורים עוד יותר מבכל גיל אחר נישאות צעקות התביעה, ומושקקות לחישות הבירור. "המקום שבו אנו צודקים" מתאר עמיחי "הוא קשה ורמוס כמו חצר" וכמו נוצר געגוע גדול למילים אחרות, כאלו שמשאירות גם מרווח נשימה של 'אולי' ושל 'שלא'. להבדל בין אני לאתה, מילים שמשאירות מקום לשתיקה, משאירות מרווח שמאפשר לשמוע בו קול נוסף, מילים של אהבה, מילים של הקשבה, מילים של ספקות. הערכה המצ"ב היא חלק ממפעל גדול של הקשבה. מפעל שמרכך מחדש מילים שהתקשו ומחזיר אותן אל המקום שבו צומחים פרחים באביב.

החיפוש אחר שיח של "זכותי", "אחריותי" ו"חובתי" לא ממקום של כח, אלא ממקום של רוך, של מוגנות ושל הקשבה הוא סוג של תיקון למקומות שכבר נרמסה חצרם והפכה לקשה ומחוספסת. זאת חובה עדינה ונפלאה, שכל מחנך עסוק בה מאוד, לקחת את הלהט הגדול והעוצמתי של הנוער ולעדנו ביכולת להתבונן, לתת מקום, להרגיש מוגן.

לתרגם את אותן המילים למקבילותיהן, רק המוזיקה משתנה, מכזאת של חספוס לכזאת שפורחים פרחים בשפע באדמתה התחוחה.

אני רוצה להודות מאוד לטובה בן ארי, הממונה על ישום חוק זכויות התלמידים במשרד החינוך, שמובילה מפעל גדול של הקשבה עדינה. מפעל שרוצה לשמוע ומחפש להקשיב, ומתוך כך מנחיל לפונים אליו את הרצון לשמוע גם הם את הקולות להקשיב גם הם לתשובות,

ולאט לאט כל מיני פינות שנתקשתה אדמתם, מתרככות מחדש לפלא.

הערכה שבידכם היא רק כלי אחד מכלים רבים שמפתחת טובה בן ארי כחלק משיח של הקשבה הדדית. אם נשכיל להכניס את השיח הזה, המקשיב, המעצים, המפנה מקום לבירור משותף מהי האחריות - חובות וזכויות הדדיות של לומדים ומלמדים, אם נשכיל להפנים אותו, אז נדמה לאותו הגן החכם שבכלי מלאכתו הוא הופך אדמה קשה והופך אותה לערוגה של פרי.

מאחלת לכולנו שנה של פריחה נפלאה
בכל הערוגות
בכל עונות השנה

מאק ב'

תשתית המידע

דברי הסבר בשפה ידידותית לאמנת האו"ם לזכויות ילדים

אמנה היא הסכם בינלאומי, בין מדינות וארגונים בינלאומיים.

המדינות החתומות על אמנת האומות המאוחדות לזכויות הילד מכירות בזכויות שונות המגיעות לכל ילד וילדה. מדינת ישראל אישרה (כלומר, נתנה תוקף משפטי בינלאומי להסכם בין המדינות) את אמנת האו"ם לזכויות ילדים בשנת 1991.

כדי לקבל את המידע המדויק והרלוונטי ביותר, מומלץ לקרוא את אמנת האו"ם בדבר זכויות הילד נוסח עברי, על פי תרגום רשמי של משרד המשפטים:

<http://cms.education.gov.il/EducationCMS/Units/Zchuyot/ChukimVeamanot/amanot/AmnaOom.htm>

■ סעיף 1

מהו ילד? ילד וילדה הוגדרו, לצורך האמנה, כאדם מתחת לגיל 18 שהוא "גיל הבגרות".

ייתכן שבמדינות מסוימות "גיל הבגרות" נקבע לפני גיל 18, ובמדינות הללו ילדים וילדות יוגדרו כילדים מתחת לגיל הבגרות הקבוע במדינתם.

בכל מקום בו מצוינת המילה "ילד", הכוונה היא לילד וילדה.

■ סעיף 2

המדינות החברות מבטיחות לשמור על זכויות הילדים שבתחומה, ללא הפליה וללא קשר לגזע, צבע עור, מין, שפה, דת, השקפה פוליטית, מוצא לאומי, אתני או חברתי, רכוש, נכות, לידה או כל סיבה אחרת הקשורה לילד ולהוריו.

■ סעיף 3

המדינות החברות מקבלות על עצמן להבטיח לילד הגנה וטיפול לטובת הילד, ביחד עם הזכויות והחובות של הוריו או של האחראים על הילד.

המדינות החברות באמנה מבטיחות לפקח על מי שאחראי לטפל ולהגן על ילדים, במיוחד בתחומי בטיחות, בריאות, מספר עובדים וכשירותם.

■ סעיף 4

המדינות החברות מבטיחות לדאוג שזכויות הילדים בתחומן ישמרו וימומשו, על ידי חיקוק חוקים ואמצעים נוספים העומדים לרשותן, במסגרת שיתוף פעולה בינלאומי.

■ סעיף 5

להורים, ולפעמים על המשפחה המורחבת, יש אחריות על ילדיהם. המדינות החברות יספקו הכוונה והדרכה בהפעלת הזכויות המופיעות באמנה.

■ סעיף 6

לכל ילד וילדה זכות טבעית לחיים. המדינות החברות אחראיות להבטיח, עד כמה שניתן, שכל ילד ישרוד ויתפתח.

■ סעיף 7

המדינות החברות הבטיחו, שכל ילד וילדה הנולדים בשטחן תשמר הזכות להיקרא בשם ולקבל אזרחות, ככל שהדבר יתאפשר, בהתאם לחוק.

■ סעיף 8

למדינות החברות האחריות לשמור על הזהות שניתנה לילד, כולל אזרחות הילד והקשר עם משפחתו.

■ סעיף 9

לילד זכות להתגורר בחיק הוריו ומשפחתו, אלא אם הוחלט על ידי המדינה כי עדיף שיופרד מהם, כמו במקרים של התעללות או הזנחת הילד, או כשההורים חיים בנפרד וצריך להחליט איפה הילד יתגורר.

אם הילד הופרד מהוריו, על המדינה לכבד את זכותו לשמור איתם על קשר, אלא אם כן הקשר יזיק לילד.

■ סעיף 10

לילד זכות להכיר את הוריו, גם אם הם חיים במדינה אחרת. המדינות החברות מתחייבות לאפשר איחוד בני משפחה המתגוררים במדינות שונות, ובתנאי שהמדינות חברות באמנה. לפעמים, ישנן נסיבות יוצאות מן הכלל שלא מאפשרות קיום קשר סדיר ורציף עם ההורים.

■ סעיף 11

המדינות החברות יפעלו על מנת להגן על הילדים שבתחומן מפני העברה בלתי חוקית מחוץ לארץ.

■ סעיף 12

לילד זכות להביע את דעתו בחופשיות, והמדינות החברות מתחייבות לאפשר לו להשמיע את דעתו בכל עניין שנוגע לו בעצמו או באמצעות נציג שלו.

■ סעיף 13

לילד זכות לחופש ביטוי, כלומר לבקש, לקבל ולמסור מידע ורעיונות - בכתב, בדפוס, בעל פה, בצורת אמנות או בדרך אחרת שיבחר בה. הזכות הזאת מוגבלת אם צריך לשמור על זכויותיהם של אחרים או לשמור על הביטחון הלאומי, הסדר הציבורי, בריאות הציבור, המוסר ועוד.

■ סעיף 14

לילד זכות לחופש מחשבה, מצפון ודת. הילד יוכל לבחור את אמונותיו, בעזרת ההורים שלו או האחראיים עליו.

הזכות לתת ביטוי לאמונות של ילד תהיה מוגבלת מול הצורך לשמור על בטיחות, סדר, בריאות הציבור, המוסר וכן זכויות היסוד והחירויות של הזולת.

■ סעיף 15

לילד חופש להצטרף לקבוצה או להקים קבוצה, כל עוד פעילות הקבוצה לא פוגעת בזכויות של אחרים.

■ סעיף 16

לילד זכות להגנה על הפרטיות שלו, על כבודו ועל שמו הטוב. המדינות החברות התחייבו להגן על הילד כנגד הפגיעות הללו.

■ סעיף 17

לילד זכות גישה למאגרי מידע ולחומרים ומידע שיעזרו לו מבחינה אזרחית, לימודית, חינוכית, חברתית ומוסרית. המדינה תעודד ותסייע לילד לממש זכות זו.

■ סעיף 18

המדינות החברות יעשו מאמץ להבטיח שכל ילד יגדל ויתפתח עם ההורים שלו או עם המבוגרים האחראיים עליו.

■ סעיף 19

לילד הזכות להיות מוגן מפני כל סוג של אלימות גופנית או נפשית, התעללות, הזנחה, ניצול או התנהגות אכזרית כלפיו מצד מי שאחראי לו.

■ סעיף 20

ילד שלא חי עם משפחתו, באופן קבוע או זמני, יהיה זכאי לקבל הגנה ועזרה מיוחדת של המדינה.

■ סעיף 21

לילד מאומץ או שחי במשפחה אומנת יש זכות להגנה וביטחון. על המדינה לדאוג לילד כדי שיקבל טיפול טוב ויחיה בתנאים דומים לאלו בהם הוא חי קודם.

■ סעיף 22

ילד שנאלץ לעזוב את ביתו ומשפחתו ולחיות במדינה אחרת יכול לבקש מעמד של פליט. לילד פליט הזכות להגנה ועזרה, יחד עם כל יתר הזכויות המופיעות באמנה זו. המדינות החברות יעשו את כל שהן יכולות על מנת להבטיח כי זכויותיו של ילד פליט ישמרו ויממשו.

■ סעיף 23

לילד נכה יש זכות לחיים מלאים והוגנים. על המדינות החברות להעניק לו, ככל שניתן, טיפול מיוחד, סיוע ושירותי חינוך בהתאם למוגבלות שלו, יחד עם כל יתר הזכויות המופיעות באמנה זו.

■ סעיף 24

לילד זכות לקבל טיפול רפואי ומידע בסיסי על בריאותו.

■ סעיף 25

לילד שנמצא תחת השגחה של המדינה יש זכות לפיקוח וביקורת תקופתית על הטיפול שניתן לו.

■ סעיף 26

לילד יש זכות לביטחון סוציאלי וסיוע מהמדינה אם צריך. לדוגמא, ילד עני.

■ סעיף 27

לילד יש זכות לחיות בכבוד, בהתאם להתפתחות שלו. על ההורים שלו מוטלת האחריות לספק לו צרכים בסיסיים למחייה והמדינות החברות התחייבו לסייע להם, ככל שמתאפשר.

■ סעיף 28

לילד זכות ללמוד בבית ספר יסודי בחינם, והמדינות החברות התחייבו לשמור על זכות זו ולעודד אותו ללמוד במסגרת בתי הספר, בהתאם לגילו ורמתו.

■ סעיף 29

לילד הזכות לחינוך, למימוש היכולות והכישורים שלו. המדינות החברות התחייבו ללמד את הילד, במסגרת מוסדות החינוך, לפתח יחס מכבד לאחרים, ללמד אותו לחיות בשלום עם אחרים, לכבד את זכויותיהם ולנהוג באופן סבלי כלפיהם.

■ סעיף 30

לילד זכות לשמור על המנהגים, השפה, הדת והתרבות שלו ולפעול במסגרתם.

■ סעיף 31

לילד זכות למנוחה, שעות פנאי, לעסוק בפעילויות משחק, נופש ותרבות המתאימות לגילו.

■ סעיף 32

לילד זכות להיות מוגן בפני ניצול כלכלי או מפני עבודה שעלולה לפגוע בו או להזיק לבריאותו או התפתחותו. המדינות החברות התחייבו לקבוע גיל מינימום לעבודה, לקבוע עבודות שלא מסכנות אותו או את הבריאות שלו ולקבל תשלום לפי החוק.

■ סעיף 33

לילד זכות להגנה מפני שימוש בסמים ומפני ניצול שלו בייצור וסחר בסמים.

■ סעיף 34

לילד זכות להגנה מפני ניצול מיני ותקיפה מינית.

■ סעיף 35

לילד הזכות להגנה מפני חטיפה, מכירה או סחר בו.

■ סעיף 36

לילד זכות להגנה מפני כל סוג של ניצול הפוגע ברווחה שלו.

■ סעיף 37

המדינות החברות התחייבו שלא לענות ילד, או להטיל עליו עונש מוות, או מאסר עולם בלי אפשרות שחרור, או לשלול ממנו את החופש. אם נשלל מילד החופש על ידי מעצר או מאסר, זה יהיה רק האפשרות האחרונה, לפרק זמן הקצר ביותר שניתן וינהגו בו באנושיות ובכבוד ותהיה לו הזכות לשמור עם משפחתו על קשר (אלא אם כן טובתו של הילד לא מאפשרת קשר עם המשפחה).

ליד שהחופש נשלל ממנו תהיה זכות לעזרה משפטית או סיוע מתאים אחר.

■ סעיף 38

ליד זכות להגנה במצב מלחמה. המדינות החברות קיבלו על עצמן לכבד ולהבטיח, ככל שניתן, כי ילד מתחת לגיל 15 לא יגויס למלחמה או מאבק.

■ סעיף 39

ליד שעבר הזנחה, התעללות, עינויים או ענישה משפילה הזכות לקבל סיוע ושיקום על מנת שישתלב חזרה בחברה.

■ סעיף 40

ליד שעבר על החוק יש זכות לסיוע משפטי. על הגיל שקבוע בחוק במדינה שבה הוא חי יש לו פטור מאחריות פלילית.

■ סעיף 41

האמנה לא תוכל לפגוע בהוראות וחוקים שבמדינה שיכולים להיות טובים יותר לילד.

■ סעיף 42

ליד זכות לדעת מהן הזכויות שלו ובמי ניתן להיעזר אם פוגעים בהן.

■ סעיפים 43–54

הסעיפים הללו מסבירים כיצד המדינות החברות וארגונים בארץ ובעולם צריכים לפעול כדי שילדים וילדות ידעו את זכויותיהם ואת הדרך לממש אותן, וגם כדי שההורים שלהם והמבוגרים באופן כללי ידעו על הזכויות שלהם ויעזרו להם על מנת לממש אותן.

המדינות החברות באמנה צריכות לתת דין וחשבון לאו"ם על ההתקדמות ביישום האמנה.

חוק זכויות התלמיד, התשס"א – 2000

<p>חוק זה מטרתו לקבוע עקרונות לזכויות התלמיד ברוח כבוד האדם ועקרונות אמנת האומות המאוחדות בדבר זכויות הילד, תוך שמירה על כבוד התלמיד, עובד ההוראה וצוות המוסד החינוכי ועל ייחודם של מוסדות החינוך לסוגיהם השונים כמוגדר בחוק לימוד חובה, התש"ט-1949, בחוק חינוך ממלכתי, התשי"ג-1953, בחוק חינוך מיוחד, התשמ"ח-1988, ובכל דין אחר, ולעודד יצירת אקלים של כבוד הדדי בקהילת מוסד החינוך.</p>	1	מטרה
<p>בחוק זה – "הועדה" - ועדת החינוך והתרבות של הכנסת; "מוסד חינוך", "מוסד חינוך רשמי", "מוסד חינוך מוכר", "הורים", "נער", "ילד" - כהגדרתם בחוק לימוד חובה, התש"ט-1949; "המנהל הכללי" - המנהל הכללי של משרד החינוך; "מנהל המחוז" - מנהל לשכה מחוזית של משרד החינוך; "מפקח המחוז" ו"מפקח כולל" - מפקחים שמונו לפי סעיף 34 לחוק חינוך ממלכתי- התשי"ג-1953; "קהילת מוסד החינוך" - תלמידים, הצוות החינוכי והמנהלי והורי התלמידים; "תלמיד" - מי שלומד במוסד חינוך; "השר" - שר החינוך</p>	2	הגדרות
<p>כל ילד ונער במדינת ישראל זכאי לחינוך בהתאם להוראות כל דין.</p>	3	הזכות לחינוך
<p>(א) הוראות חוק זה יובאו לידיעת התלמידים והוריהם בראשית כל שנת לימודים, כפי שיקבע השר באישור הועדה. (ב) הוראות המנהל הכללי למנהלי מוסדות החינוך וכן כל ההוראות הניתנות על ידי מנהלי מוסדות החינוך, בדבר זכויות וחובות תלמידים ובכלל זה הכללים בדבר שמירה על כבוד הדדי בקהילת מוסד החינוך, וכללי המשמעת, לרבות לענין מניעת אלימות והטיפול בה, יפורסמו ויובאו לידיעת התלמידים והוריהם בדרך שיקבע השר, באישור הועדה.</p>	4	פרסום הוראות
<p>(א) רשות חינוך מקומית, מוסד חינוך או אדם הפועל מטעמם, לא יפלו תלמיד מטעמים עדתיים, מטעמים של רקע חברתי-כלכלי, או מטעמים של השקפה פוליטית, בין של הילד ובין של הוריו, בכל אחד מאלה: (1) רישום תלמיד, קבלתו או הרחקתו ממוסד חינוך; (2) קביעת תכניות לימודים ומסלולי קידום נפרדים באותו מוסד חינוך; (3) קיום כיתות נפרדות באותו מוסד חינוך; (4) זכויות וחובות תלמידים לרבות כללי המשמעת והפעלתם. (ב) העובר על הוראות סעיף זה, דינו - מאסר שנה או קנס, כאמור בסעיף 61(א) (3) לחוק העונשין, התשל"ז-1977.</p>	5	איסור הפליה

<p>(א) החלטה בדבר הרחקת תלמיד ממוסד חינוך לצמיתות והעברתו למוסד אחר תינתן רק לאחר שניתנה לתלמיד ולהוריו הזדמנות להשמיע את טענותיהם; לענין סעיף זה, יראו מתן הזדמנות לתלמיד ולהוריו להשמיע את טענותיהם, אם הוזמנו פעמיים כדין ולא הופיעו; השר באישור הוועדה יתקין תקנות לענין זה.</p> <p>(ב) החלטה לפי סעיף קטן (א) תהיה בכתב ומנומקת.</p> <p>(ג) מיד לאחר קבלת החלטה לפי סעיף קטן (א) יודיע מנהל מוסד החינוך להורי התלמיד ולתלמיד כי הם רשאים לערור על ההחלטה בכתב, לפני ועדת שימוע שהוקמה כאמור בסעיף 7, בתוך 14 ימים מיום שהומצאה להם ההודעה אם היתה ההחלטה להרחיק את התלמיד לאלתר לפי סעיף קטן (ד)(2) - בתוך עשרה ימים מיום שהומצאה להם ההודעה על ההחלטה בדבר הרחקה לאלתר; להודעה תצורף ההחלטה.</p> <p>(ד)</p> <p>(1) לא יורחק תלמיד, כאמור בסעיף קטן (א), עד להגשת ערר; הוגש ערר, לא יורחק תלמיד אלא לאחר קבלת ההחלטה בערר.</p> <p>(2) על אף הוראות פסקה (1), מנהל מוסד החינוך, באישור מפקח המחוז, ובאין מפקח מחוז - באישור המפקח הכולל, רשאי להרחיק תלמיד, כאמור בסעיף קטן (א), לאלתר; הוראות פסקה זו לא יחולו על הרחקה לצמיתות בשל הישגים לימודיים כמשמעותה בסעיף 12 ב לחוק לימוד חובה, התשי"ט-1949.</p> <p>(3) מנהל מוסד חינוך שהרחיק תלמיד לאלתר לפי פסקה (2) יודיע על כך, מיד עם ההרחקה כאמור, למי שהשר הסמיכו לעניין זה מבין עובדי משרדו.</p> <p>(ה) השר יקבע את הוראות לעניין הסדרים והמועדים להגשת הערר, וכן לדיון ולהחלטה בו.</p> <p>(ו) השר ימסור לוועדה, מדי שנה, לא יאוחר מא' בחשוון, דיווח על הרחקות שנעשו לפי סעיף זה בשנת הלימודים שקדמה למועד הדיווח.</p>	6	<p>הרחקה לצמיתות של תלמיד ממוסד חינוך</p>
<p>(א) בכל מחוז תוקם ועדת שימוע וזה הרכבה:</p> <p>(1) מנהל המחוז אשר במחוזו מצוי מוסד החינוך, והוא יהיה היושב ראש;</p> <p>(2) נציג הארגון שאליו משתייכים רוב המורים במוסד החינוך, כפי שיקבע הארגון;</p> <p>(3) נציג ארגון הורים ארצי מתוך רשימה שיקבע הארגון; אלא אם כן ביקש התלמיד או הוריו כי לא ישתתף בדיון;</p> <p>(4) ראש מועצת תלמידים מחוזית או סגנו, אלא אם כן ביקש התלמיד או הוריו כי לא ישתתף בדיון.</p> <p>(ב) ההחלטה בערר תינתן על ידי מנהל המחוז לאחר ששמע את הורי התלמיד ואת התלמיד, אם רצו בכך, ולאחר שמנהל המחוז שמע את מפקח המחוז או את המפקח הכולל, האחראים על מוסד החינוך, או את מנהל מוסד החינוך, או מי מטעמם, וכן את דעות הנציגים שהוזמנו כדין לדיון בוועדה.</p> <p>(ג) ההחלטה בערר תהיה בכתב ומנומקת.</p> <p>(ד) נמנע ממנהל המחוז לקיים את תפקידו על פי סעיף זה ימלא את תפקידו מי שמכהן כמפקח המחוז או כמפקח על החינוך הדתי במחוז, ומוקנות לו לשם כך, סמכויות מנהל המחוז לפי סעיף זה.</p>	7	<p>ועדת שימוע</p>
<p>על ההחלטה בערר ניתן לעתור לפני בית המשפט לענינים מינהליים.</p>	8	<p>עתירה</p>

9	הזכות להיבחן בבחינות בגרות	כל תלמיד זכאי להיבחן בבחינת בגרות ממשלתית המתקיימת במוסד החינוך שבו הוא לומד אלא אם כן לא עמד התלמיד בתנאים שקבע השר בהתייעצות עם הועדה.
10	אמצעי משמעת	כל תלמיד זכאי לכך שהמשמעת במוסד החינוך תונהג באופן ההולם את כבוד האדם ובכלל זה הוא זכאי שלא יינקטו כלפיו אמצעי משמעת גופניים או משפילים.
11	סייג לענישה	מוסד חינוך לא ינקוט אמצעי ענישה נגד תלמיד בשל מעשה או מחדל של הוריו.
12	מימוש זכויות	במוסד חינוך לא ימנע מתלמיד לממש את זכויותיו כאמור בחוק זה או בכל דין אחר.
13	מועצת תלמידים	(א) מוסד חינוך יעודד הקמת מועצת תלמידים ולא יעשה כל פעולה למנוע את הקמתה; מסגרת פעילותה תיקבע בהוראות המנהל הכללי בהתייעצות עם מועצת התלמידים והנוער. (ב) הוראות סעיף זה לא יחולו על גן ילדים כמשמעותו בחוק לימוד חובה, התש"ט-1949.
14	חובת סודיות	מי שהגיע אליו מידע על תלמיד עקב מילוי תפקיד שהוטל עליו לפי חוק זה, חובה עליו לשמרו בסוד ואינו רשאי לגלותו אלא לצורך ביצוע תפקידו.
15	ביצוע ותקנות	השר ממונה על ביצוע חוק זה והוא יתקין, בתוך 6 חודשים מיום פרסומו של חוק זה, תקנות לביצועו, באישור הועדה.
16	סייג לתחולה	(א) הוראות חוק זה יחולו על כל מוסד חינוך רשמי. (ב) על מוסד חינוך מוכר שאינו רשמי יחולו הוראות חוק זה למעט סעיפים 6, 7 ו-13, ואולם רשאי השר, באישור הועדה ובהתחשב באופי המוסד להחיל עליו בצו את הוראות הסעיפים האמורים, כולן או חלקן.
17	שמירת דינים	הוראות חוק זה באות להוסיף על הוראות כל דין אחר ולא לגרוע ממנו.
18	תיקון חוק בתי משפט לענינים מינהליים	בחוק בתי משפט לענינים מינהליים, התש"ס-2000, בתוספת הראשונה, בפרט 3 במקום "והעברה" יבוא "הרחקה והעברה".
19	תיקון חוק לימוד חובה - מס' 23	בחוק לימוד חובה, התש"ט-1949, סעיפים 33 ו-33ג - בטלים.
20	תיקון חוק פיקוח על בתי ספר - מס' 6	בחוק פיקוח על בתי ספר, התשכ"ט-1969, בסעיף 32, בסעיף קטן (א), במקום "מטעמים עדתיים כאמור בסעיף 33 לחוק לימוד חובה, התש"ט-1949" יבוא "כאמור בסעיף 5 לחוק זכויות התלמיד, התש"ס-2000".
21	הוראה מיוחדת	הוראות חוק זה יובאו לראשונה לידיעת התלמידים והוריהם כאמור בסעיף 4 בתוך 45 ימים מיום פרסומו של חוק זה אף אם לא קבע השר תקנות לפי סעיף 4; לא קבע השר כאמור, יובאו הוראות חוק זה לידיעת התלמידים והוריהם על ידי מנהלי מוסדות החינוך.

מאק א' *(in Hebrew)*

הנחיה *(in Hebrew)*

תרבות של זכויות נוקטת בשוויון כלפי כל הפרטים בחברה ורואה בכולם נושאי זכויות, מתוקף היותם חברים וחברות בקהילה האנושית.

בית ספר כבית חינוך מפנה את דרכי החינוך ליעדים רב מימדיים בחינוך לזכות לכבוד לכל אדם בחברת מופת, כך שעל כל אדם לכבד כל ילדה וילד, גם את הזולת לציוד ואף לחוש אחריות לזולת. עלינו לחנך את כל התלמידים להכיר את עצמם ולפתח במ אמונה בערכם כאנשים צעירים בעלי יכולות ועוצמות אישיים, וחברים שווים בחברה שלנו.

לבית חינוך באים תלמידים ללמוד מרצון, מאהבה, מתוך אתגר כאשר אכפתיות אנושית עוטפת כל ילד וילדה ומספקת להם את האמון ביכולתם, את ההגנה ואת האהבה ללא תנאי מוקדם¹.

זכויות יש לכל אדם בכל גיל, בכל שיוך. תלמידים תלויים במורים וזקוקים להגנתם, ומצד שני תלמידים הם בני אדם שלמים בעלי רגשות, משאלות ורצונות. אלו בני אדם הנמצאים בשלבי התפתחות שונים, כל אחד בקצב משלו כל אחד בדרך משלו.

הזכויות המוענקות לתלמידים אינן מוענקות להם בחסד כי אם בזכות² - בזכות היותם בני אדם וילדים. בצד אותן זכויות קמה חובה להורים, למורים ולמדינה לאפשר ולקדם את יישומן ואת מימושן.

"...נושא זכויות הילד עוגן עד היום בסדרה של אמנות ומסמכים בינלאומיים, בחוזרי מנכ"ל ובחוק זכויות התלמיד. המסמך הבינלאומי החשוב ביותר הוא האמנה הבינלאומית בדבר זכויות הילד, שנכנסה לתוקף לאחר אשרורה על ידי ממשלת ישראל לפני 23 שנים. אשרור המדינה מחייב את המדינה להתאים את חוקי המדינה להוראותיה של האמנה. אנשים צעירים ומבוגרים צריכים לדעת מה הן זכויותיהם, מדוע הן חשובות ומה הן הדרכים לממשן, במיוחד בבית הספר. ילדים הגדלים כנושאי זכויות יידעו לכבד זכויות של אחרים בחברה שבה הם חיים ולהעניק להם זכויות אלה³...".

ההחלטה לקדם אינטרסים המיוחדים לילד למען עתידו אינה רק החלטה מוסרית, אלא גם החלטה שיש בצידה חישוב תועלת: ההגנה על הילד והעשייה הפעילה לקידום האינטרסים שלו מתורגמות לשפת הזכויות; הזכויות הללו מבטיחות כי אם ימומשו, תצמח מכך תועלת הן לילד האינדיבידואל, והן לחברה כולה⁴.

זכויות לילדים פירושו: לספק אמון, אדיבות כבוד ואהבה - אין פירושו להתיר גבולות. פירושו: להיות זהירים בכבודם ובחירותם במסגרת של גבולות; פירושו להיות גמישים לכל ילד על פי צרכיו; פירושו לשתף ילדים בהחלטות הן על המטרות והן בדרך למימושן, בתהליך של בניית הסכמות למימוש זכותו של כל אדם בבית הספר ומחוצה לו.

מקום בו זכויות התלמידים ממומשות הוא בית חינוך - בית תומך לכל התלמידים, שם הם מרגישים רצויים, אהובים ושייכים⁵.

המחנכים מהווים גשר יציב לתלמידיהם לחיים בחברה דמוקרטית, הם מורי הדרך להתוויית דרכי ההתנהגות הראויים בבית הספר. השינויים שחלים בעת האחרונה במערכת החינוך שעל פיהם יוכלו מחנכי הכיתות לעבוד עם קבוצות קטנות של תלמידים, המעבר לשיעורי החינוך והשיחות האישיים, יצרו חלון הזדמנויות לשיח מורה - קבוצה על נושאים ערכיים הנוגעים לחייהם של התלמידים והמכשירים אותם להיות אזרחים טובים יותר, שומרי חוק ורגישים לזכויות האחר.

בית הספר הוא המקום שבו שוהה התלמיד רוב שעות היום, ואופי ההתנסויות שהוא חווה במרחב הבית ספרי מהווה נדבך חשוב בעיצוב תפיסת עולמו. לאור הבנה זו, התגבשה התפיסה כי הקניית הידע של זכויות הילד/ה ותחומי אחריות לילדים ולבני נוער משפיעה על כלל החברה בהווה ובעתיד. לכן זכו בשנים האחרונות זכויות הילדים ונוער במסגרות חינוך ומחוצה להם להתייחסות רחבה במסגרות לימודים מגוונות בצד התייחסויות לרבדים שונים בחוק ובחוזרי מנכ"ל.

העיסוק בזכויות התלמיד/ה נשען על מספר מסמכים מרכזיים המשמשים "חוט שדרה" לטיפול בנושא זכויות הילד/ה. הראשון הוא הצהרת זכויות האדם שהתקבלה באו"ם בשנת 1948 שבה נאמר כי: "כל בני האדם נולדו בני חורין

1 אתר זכויות התלמיד משרד החינוך

2 מתוך: "מעמדם של ילדים בחברה הישראלית - לקראת שינוי", כ"ה השופט סביונה רטלוי

3 <http://cms.education.gov.il/EducationCMS/Units/Zchuyot/AnachnuVeatem/DvarMemuneYisum.htm>

ושווים בערכם ובזכויותיהם". האמנה משמשת מקור פרשני לחוק התלמיד ומשלימה אותו.

השני הוא האמנה הבינלאומית לזכויות הילד שאושרה ע"י מדינת ישראל בשנת 1991. זהו המסמך המקיף והחשוב ביותר בתחום זכויות הילדים עד היום. באמנה מעוגנת לראשונה קשת רחבה וכוללת של זכויות ילדים.

"... ביסודה, משקפת האמנה מעבר מתפיסה של הגנה לתפיסה של זכויות: הילד נתפס באמנה כבעל זכויות, ולא כאובייקט. הזכויות המוענקות לילד אינן מוענקות לו בחסד כי אם בזכות - בזכות היותו אדם וילד. כנגד אותן זכויות קמה חובה להורים ולמדינה לאפשר ולקדם את יישומן ואת מימושן...".

והמסמך השלישי: בשנת 2000 התקבל במדינת ישראל חוק זכויות התלמיד. לאורך השנים עבר החוק שינויים והתאמות. מטרתו של חוק זה היא לקבוע עקרונות לזכויות התלמיד ברוח כבוד האדם ועקרונות אמנת האומות המאוחדות בדבר זכויות הילד, תוך שמירה על כבוד התלמיד, עובד ההוראה וצוות המוסד החינוכי.

הסוגיות המרכזיות בחוק זכויות התלמיד הן:

- הזכות לחינוך
- איסור הפליה
- הרחקה לצמיתות של תלמיד ממוסד חינוך (העברה למוסד חינוכי אחר)
- הזכות לשימוע
- הזכות להיבחן בבחינות בגרות
- אמצעי משמעת
- סייג לענישה
- מימוש זכויות
- מועצת תלמידים
- חובת סודיות

לזכויות יש ערך חברתי - מוסרי משמעותי. הבנת הזכויות תחזק את הטמעת המסרים של מערכת החינוך לכיבוד זכויות הזולת בקרב התלמידים. דאגת המדינה לחוקים שיצרה מהווים מודל ודוגמה להתנהגות המצופה מהתלמידים. החוק המכיר בזכויותיהם ומנחה את כיבודן בחברה הישראלית.

זכות המוענקת מכוח החוק ניתנת לאכיפה ואינה תלויה ברצון של האחר, בחסד או בחמלה. יש לה חשיבות כלפי כל ילד וילדה כבני אדם וכלפי כל אוכלוסיית הילדים כקבוצה מובחנת מזו של המבוגרים.

אמנת זכויות הילד וחוק זכויות התלמיד מנחות את דרכי ההתנהגות וההתנהלות בביה"ס. המורה יוצר/ת את האיזון בין זכותו של הילד לבין זכויותיהם של קבוצת התלמידים ו/או ההורים וצוות החינוכי בביה"ס, במרחב הדיאלוגי פתוח, ראוי ומומלץ.

בחוק זכויות התלמיד יש התייחסות לזכויותיהם של ההורים הכוללות קבלת מידע על זכויות התלמיד. זכותם להישמע בעת הרחקה לצמיתות. בחוזרי מנכ"ל נמצא מידע נוסף על זכויות ההורים כשותפים לחינוך ילדיהם במוסדות החינוך. כמו: זכותם לדעת את תכנית הלימודים של ילדם, זכותם לבחור בזרם החינוך שבו ילמדו ילדיהם.

חוק זכויות התלמיד מתייחס לנושא הענישה הכולל גם את הרחקת תלמיד מביה"ס. לא ניתן להעניש תלמיד בשל מעשה הוריו, ואין להעניש תלמיד/ה בדרך פיזית או מילולית. גם ענישה חייבת להיות מידתית.

"מרכזיותם של הילד או הילדים בחברה, אין פירושה בהכרח העדפתם בכל מקרה על אחרים. פירושה הוא התבוננות בסוגיה העולה על הפרק מנקודת מבטו של הילד. פירושה הוא, גם שבבואנו להכריע בדבר טובתו, נבדוק זאת בראש ובראשונה מתוך נקודת מבטו של הילד, ופירושה הוא סביבה ידידותית לילדים - לא רק סביבה בטיחותית, לא רק סביבה מטפחת, מחנכת, מזינה ומעשירה, אלא גם סביבה המאפשרת דיאלוג בגובה העיניים".

”זכויות תלמידים חייבות לבטא את האיזונים הנדרשים בתוך בית הספר, מול מוריהם ובמסגרת אורח החיים הבית ספרי. ממש כפי שזכויות האזרח אינן מוחלטות כי אם כפופות לאיזונים חברתיים, כך גם זכויות התלמיד כפופות לאיזונים המתחייבים מן המסגרת הבית-ספרית. לכן הטענה הנשמעת לעיתים אודות ה”הפקרות” או הסכנה שבמתן זכויות לתלמידים - טעות יסודה. זכויות תלמידים, המוענקות מכוח חוק או מכוח מדיניות חינוכית, מחייבות כי יתקיימו בהן איזונים, כמו כל זכויות אחרות המוענקות לכל אדם באשר הוא, בכל מסגרת. זכויות אינן סימטריות לחובות! לגבי ילדים הדבר נכון במיוחד, שכן המשפט אינו מכיר בדרך כלל בחובותיהם של ילדים, אלא בצורה הדרגתית בהתאם לגילם ויכולותיהם השכליות והרגשיות. במערכת החינוך שלנו אנו מחנכים את התלמידים מחד לקבלת אחריות על מעשינו תוך חשיבה ועשייה רפלקטיביים, ומאידך החובות משתנות במסגרות שונות בהם מחויב הילד...”⁵.

כאנשי חינוך חשוב שנראה במהלך חברתי זה, חלון הזדמנויות המאפשר ליצור נורמות וסטנדרטים המשפיעים על האקלים הבית ספרי והמעמיקים את ערוצי הדיאלוג החינוכי עד לכדי הסכמות על דרכי הפעולה.

5 טובה בן ארי, ”מי זקוק לזכויות”, אתר משרד החינוך, זכויות התלמיד.

הנחיות דידקטיות / תיאור הפעילויות

הפעילויות המוצעות מזמנות שיח של מורה עם קבוצת תלמידים לדיון ולליבון של סעיפים שונים באמנת זכויות הילד. בכל פעילות יש הזמנה לדיון בהיבט חברתי-מוסרי הנשען על אמנת זכויות הילד, על חוק זכויות התלמיד ועל חוקי המדינה. הפעילויות המוצעות ממוקדות בהבנת התהליכים האזרחיים והחברתיים, ונשענות על אירועים מחיי הילדים ובני הנוער בארץ ובעולם. הפעילויות בנויות כך שניתן יהיה לתרגם את השיח הקבוצתי לפעולה שהתלמידים יבצעו הלכה למעשה. ההתנסות המעשית של התלמידים תסייע להם לבסס את עמדותיהם ואת דעותיהם, לנמקן ולהפיץ את התובנות והידע שרכשו בקרב כלל התלמידים.

דרך הטיפול באמנות ובחוקים השונים שבלקט ניתן לחזק את ההבנה שיש לשמור על זכותו של היחיד או הקבוצה תוך שמירה על כבודם של הסובבים אותם ואין זכות של האחד באה על חשבון זכותו של האחר/ת.

כל אחת מהפעילויות המוצעות מיועדת לעבודה של המורה עם קבוצה של תלמידים וכוללת שלושה שלבים:

■ שלב א'

מפגש שיח עם קבוצה של תלמידים שבו יועלה נושא לשיחה, ואח"כ יכירו התלמידים את ההיבטים המוסריים והחוקיים הקשורים בנושא שנדון. הלמידה האינטימית בקבוצה קטנה תאפשר לכל אחד מהמשתתפים לשמוע את האחרים ולהשמיע את עמדתו. בסוף כל פעילות מצורפים נספחים הכוללים קטעים רלוונטיים מתוך אמנות/ החוקים שעליהם דנים במפגש השיח.

■ שלב ב'

התלמידים יתבקשו להתנסות בפועל בביצוע מיזם חינוכי הממחיש את מה שלמדו במפגש השיח. המיזם יעשה בזמנם הפנוי של התלמידים כשבסיומו יוצג המיזם לפני תלמידי הכיתה או בחלל ביה"ס או מחוצה לו. לפעילות הקבוצתית עצמה יש יתרונות גדולים: ביצוע פעולה בזמן הפנוי, התנסות בעבודת צוות, חקר ולמידה עצמאית. כל אלה יכולים לתרום רבות לחיזוק תחושת המסוגלות, השייכות והמעורבות.

■ שלב ג'

תיערך שיחת משוב ורפלקציה של המורה עם קבוצת התלמידים על מנת לסכם את התהליך הן ברמה האישית והן כקבוצה (דרך הפעילות, המסקנות והתובנות וכד'). בחלק זה תפקידו של המורה לקשר בין הידע שהתלמידים צברו, לשקף להם את מנעד הרגשות שהנושא עורר בהם, לבדוק את המסקנות מההתנסות ולסייע לכל תלמיד לגבש לעצמו עמדה ערכית מושכלת שלאורה יפעל הן בבית הספר והן מחוצה לו. ברמה האישית ניתן לקדם אצל כל אחד ואחד מחברי הקבוצה הלומדת את החשיבה הערכית - מוסרית, להעלות את מודעותו לנושא הזכויות ולכוונו לאקטיביזם חברתי הכרוך בהתנסות מעשית וללמידה מתוך ההתנסות.

החלוקה של כל פעילות לשלושה שלבים מאפשרת לתלמידים לעבור תהליך של למידה תהליכית מעמיקה הבנויה על למידה מתוך התנסות.

התהליך המוצע לגבי כל אחת מהפעילויות מדגיש את ההקשר הקוגניטיבי והרגשי הן ברמה האישית והן ברמה הקבוצתית.

הפעילות על כל שלביה פותחת צוהר לנושא "זכויות" בהדרגתיות ובמצבים שונים.

■ מבנה הפעילויות

- כל פעילות נפתחת בדף מבוא, הקדמה, הנותן למורה רקע כללי לגבי נושא הפעילות.
- לכל פעילות הוראות מפורטות של המהלך החינוכי.
- לכל פעילות יש נספחים שבהם מובאים הטקסטים הרלוונטיים לפעילות.
- בנוסף מוצע למורה חומר עזר נוסף להעמקה.

- כל אחת מהפעילויות עומדת בפני עצמה ומהווה יחידת לימוד עצמאית. המורה יבחר את היחידה המתאימה לקבוצת התלמידים.
- בהתאם לתכנית "עוז לתמורה" יש למורה שעות שבהן הוא יכול ללמד קבוצה של תלמידים כל נושא שהוא בוחר. הפעילויות המוצעות מהוות הצעה מאתגרת וייחודית בשל שלושת השלבים שהובאו לעיל.

■ מתודה חשובה במהלך מפגשי השיח – שימוש בטיעונים בעת דיון

אחד המדדים להצלחת הפעילויות המוצעות הוא היכולת של המורה לנהל עם קבוצת התלמידים דיון הנשען על טיעונים שונים שמעלים התלמידים בהתאם לנושא שהמורה יבחר לדון בו. טיעונים מורכבים יאפשרו לחברי הקבוצה לראות היבטים רחבים ביישום הזכויות.

■ יכולת התלמידים לטעון טיעונים ברמה גבוהה דורשת הכוונה של המורה

מהי טענה? אמירה שניתן להתווכח עליה גם אם היא נכונה ואמיתית. טענה יכולה להיות קביעה, עמדה, דעה, החלטה מסוימת, השערה, הנחה, מסקנה, ציווי, תיאוריה או פתרון מסוים לבעיה. ההתייחסות לטענות צריכה להיות חלק מהדיון עם התלמידים - האם הטענות נשענות על עובדות או על דעות? האם הן ציטוט או דעה אישית? וכד'.

■ פירוט השיעורים והסדנאות

זכויות ילדים – מדוע?

הזכות לשוויון בחינוך בחברה רבת תרבויות

- הזכות לשוויון - מקימים בית ספר
- האם פגשנו הפליה על רקע עדתי?
- נגישות בבית הספר
- הפליה על רקע ארץ מוצא
- גזענות, סטריאוטיפים והפליה

הזכות להישמע ולהשתתף בקבלת החלטות

- הזכות להישמע בבית הספר
- הזכות להישמע ולהשתתף בקבלת החלטות
- "מה בסך הכל עשיתי?" - הפרת משמעת
- הזכות להשתתפות בטויל
- טוהר הבחינות

אחריות חברתית במצבי מצוקה

- ילדים עובדים או עבדים
- ילדים במדים
- לילדים יש זכויות בעולמנו?

חלק ב'

שיעורים וסדנאות

■ הקדמה

בעשורים האחרונים משתרשת גישה חינוכית וחוקתית חדשה לפיה ילדים הינם אנשים צעירים בעלי אוטונומיה מתפתחת, ויש לשתפם בקבלת החלטות בעניינם בהתאם ליכולתם השכלית והרגשית.

בהיותם בני אדם, זכאים הילדים למלוא זכויות האדם שלהם - הזכות לחיים, לכבוד ולשוויון ולזכויות הייחודיות להם כפי שנוסחו באמנה ולא מופיעות בהצהרת זכויות האדם. עפ"י החוק, ילד איננו מבוגר בהקטנה, אלא אדם שלם ומורכב¹.

"... אנשים צעירים ומבוגרים צריכים לדעת מה הן זכויותיהם, מדוע הן חשובות ומה הן הדרכים לממשן, במיוחד בבית הספר. ילדים הגדלים כנושאי זכויות יידעו לכבד זכויות של אחרים בחברה שבה הם חיים ולהעניק להם זכויות אלה..." הצוות החינוכי בביה"ס מתווה את הדרך ומשמש גשר בין הבית לילדים ועל כן המוסד החינוכי צריך להיות רגיש לזכויות ילדים ואחראי למימושן².

זכויות הילד כפי שמנוסחות באמנה, מתייחסות הן לזכויותיו האישיות של הילד והן לזכויותיו הקבוצתיות כמשתתף למוצא, לתרבות ולשפה מסוימים.

האמנה הבינלאומית בדבר זכויות הילד התקבלה על ידי האו"ם בנובמבר 1989 ונכנסה לתוקף בספטמבר 1990. ההכרה הרחבה לה זכתה אמנה זו מחזקת את תוקפה והופכת אותה לסטנדרט בינלאומי מקובל. ישראל חתמה על האמנה בשנת 1990 ואשררה אותה בשנת 1991. בפברואר 2003 הוגש לממשלה דו"ח של ועדת המשנה ל"וועדה לבחינת עקרונות יסוד בתחום הילד והמשפט ויישומם בחקיקה", שהוקמה על מנת להמליץ על הדרכים ליישום אמנת זכויות הילד בישראל.

האמנה מבטיחה לילדים קשת רחבה של זכויות אזרחיות, פוליטיות, חברתיות, כלכליות ותרבותיות. הזכויות מחולקות לשלוש קטגוריות מרכזיות: זכויות הגנה (Protection), כגון: זכותו של הילד להגנה מפני אלימות והתעללות, זכויות הענקה (Provision), כגון: זכותו של הילד לחינוך ולבריאות, וזכויות ההשתתפות (Participation), כגון: זכותו של הילד לחופש ביטוי, לחופש התאגדות, למידע ולפרטיות. כמו כן מדגישה האמנה את כבוד הילד ואת התפיסה כי יש לכבד ילדים כבני אדם.

בשנת 2000 התקבל חוק זכויות התלמיד. בחוק זכויות התלמיד נקבע כי "מטרתו לקבוע עקרונות לזכויות התלמיד ברוח כבוד האדם ועקרונות אמנת האומות המאוחדות בדבר זכויות הילד, תוך שמירה על כבוד התלמיד, עובד ההוראה וצוות המוסד החינוכי ועל ייחודם של מוסדות החינוך לסוגיהם השונים כמוגדר בחוק לימוד חובה, תש"ט-1949, בחוק חינוך ממלכתי, תשי"ג-1953, בחוק חינוך מיוחד, תשמ"ח-1988, ובכל דין אחר ולעודד יצירת אקלים של כבוד הדדי בקהילת מוסד החינוך." (חוק זכויות התלמיד, סעיף 1).

"זכויות לילדים זאת אומרת לספק אמון, אדיבות כבוד ואהבה - אין פירושו להתיר גבולות. פירושו: להיות זהירים במסגרת של גבולות בכבודם ובחירותם; פירושו להיות גמישים לכל ילד על פי צרכיו; פירושו לשתף ילדים בהחלטות הן על המטרות והן על הדרך למימושן בתהליך של בניית הסכמות למימוש זכותו של כל אדם בבית הספר ומחוצה לו. מקום בו זכויות התלמידים ממומשות הוא בית חינוך - בית תומך לכל התלמידים. שם הם מרגישים רצויים, אהובים ושייכים"³.

1 טובה בו ארי, "מי זקוק לזכויות?", מתוך אתר משרד החינוך, "זכויות התלמיד".

2 חוזר מנכ"ל תשס"ד/1(א), ד' אלול תשס"ג, 1 בספטמבר 2003.

3 טובה בו ארי, "לחנך אדם להיות אוהב אדם", אתר משרד החינוך, "זכויות התלמיד".

מה בפעילות? ■

הפעילות המוצעת נשענת על טקסטים המשקפים את העיסוק בנושא הזכויות בשלושה היבטים: מעמד הילדים כבני אדם הזכאים לזכויות, התמודדות עם טיעונים השוללים מתן זכויות לילדים והתמודדות עם טיעונים בעד זכויות לילדים.

התלמידים יקבלו משימה שעל פיה יצטרכו להתייחס לנימוקים בעד ונגד הענקת זכויות לילדים, ולענות על השאלה האם הם הגיעו להחלטות בדבר המחויבות שלהם לחברה? על מנת לסייע למורה מומלץ להיעזר בנספח 4 שמציג באופן מורחב ומנומק נימוקים להענקת זכויות לילדים.

■ מטרה:

בירור וניתוח המושג "זכויות הילד" בהקשר של: זכויות, אחריות, חובה, ילדה, ילד.

■ מהלך הפעילות:

שלב א'

- מבקשים מחברי הקבוצה לרשום הגדרה למושג "זכויות ילדים".
- חברי הקבוצה יבחנו את ההגדרות שהתקבלו (בשלב קודם) תוך בדיקת מידת התייחסותם למושגים: זכויות, אחריות, חובה, זכויות הילד/ה.
- (למורה - ראה מושגים בנספח 1, בהמשך.)

שלב ב'

- מבקשים מחברי הקבוצה להעלות טיעונים בעד מימוש זכויות לילדים (ללא קשר לדעתם האישית). לאחר שיכתבו את הטיעונים, ניתן לחלק להם את נספח 3 על מנת שיבדקו אם ניתן להוסיף טיעונים נוספים.
- חברי הקבוצה מדווחים.

שלב ג'

● דיון:

בדיון נעזרים/ניתן להיעזר בשאלות המפורטות להלן:

- האם יש טענה אחת או יותר שאתם מסכימים אתה במיוחד? מדוע?
- האם יש טענה אחת או יותר ששמעתם כבר? ממי? באיזה אירוע?
- מהי עמדתכם, ביחס לטענה זו?
- האם שמעתם טענה שלא חשבתם עליה קודם? מהי?
- מול הטענות שהעליתם - אילו טענות נגד ניתן להעלות, לדעתכם?
- אילו זכויות של ילדים אתם מכירים? (לחלק לתלמידים את נוסח חוק זכויות התלמיד והאמנה לזכויות הילד, נספח 2).
- לאור הקריאה בחוק זכויות התלמיד והאמנה לזכויות הילד/ה - מהי הגדרת ילד/ה באמנת לזכויות הילד?
- מה תגובתכם הראשונה למה שקראתם?
- האם יש נושא שחשוב לילדים ולא נמצא כאן?
- מה מתוך הכתוב היה מוכר לכם? אילו זכויות הפתיעו אתכם? מדוע?
- האם תוכן החוק והאמנה מחזקים את הטענות שהצגתם? כיצד?
- אילו זכויות הייתם רוצים שכל תלמידי ביה"ס יכירו? אילו פעולות תוכלו ליזום כדי שתלמידים נוספים יכירו את זכויותיהם ויגדירו את אחריותם? כיצד ניתן לגרום לכך?

אפשרות להעמקה נוספת:

מומלץ לקרוא על נימוקים מפורטים במאמר של השופטת סביונה רוטליי - "מעמדם של ילדים בחברה הישראלית - לקראת שינוי", 2006

http://www.psakdin.co.il/fileprint.asp?FileName=/mishpaha/public/art_cbyn.htm

כל אחד מחברי הקבוצה יוציא את ההגדרה שכתב בתחילת המפגש למושג "זכויות ילדים" ויבדוק את הכתוב לאור כל מה שנאמר במפגש.

האם, לאור המפגש, היה מגדיר אחרת את המושג זכויות הילדים? מה היה משנה או מוסיף.

חלק ב' - יוזמה חינוכית

עליכם לערוך דיון כשהאמנה לזכויות הילד וחוק התלמיד עומדת לנגד עיניכם:

- איזה צידוק יש לחקיקה מסוג זה לאור מה שלמדתם עד כה על זכויות הילדים?
- מה הן הציפיות שלכם מהמדינה, לאור מה שקראתם?
- באילו נושאים צריכה המדינה להתערב?
- אילו משרדי ממשלה מטפלים בנושאים שהעליתם?
- עליכם להגיע להסכמה לגבי סעיף אחד בחוק התלמיד שחשוב לדעתכם לקדם ולממש בביה"ס.
- לאחר שתבחרו, עליכם לבקש להצטרף לאחת משיבות מועצת התלמידים כדי להציג בפניהם את התהליך שעברתם ובעיקר כדי לנסות להגיע עמם להסכמה לגבי הסעיף בחוק זכויות התלמיד שאתם רוצים לקדם בביה"ס.
- לאחר שתגיעו להסכמה עם חברי המועצה, תיפגשו עם הנהלת ביה"ס (ביחד עם נציגי מועצת התלמידים) למפגש שיח. ובמפגש תשתפו בתהליך שעשיתם ותנסו להגיע להסכמה לגבי הנושא לשינוי. גבשו ביחד את הדרכים לקידום הזכות/הסעיף בחוק זכויות התלמיד שנבחר.

חלק ג' - רפלקציה

כל אחד מחברי הקבוצה יקבלו שני פרחים מנייר: פרח הזכויות ופרח האחריות.

- בכל אחד מעלי הכותרת של הפרח 'זכויות' לרשום:
 - רגשות שהנושא עורר בך
 - תובנה בנושא זכויות הילדים/התלמיד
 - זכות אחת שבעיניי היא מאוד חשובה
 - שאלה, דילמה שעדיין מעסיקה אותי
 - זכות אחת שמימנתי בעקבות הידע שרכשתי
- בכל אחד מעלי הכותרת של הפרח 'האחריות' שלי לזכות שלך לרשום:
 - כיצד עלי לפעול על מנת שהזכות שלך תמומש?
 - כיצד הזכות שלך תלויה במעשיי?

למורה - הסיכום יתבסס על הנימוקים שיתנו חברי הקבוצה למה שכתבו בתוך עלי הכותרת של הפרחים. בסיכום תהיה התייחסות גם ליוזמה שהתלמידים גיבשו וקידמו: האם הצליחו? מה השינוי שהתחולל בעקבות כך? האם נתקלו בקושי בתהליך היישום? איך התמודדו עמו?

■ נספח 1 – מושגים:

זכות	רשות, תוקף חוקי לעשיית דבר מה (מילון אבן שושן)
חובה	הדבר המוטל על פלוני לעשותו, ההיפך מרשות (מילון אבן שושן) קיימת חובה עפ"י חוק וחובה מוסרית.
אחריות	נכונות לשמור על עיקרון מוסרי או חברתי בכל עת ובכל מצב ולקיים אותו (מילון אבן שושן) החובה המוטלת על אדם, ארגון או מדינה מתוקף תפקידה/סמכותה, או מתוקף התחייבות שלקחה על עצמה.
ילד	עפ"י אמנת האו"ם לזכויות הילד - "ילד פירושו כל יציר אנוש מתחת לגיל שמונה עשרה, בלתי אם נקבע גיל הבגרות קודם לכן על פי הדין החל על הילד".

■ נספח 2

שני המסמכים נמצאים באתר זכויות התלמיד: www.education.gov.il/zchuyot

- אמנת האו"ם בדבר זכויות הילד 1989, נוסח עברי, על פי תרגום רשמי של משרד המשפטים. אתר משרד החינוך, זכויות התלמיד:

<http://cms.education.gov.il/EducationCMS/Units/Zchuyot/ChukimVeamanot/amanot/AmnaOom.htm>

- חוק זכויות התלמיד – אתר משרד החינוך, זכויות התלמיד:

<http://cms.education.gov.il/EducationCMS/Units/Zchuyot/ChukimVeamanot/Chukim/ChokZchuyotHatalnidTasha2000.htm>

■ נספח 3 – טענות בעד הענקת זכויות לילדים

- זכויות לילדים יסייעו ביצירת חברה ערכית בעלת סדרי עדיפויות המשקפים מוסריות גבוהה.
- כיום תקופת הילדות של ילדים רבים בעולם ובישראל אינה קלה והם זקוקים להגנה.
- הקניית זכויות לילדים באמצעות אמנות וחוקים מהווה גורם מחייב המגדיר את גבולות האחריות של המדינה.
- החוק משמש גורם מרתיע בפני גורמים שונים לבל יפעלו בשירות לב, ינצלו את הילדים ויפגעו בהם.
- ילד שינהגו בו בכבוד, ינהג בעתיד גם הוא בכבוד כלפי האחר.
- חינוך לזכויות אדם מאפשר איכות של יחסים בין אישיים ומקדם תהליכי חיברות¹.
- ילדים אינם יכולים להילחם על זכויותיהם ולכן תפקיד החברה ליצור חוקים שיגנו עליהם.
- הילד הינו אדם (צעיר או בוגר עד גיל 18) ולכן הוא בעל זכויות, אחריות וחובות (בהתאם לרמת המסוגלות שלו).

אפשרות להעמקה:

- ד"ר דן גיבתון (ספטמבר 2011). "לאיזה תלמיד החוק דואג?" משפט ואדם - משפט ועסקים, יד, התשע"א.

<http://www.youtube.com/watch?v=L7N7HplhkTE>

- אתר זכויות התלמיד/ה www.education.gov.il/zchuyot

1 מתוך אתר משרד החינוך, זכויות התלמיד, "מדוע חייבים לחנך לזכויות כל הילדים" (תקציר מאמר מאוניברסיטת מיניסוטה)

הזכות לשיוויון – מקימים בית ספר

■ הקדמה

ילדים בגיל ההתבגרות נדרשים לקבל החלטות מידי יום. לעיתים ההחלטות יש השלכה על עתידם או על איכות חייהם בהווה: בחירת מגמת לימודים, בחירת עיסוק בשעות הפנאי, התמודדות עם לחצים הקשורים להתנהגויות סיכוניות (לדוגמא: עישון, נהיגה, קעקועים) ועוד.

החלטות אלה הן שיקבעו את דמותו של התלמיד כאדם וכאזרח המדינה בעתיד. תהליך קבלת ההחלטות הינו תוך-אישי ובין-אישי, והוא מושפע מגורמים רבים: מרכיבי האישיות, המשפחה, הקשרים החברתיים, קשרי אמון בין תלמידים ומורים, הנורמות הסביבתיות, שיקולים של תועלת אישית או רמות סיכוי מול סיכון.

בדרך כלל תלמידים אינם שותפים להחלטות הקשורות להרכב התלמידים שילמד בביה"ס.

הפעילות המוצעת מפגישה את התלמידים עם תהליכי קבלת החלטות באמצעות משחק תפקידים: הם יהיו גם חלק מהנהלת בית הספר וגם תלמידי בית הספר.

בפעילות יתבקשו התלמידים לבחון בקשות של תלמידים שונים להתקבל לבית ספר ייחודי בצפון הארץ. משחק תפקידים זה יחשוף אותם לקבלת ההחלטות של עולם המבוגרים לאור בקשות תלמידים שונים. המשחק משפיע על איכות התהליך, מעצים את השיח הערכי בתהליך ההתלבטות וההיוועצות ומצביע באופן גלוי וסמוי על תפיסות עולם האישיות של כל חברה/ בקבוצה, על דעות ועמדות אזרחיים ותרבותיים. עליהם לקחת בחשבון מגבלות שהמשימה מטילה עליהם בתהליכי הבחירה.

לפני קבלת ההחלטות עליהם להכיר וללמוד מספר נהלים המעוגנים בחוק ובאמנת זכויות הילד.

- חוק כבוד האדם וחירותו
- חוק שוויון זכויות לאנשים עם מוגבלות
- חוק זכויות התלמיד
- אמנת זכויות הילד
- חוזר מנכ"ל - הרשמה לבתי ספר

חשוב לבחון בתהליך קבלת ההחלטות את שיקולי הדעת ואת ההתייחסות של חברי הקבוצה (במי לבחור לביה"ס החדש שיוקם). תהליך קבלת ההחלטות אינו סטרילי משום שלפי האירוע המוצג בהמשך, ילמדו חברי הקבוצה עצמם בביה"ס הזה, ולכן הבחירה שלהם צריכה לקחת בחשבון שהתלמידים שייבחרו יהיו החברים שלהם בביה"ס.

לצורך המשימה על המורה לצלם כמספר המשתתפים את דף המשימה כולל טבלת המועמדים (בהמשך), וכמו כן לצלם מספר העתקים של הנספחים שישמשו את התלמידים בעת הדיון וקבלת ההחלטות.

חלק א' – מפגש שיח – מקימים בית ספר

■ מטרות:

- לברר את המושגים: הזכות לחינוך, הזכות לשוויון, מניעת הפליה, מוגבלויות, שוויון זכויות, חברת רבת תרבויות.
- להתנסות בתהליכי קבלת החלטות בקבוצה.
- ולדעת לנמק את הבחירה תוך תימוכין בחוק ובאמנה.

■ מהלך הפעילות

הפעילות מתבססת על משימה קבוצתית הדורשת קבלת החלטות קבוצתית. תוך כדי כך ינסה כל אחד מחברי הקבוצה לשכנע את האחרים לקבל את בחירתו. התהליך יאפשר דיון מעמיק במשתמע מההחלטות שתתקבלנה.

שלב א – המשימה לקבוצה:

מפקח בית הספר התמנה כמפקח על מיזם חינוכי חדש: פתיחת/הקמת בית ספר חדש על שפת הכינרת. המפקח הקים ועדה ששותפים בה:

- מנהלת מחלקת החינוך ברשות המקומית
 - שני מפקחים מקצועיים
 - מפקח לזכויות התלמיד
 - שלוש מורות
 - רכזת לחינוך החברתי
 - וגם אתם התלמידים, נבחרתם להיות חברים בוועדה
- הוועדה פנתה אליכם על מנת שתוכלו לסייע בקבלת החלטות לגבי מיזם חינוכי ייחודי, הקמת בית ספר תיכון ניסויי וייחודי ביישוב בצפון הארץ.

תלמידי ביה"ס זה ילמדו במגמה ייחודית ל- 5 יחידות לבגרות. זו מגמה שטרם נפתחה עד היום בארץ. שם המגמה: "ישראל – פנים רבות לה". אתם נציגי בני נוער שנרשמו לביה"ס וכבר התקבלתם אליו!

עליכם לקבל החלטות את מי עוד לקבל לביה"ס מתוך כל המועמדים שנרשמו, וטרם קיבלו תשובה לגבי קבלתם או אי קבלתם לביה"ס. בשנת הלימודים הקרובה, כשביה"ס יחל לפעול, תיפתחנה שתי כיתות י' וביה"ס יצמח בכל שנה עד שימנה 6 כיתות (י' עד יב'), כ- 35 תלמידים במוצא בכיתה.

בשלב זה יש אפשרות לקבל לביה"ס סה"כ 70 תלמידים (מפני שתיפתחנה רק שתי כיתות י'). לביה"ס נרשמו עד כה 120 תלמידים, שכולם ראויים ללמוד בבית הספר, אבל לא ניתן לקבל את כולם.

עליכם להחליט:

- מי יהיו 70 התלמידים שיתקבלו לביה"ס החדש.
- כמה תלמידים מכל קבוצה (טבלה בהמשך) תקבלו לבית הספר החדש? מה הם שיקולי הדעת והנימוקים שלכם?
- האם מישהו מהמועמדים שלא יתקבלו לביה"ס יוכל לטעון שאי קבלתו לביה"ס נוגדת את החוק?
- עליכם למלא את הטורים הריקים בטבלה המציגה את פרופיל הנרשמים:

מס' המועמדים	מאפייני המועמדים	מס' התל' שתקבלו לביה"ס	מס' התל' שתדחו ולא תקבלו לביה"ס	שיקולי הדעת של הקבוצה לגבי קבלתם או אי קבלתם של המועמדים לביה"ס:
10	קבוצת תלמידים נכי שיתוק מוחין שלמדו עד כה בחט"ב שמיועדת לנכים במצבם. חברי הקבוצה סובלים מבעיות פיזיות (בלבד) ולכן הם בכיסא גלגלים. ממוצע הציונים שלהם הוא 92. התנאי שלהם להצטרף לביה"ס הוא קבלתם כקבוצה על מנת שיקל עליהם להשתלב.			
15	תלמידי כפר בקעג' - כפר דרוזי הסמוך לביה"ס. התלמידים מצטיינים בכיתת מדעים. בני משפחותיהם של התלמידים המועמדים משרתים בצבא, וחשוב להם ללמוד בבי"ס מעורב עם יהודים.			
20	תלמידי קיבוץ "תלמים" השוכן בקרבת ביה"ס. התלמידים המועמדים נהגו עד היום לנסוע מרחק של שעה לביה"ס האזורי של בני הקיבוצים, וחשוב להם ללמוד קרוב למקום מגוריהם ולהכיר בני נוער שונים.			
25	תלמידי עיירת הפיתוח "מעברות" שאינם מעוניינים להמשיך ללמוד ביישוב בו הם לומדים, וזאת מתוך רצון לתת לעצמם הזדמנות לפגוש תלמידים מיישובים אחרים ולפרוץ את מחסום הסטריאוטיפ של ילדי עיירת הפיתוח, שבה הם גרים.			
5	המועמדים הם תלמידי "מצפה יעלה" שגרים ביישוב קטן ומבודד, שעד היום למדו בפנימיות בשל המרחק של היישוב מבתי ספר טובים. התלמידים מבקשים לא להפריד ביניהם, אלא הם מבקשים להתקבל כקבוצה.			
5	ילדי עובדים זרים שהוריהם (מתאילנד) עובדים בחקלאות בכפרים הסמוכים והם נמצאים בארץ באופן חוקי.			
10	בני נוער שנמצאים במרכז השיקום לעבריינים צעירים, והופרדו ממשפחותיהם עפ"י צו בית משפט. הנערים אותרו כבעלי יכולות לימודיות גבוהות שלא מומשו. הם מקבלים תמיכה וליווי פסיכולוגי צמוד במטרה להחזיר אותם למוטב ולאפשר להם לחיות בחברה נורמטיבית ולהשתלב בה כאזרחים שומרי חוק.			

מס' המועמדים	מאפייני המועמדים	מס' התל' שתקבלו לביה"ס	מס' התל' שתדחו ולא תקבלו לביה"ס	שיקולי הדעת של הקבוצה לגבי קבלתם או אי קבלתם של המועמדים לביה"ס:
23	תלמידים מחוננים בתחום המוסיקה. התלמידים שילמדו בביה"ס ילמדו גם בכל יום אחר הצהרים במרכז האקדמי למוסיקה הסמוך לביה"ס ותוך כדי לימודים יעשו גם תואר ראשון במוסיקה.			
7	תלמידים שעד היום למדו בבי"ס דתי במושב סמוך לביה"ס אבל החליטו שאינם מעוניינים עוד להמשיך ללימודים בישיבה כמו כל בני היישוב, וברצונם להשתלב בתיכון החדש, תוך בקשה להתחשבות בצרכים הייחודיים שלהם, כמו: הפסקות לתפילה, לא לשבת ע"י בנות באותו שולחן וכמובן הקפדה על כשרות. על מנת שיקל עליהם להשתלב הם מבקשים להתקבל כקבוצה - כל השבעה.			

שלב ב' - דיון:

דיון בקבוצה:

- מה היה הדבר הקשה ביותר במשימה?
- מהם השיקולים שנראו לכם יותר כבדי משקל, כשהצטרפתם לקבל החלטה? אילו הייתם שייכים לאחת מהקבוצות שמעוניינות להצטרף לביה"ס:
- האם הייתם מרוצים מהרכב התלמידים שהחלטתם עליו? מדוע?
- באיזו מידה חוקי המדינה שהכרתם סייעו לכם או הגבילו אתכם בתהליך קבלת ההחלטות? הסבירו.
- האם אתם שלמים עם ההחלטות שקיבלתם? באילו צמתים היו לכם הכי הרבה התלבטויות?
- האם יש פער לדעתכם בין התיאוריה (הפעילות שחוויתם ודנתם בה) לבין קבלת ההחלטות במציאות?
- האם הייתם רוצים ללמוד בביה"ס שהרכב האוכלוסייה שלו הוא כפי שאתם בחרתם? מדוע?

חלק ב' - יוזמה

- על הקבוצה להציג את המשימה בפני ההורים ולבדוק את עמדותיהם. אם יהיו פערים - לברר מהם ומדוע הם קיימים.
- התלמידים יביאו לקבוצה את ההסכמות שהגיעו אליהן עם הוריהם בנושא, לצד ההתלבטויות.
- על הקבוצה להציג לפני כל תלמידי הכיתה את המשימה שקיבלו ואת תהליך קבלת ההחלטות שקיבלו ולנמק בפני התלמידים את החלטותיהם תוך הישענות על גישות מוסריות, חברתיות וחוקי המדינה. אפשרות נוספת - התלמידים יעבירו לכלל תלמידי הכיתה את השיעור כפי שהם התנסו בו.

חלק ג' – רפלקציה

תהליך הרפלקציה יתמקד בשני היבטים:

- ניתוח התהליך הקבוצתי
 - האם היו נושאים בהם הוויכוחים היו קשים במיוחד? איך התקבלה ההחלטה?
 - באילו דרכי שכנוע ובאילו נימוקים השתמש כל אחד מכם על מנת שייקחו את עמדותיו בחשבון בתהליך הקבוצתי.
 - לאור היכרותכם את הנהלים והחוקים - אילו תחושות הם מעוררים בכם?
 - האם החוקים יגרמו לכם להתבונן אחרת על סוגיות שונות: הזכות לחינוך, הזכות לשוויון, מניעת הפליה, מוגבלויות, שוויון זכויות, חברת רבת תרבויות בעתיד? מדוע?
- ניתוח התהליך האישי - כל חבר בקבוצה ימלא את הציור ויתייחס לתובנות/התלבטויות/מחשבות שהעסיקו אותו בשלוש נקודות לאורך תהליך העבודה.

רגע שלא הייתי בטוח
שנצליח במשימה

רגע של התלבטות קשה במיוחד

רגע של גאווה

■ נספח מס' 1: חוק זכויות התלמיד 2000¹

בחוק זכויות התלמיד נקבע כי הוראות החוק הנוגע לזכויות התלמיד תהיינה ברוח כבוד האדם ועקרונות אמנת האו"ם בדבר זכויות הילד.

המשנה החינוכית

שוויון הזדמנויות בחינוך פירושו מתן חינוך התואם את הצרכים ואת המאפיינים של כל תלמיד ותלמידה, ובכללם גם של התלמידים המוחננים ובעלי היכולות הגבוהות במיוחד. טיפוחם של התלמידים המוחננים והמצטיינים נועד לא רק למענם, אלא גם למען החברה כולה, שכן בבגרותם הם יוכלו להציעה לאופקים חדשים בכל תחומי החיים. התכניות הייחודיות למחוננים ולמצטיינים נועדו להנחיל ולהוביל תרבות בה המצוינות היא ערך מרכזי, ובה חולקים בו-זמנית ערכים של מצוינות אישית.

1 אתר משרד החינוך, זכויות התלמיד

הפליה²

רשות חינוך מקומית, מוסד חינוך או אדם הפועל מטעמם לא יפלו תלמיד מטעמים עדתיים, מטעמים של ארץ מוצא, מטעמים של רקע חברתי-כלכלי או מטעמים של השקפה פוליטית, בין של הילד ובין של הוריו, בכל אחד מאלה:

- רישום תלמיד, קבלתו או הרחקתו ממוסד חינוך
- קביעת תכניות לימודים ומסלולי קידום נפרדים באותו מוסד חינוך
- קיום כיתות נפרדות באותו מוסד חינוך
- זכויות וחובות תלמידים לרבות כללי המשמעת והפעלתם

■ נספח מס' 2

- על פי אמנת האו"ם לזכויות ילדים, סעיף 29 המדינות החברות מסכימות כי חינוך הילד יכונן:
- לפיתוח אישיות הילד, כשרונותיו ויכולתו הגופנית עד למיצויים המלא;
 - לפיתוח יחס כבוד לזכויות האדם ולחירויות היסוד, ולעקרונות הגלומים במגילת האומות המאוחדות;
 - לפיתוח יחס כבוד להורי הילד, לזהותו התרבותית, ללשונו וכן לערכיה הלאומיים של הארץ בה מתגורר הילד, לארץ מוצאו ולתרבויות שונות מתרבותו הוא;
 - להכנת הילד לחיי אחריות בחברה חופשית ברוח הבנה, שלום, סובלנות, שוויון המינים וידידות בין כל העמים, קבוצות אתניות, לאומיות ודתיות, ואנשים שהם מילידי המקום המקוריים.
 - לפתח יחס כבוד לסביבה הטבעית.

■ נספח מס' 3³

חוק שוויון זכויות לאנשים עם מוגבלות, תשנ"ח - 1998, נחקק בשנת 1998 ונכנס לתוקף בתאריך 01/01/1999.

להלן חלק מפרק א': עקרונות יסוד

- עקרון יסוד
זכויותיהם של אנשים עם מוגבלות ומחויבותה של החברה בישראל לזכויות אלה מושתתים על ההכרה בעקרון השוויון, על ההכרה בערך האדם שנברא בצלם ועל עקרון כבוד הבריות.
- מטרה
מטרתו של חוק זה היא להגן על כבודו ועל חירותו של אדם עם מוגבלות, ולעגן את זכותו להשתתפות שוויונית ופעילה בחברה בכל תחומי החיים. כמו כן לתת מענה הולם לצרכיו המיוחדים באופן שיאפשר לו לחיות את חייו בעצמאות מרבית, בפרטיות ובכבוד, תוך מיצוי מלוא יכולתו.
- העדפה מתקנת
אין רואים בפעולה שנועדה לתקן הפליה קודמת או קיימת של אנשים עם מוגבלות או שנועדה לקדם את השוויון של אנשים עם מוגבלות הפליה פסולה.
- הזכות לקבל החלטות
אדם עם מוגבלות זכאי לקבל החלטות הנוגעות לחייו על פי רצונו והעדפותיו, והכול בהתאם להוראות כל דין.

2 חוק זכויות הילד, אתר משרד החינוך, זכויות תלמידים
<http://cms.education.gov.il/EducationCMS/Units/Zchuyot/ChukimVeamanot/amanot/AmnaOom.htm>

3 http://www.nevo.co.il/law_html/law01/p214m2_001.htm

האם פגשנו הפליה על רקע עדתי ?

■ מבוא:

מדינת ישראל חרטה על דגלה כבר לפני 65 שנים את הערך של קיבוץ גלויות, אך עדיין מתקיימים מצבים של הפליה ושל חוסר סובלנות כלפי יחידים וקבוצות.

במגילת העצמאות של מדינת ישראל נאמר: "מדינת ישראל...תקיים שוויון זכויות חברתי ומדיני גמור לכל אזרחיה בלי הבדל דת, גזע ומין..." בסעיף זה באה לידי ביטוי הזכות לשוויון בפני החוק, כלומר: איסור הפליה לרעה. אין להפלות אדם לרעה רק בשל היותו שונה בדת, בגזע או בכל תכונה אחרת, אך יש להפלות לטובה קבוצות מסוימות באוכלוסייה, כגון: קבוצה עם מוגבלויות שונות, כדי לחזק את השוויון במתן אפשרויות לחיות בכבוד.

חלקים בחברה הישראלית עדיין לא מכילים/ מקבלים את השונות באוכלוסייה, ונוטים לראות את כל אחת מהקבוצות המרכיבות את החברה הישראלית בראיה סטריאוטיפית חסרת סבלנות וסובלנות, קרי: מתקיימים מעת לעת מצבים של הפליה וגזענות.

הפליה היא מונח מתחום הסוציולוגיה. כוונת המונח היא הבחנה בין קבוצות חברתיות שונות או בין פרטים שונים. במצב של הפליה מוענק לאחת מהקבוצות או לאחד מהפרטים יתרון או חיסרון ללא כל הצדקה עניינית.

הפליה מוגדרת כאשר מוענק לאחת מהקבוצות או לאחד מהפרטים יתרון או חיסרון ללא כל הצדקה עניינית. כמו כן, זהו מונח הלקוח ממספר תחומים משיקים, בתחום החינוכי, המשפטי והסוציולוגי. בתחום המשפט מתייחס מונח זה למותר ולאסור במסגרות היחסים החברתיים בין קבוצות שונות באוכלוסייה. גבולות המותר והאסור מוגדרים בחוקים ובפסיקה בנושא.* בתחום הסוציולוגיה כוונת המונח היא הבחנה בין קבוצות חברתיות שונות או בין פרטים שונים. ההפליה עשויה להיות על בסיס גזע, צבע עור, מין, שפה, דת, השקפה פוליטית, מוצא לאומי, אתני או חברתי, רכוש, נכות או לידה.

הפליה על בסיס גזעי קרויה גזענות¹.

האיסור על הגזענות מעוגן באמנה הבינלאומית בדבר ביעורן של כל צורות ההפליה הגזעית שנוסחה ב-1966. סעיף 1 לאמנה מגדיר "גזענות" באופן הבא:

"כל הבחנה, הוצאה מן הכלל, הגבלה או העדפה, המיוסדת על נימוקי גזע, צבע, ייחוס משפחתי, מוצא לאומי או אתני, שמגמתן או תוצאתן יש בהן כדי לסכל את ההכרה, ההנאה והשימוש או לפגום בהכרה, בהנאה או בשימוש על בסיס שווה של זכויות האדם וחירויות היסוד בחיים המדיניים, הכלכליים, החברתיים, התרבותיים או בכל תחום אחר בחיי הציבור".

בחוק זכויות התלמיד² נאמר: "כל ילד ונער במדינת ישראל זכאי לחינוך". אסורה ההפליה בחינוך עפ"י החוק של הילד ושל הוריו בנושאים של רישום תלמיד, הרחקתו ממוסד חינוכי, קביעת תכניות לימודים ומסלולי קידום בבית הספר, קיום כיתות נפרדות, מוצא, זכויות וחובות תלמידים, לרבות כללי המשמעת והפעלתם. בשנת 2011 תוקן סעיף 5 לחוק התלמיד. אחרי "מטעמים עדתיים", נוספה ההתייחסות "מטעמים של ארץ מוצא" אשר מרחיבה את יישום חוק זכויות התלמיד.

הזכות לחינוך מופיעה כאחת מזכויות האדם בהכרזה לכל באי עולם שהתקבלה באו"ם ב-1948, באמנה הבינלאומית לזכויות כלכליות, חברתיות ותרבותיות שאושרה במדינת ישראל ב-1991 המתייחסת לזכות לחינוך. מטרתה של זכות זו היא מתן גישה לחינוך לכל אדם. זכות זו, אף שהיא רלוונטית בעיקר לילדים, נוגעת גם למבוגרים.

אמנת זכויות הילד³ מרחיבה את הזכות לחינוך. בסעיף 28 נכתב: "המדינות החברות מכירות בזכותו של הילד לחינוך ומתוך כוונה להשיג זכות זו בהדרגה, על בסיס הזדמנות שווה: ידאגו כי יהיה חינוך יסודי חובה חנים פתוח לכל; יעודדו את פיתוחן של צורות שונות של חינוך תיכון, לרבות חינוך כללי ומקצועי, יעשו אותן זמינות ונגישות

* הארת ד"ר דן גיבתון, אוניברסיטת תל אביב.

1 מתוך ויקיפדיה, אנציקלופדיה חופשית לשימוש.

2 חוק זכויות התלמיד 2000, אתר משרד החינוך, זכויות תלמידים

<http://cms.education.gov.il/EducationCMS/Units/Zchuyot/ChukimVeamanot/Chukim/ChokZchuyotHatalnidTasha2000.htm>

עבור כל ילד, וינקטו צעדים מתאימים כגון הנהגת חינוך חינם והגשת סיוע עספי לפי הצורך;...ידיאגו לכך כי מידע והדרכה חינוכיים ומקצועיים יהיו זמינים ונגישים לכל ילד; ינקטו אמצעים לעידוד השתתפות סדירה בבית ספר ולהקטנת שיעור הנשירה". בסעיף 29 נכתב: "המדינות החברות מסכימות כי חינוך הילד יכוון: לפיתוח אישיות הילד, כשרונותיו ויכולתו הגופנית עד למיצויים המלא; לפיתוח יחס כבוד להורי הילד, לזהותו התרבותית, ללשונו וכן לערכיה הלאומיים של הארץ בה מתגורר הילד, לארץ מוצאו ולתרבויות שונות מתרבותו הוא; להכנת הילד לחיי אחריות בחברה חופשית ברוח הבנה, שלום, סובלנות, שוויון המינים וידידות בין כל העמים, קבוצות אתניות, לאומיות ודתיות, ואנשים שהם מילידי המקום המקוריים."

ובישראל? על המדינה מוטלת האחריות לקיים חינוך המכבד את תרבותו ואורח חייהן של כל הקהילות והמגזרים הייחודיים המרכיבים את המרקם האנושי הייחודי של החברה הישראלית, בידי המדינה האחריות המלאה למימוש זכותו של כל ילדה וילד לחינוך איכותי.

פעילות זו מתמקדת רק בשאלת הזכות לשוויון בחינוך.

לצורך הדיון על התלמידים להכיר את חוק איסור הפליה עדתית המקבל ביטוי בחוק זכויות התלמיד, ואת אמנת זכויות הילד בסעיפים 2,4, 14, 28-29 הנמצאים במלואם באתר משרד החינוך - אתר זכויות התלמיד.

ניתן להוציא את סעיפי האמנה כנספח מעמוד:

<http://cms.education.gov.il/educationcms/units/zchuyot/chukimveamanot/amanot/amnaoom.htm>

חוק זכויות התלמיד:

<http://cms.education.gov.il/EducationCMS/Units/Zchuyot/ChukimVeamanot/Chukim/ChokZchuyotHatalnidTasha2000.htm>

■ מטרות:

- להעמיק את הידע לגבי מחויבות המדינה להעניק חינוך חובה ומותאם לכל לומד.
- לדון על מעמדם האזרחי והחברתי של קבוצות מוחלשות בחברה.
- לגבש אופני פעולה עבור חברת הילדים והנוער המתריעה על גילויי אפלייה במערכת החינוך.

■ מהלך הפעילות

שלב א'

- מפזרים על השולחן כרטיסיות ועליהן המילים, ללא ההסבר (ההסבר המופיע בסוגריים מיועד למורה):
- רב תרבותיות (חברה רב תרבותית מייחסת חשיבות לקבלה של זהויות תרבותיות שונות שמרכיבות את החברה. הדבר משמעותי במיוחד במדינת ישראל כמדינה קולטת עלייה).
 - שוויון הזדמנויות (אי הפליה, סיכויים שווים לכל המגזרים).
 - אינטגרציה חברתית ולימודית (גישה חינוכית הרואה בשילוב תלמידים בני שכונות שונות ומעמדות שונים באותו בית ספר ערך חשוב, ופועלת למימוש).
 - עדתיות (בדלנות על רקע של שמירה על צביון ייחודי של אותה קהילה, עדה).

דין:

- האם מילים אלו משקפות את החברה הבית ספרית שלנו? תנו דוגמאות.
- לאיזה סוגיות חברתיות ניתן לייחס את המילים שלפניכם? (למורה - סוגיות המעסיקות את החברה הישראלית הכרוכות בבעיות על רקע של אי שוויון והפליה).
- האם נתקלתם באופן אישי במקרה של הפליה על רקע עדתי? היכן?
- כיצד היית מרגישה/ה לו דחו את קבלתך לבית הספר בשל מוצא ההורים שלך?
- כיצד היית פועל לו ידעת שקיימת הפליה מסוג זה בבית הספר בו את/ה לומד/ת?

שלב ב'

מחלקים לכל משתתף דף (בעמוד הבא) ובו מספר דוגמאות הממחישות את הבעיות שאיתן צריכה להתמודד מערכת החינוך היום כשמדובר באוכלוסיית תלמידים עולים חדשים.

ייערך בירור:

- עד כמה אתם תופסים את עצמכם כרגישים לאפליית ילדים במדינה?
 - הסבירו כיצד תחושות אלו באות לידי ביטוי?
 - נסו להגדיר את מהות האחריות שלכם: אחריות אישית, אחריות חברתית ואחריות לאומית בדבר ביעור סוגי האפלייה בחברה שלכם ובמערכת החינוך בפרט.
- כמתו את תחושותיכם בסולם מ-1 עד 10 כאשר 10 מציין את המידה הגבוהה ביותר.

דף אירועים

- באחת הערים נפתח גן ילדים ובו קבוצה נפרדת לתלמידים ממוצא אתיופי. ביום הראשון ללימודים נדהמו הורי 20 מהילדים בגן, בגילאי 2 - 4, יוצאי הקהילה האתיופית, לגלות שבגן שלהם לומדים "רק אתיופים".
- בשני בתי ספר בעיר במרכז הארץ הפרידה ההנהלה בין תלמידים ממוצא אתיופי ליתר התלמידים. שעות ההפסקה שונו על מנת ש"האתיופים" לא ייפגשו עם התלמידים האחרים בחצר.
- ועד ההורים העירוני באחת הערים בארץ בדרישה לסגור את ביה"ס בעיר, שלטענתם מקבל רק ילדי עולים מחבר המדינות ומאיים בהשבתת את הלימודים. לטענתו, "מספר התלמידים בכיתות שם הוא חצי משאר בתי הספר, ויש להם הסעות וארוחות חנם" ההורים טוענים כי בית הספר פועל כמוסד בדלני - רוסי, וכי התלמידים בבית הספר נהנים מתנאים טובים משמעותית מתלמידי שאר מוסדות החינוך בעיר.
- אחת הרשויות בארץ ומשרד החינוך נתבעים לשלם 440 אלף שקל פיצויים לחמישה זוגות הורים שילדיהם הוצאו מגני הילדים בעיר על רקע מוצאם.
- עמותת "טבקה - משפט וצדק לעולי אתיופיה" עתרה בספטמבר 2011 לבג"ץ בדרישה שמשד החינוך ועיר מסוימת יסבירו מדוע 180 תלמידים יוצאי אתיופיה המתגוררים בעיר עדיין נמצאים ללא מסגרת לימודית כלשהי. במסגרת העתירה הם ציינו כי הילדים לא שובצו בכיתות מעורבות בבית ספר מסויים ולא באף בית ספר אחר וננקטה נגדם לטענתם "מדיניות מפלה על רקע גזע".
- נהג שמסיע תלמידים לביה"ס אמר לתלמידות ממוצא אתיופי הנוסעות איתו לביה"ס שהן מסריחות.

שלב ג'

למורה - לחלק לתלמידים את הסעיפים מתוך חוק זכויות התלמיד ומאמנת זכויות הילד (נספחים + 1 2).
בדיון יש לשים לב לאמנת זכויות הילד ולהשוואתה לחוק זכויות הילד.

המשך דיון:

- קראו את שני המסמכים ובחרו סעיף אחד שאיתו אתם מזדהים ביותר או שהוא הרלוונטי ביותר לכם. נמקו את בחירתכם.
- לו התבקשתם להצטרף להפגנה נגד הפליה ואי שוויון כלפי בני נוער בישראל על רקע מוצאם, מה הייתם רושמים על כל אחד מהשלטים שהייתם נושאים בעת ההפגנה? (למורה - כל תלמיד ירשום משפט אחד ש"היה רושם על ה"שלט" שלו. פעילות זו מהווה סיכום השיחה ומרכזת את התובנות של חברי הקבוצה).

חלק ב' - יוזמה של התלמידים

■ משימה קבוצתית - יוצאים להפגנה:

יוזמים פעולה בית ספרית כדי למגר את תופעת ההפליה.

קבוצת מנהיגות בית ספרית נסו ליזום מחאה חברתית:

באחת ההפסקות, בתיאום עם מחנכת הכיתה והנהלת בית ספר, הציבו את השלטים וארגנו "הפגנה" שמטרתה להסב את תשומת לב כל תלמידי ביה"ס לסוגייה.

עליכם לברר את הדברים הבאים:

- מהם גבולות המחאה בבית הספר? ממי יש לבקש אישור למחאה במסגרת הבית ספרית? במסגרת הקהילתית?
- זהו את קהל היעד שלכם: מבוגרים, צעירים, אנשי חינוך וכו'. לשם כך הכינו עליכם להכין 6 שלטים עליהם ייכתבו/יעוצבו מסרים.

כל שלט צריך לבטא רעיון שונה. עליכם להשתמש במעט מילים. ניתן להוסיף איור להמחשה. שימו לב לצבעי השלטים המחזקים את המסר שלכם. המטרה היא להעביר את המסר כך שייקלט בבהירות ובמיידיות על ידי

הקורא וזה יוכל להזהרות עם המסר ויצטרף אליכם וכל זה - בלי לפגוע באף אדם או קבוצה.

אפשרות נוספת:

- כתבו הצעה להרחבת החוק בדבר אפליית תלמידים.
- עיינו בהצעות חוק העוסקות בנושאים חברתיים המתפרסמות באתר הכנסת ונסחו את הצעתכם.
- את הצעתכם פרסמו במקום מרכזי בביה"ס והזמינו את תלמידי ביה"ס להתייחס אליה ולהגיב על גבי בריסטול גדול וריק שיוצמד להצעתם.
- ערכו דיון - והחליטו למי תישלח הצעת החוק שכתבתם.
- תוכלו לשלוח את הצעותיכם למפקחת הארצית ליישום זכויות התלמיד/ה במשרד החינוך לפרסום ארצי. student_rights@education.gov.il

חלק ג' - רפלקציה

מסמנים על הרצפה את קו הרצף.

לרשות המורה מספר היגדים (המופיעים בהמשך). אחרי הקראת כל היגד יעמדו התלמידים על קו הרצף בהתאם לעמדתם. לאחר מכן ידונו המורה וחברי הקבוצה בקצרה במה שמשתקף מהמיקום ומהדירוג:

* * * * * * * * * * *

10 9 8 7 6 5 4 3 2 1

ההיגדים:

- הכנת השלטים חידדה אצלי את ההבנה שאסור שבמדינת ישראל יופלו תלמידים על רקע עדתי.
 - אני חושב שחשוב שכל תלמידי ביה"ס בארץ ייחשפו לבעיות של הפליה על רקע עדתי הקיימת בבתי ספר שונים בארץ.
 - יש יתרון חינוכי לבית ספר בו לומדים תלמידים מתרבויות שונות.
 - אני מוכן שבבית ספרי ילמדו תלמידים שונים ממני
 - יש יתרונות לכך שתלמידים מאותו מוצא עדתי ילמדו ביחד.
 - יש לעסוק בנושא ההפליה רק בבתי ספר בהם לומדים תלמידים מרקעים עדתיים שונים.
- למורה - אם התלמידים מסכימים עם ההיגדים ה'ו', במידה מרובה, הרי שלא הבינו את משמעות הסכנה שבהפליה והמסר של יחידת ההנחיה לא הופנם, ויש לברר איתם מדוע הם חושבים כך והאם זה לא סותר את המסרים שנדונו עד כה.

נספח 1

חוק זכויות התלמיד - חקיקה בדבר איסור הפליה עדתית במערכת החינוך

סעיף 1 בחוק זכויות התלמיד נכתב: "חוק זה מטרתו לקבוע עקרונות לזכויות התלמיד ברוח כבוד האדם ועקרונות אמנת האומות המאוחדות בדבר זכויות הילד, תוך שמירה על כבוד התלמיד, עובד ההוראה וצוות המוסד החינוכי ועל ייחודם של מוסדות החינוך לסוגיהם השונים כמוגדר בחוק לימוד חובה, תש"ט-1949, בחוק חינוך ממלכתי, תשי"ג-1953 בחוק חינוך מיוחד, תשמ"ח-1988, ובכל דין אחר, ולעודד יצירת אקלים של כבוד הדדי בקהילת מוסד החינוך"

בסעיף 3 נאמר: כל ילד ונער במדינת ישראל זכאי לחינוך בהתאם להוראות כל דין.

בשנת 2000, עם קבלת חוק זכויות התלמיד התשס"א-2000 נקבע בסעיף 5 לחוק זכויות התלמיד, שעניינו "איסור הפליה", כלהלן:

- 5. א - רשות חינוך מקומית, מוסד חינוך או אדם הפועל מטעמם לא יפלו תלמיד מטעמים עדתיים, מטעמים

של רקע חברתי-כלכלי, ארץ מוצא או מטעמים של השקפה פוליטית, בין של הילד ובין של הוריו, בכל אחד מאלה:

- רישום תלמיד, קבלתו או הרחקתו ממוסד חינוך.
- קביעת תכניות לימודים ומסלולי קידום נפרדים באותו מוסד חינוך.
- קיום כיתות נפרדות באותו מוסד חינוך.
- זכויות וחובות תלמידים לרבות כללי המשמעת והפעלתם.

■ נספח 2

אמנת זכויות הילד

- סעיף 2: אי-הפליה: כל הזכויות צריכות להיות מוענקות לכל ילד, ללא יוצא מהכלל. המדינה צריכה להגן על הילד בכל מצב. על המדינה להגן על הילד מכל סוג של הפליה.
- סעיף 23: לילד נכה יש זכות לחיים מלאים והוגנים. על המדינות החברות להעניק לו, ככל שניתן, טיפול מיוחד, סיוע ושירותי חינוך בהתאם למוגבלות שלו, יחד עם כל יתר הזכויות המופיעות באמנה זו.
- סעיף 28 (1): המדינות החברות מקבלות על עצמן לכבד את זכותו של הילד לשמור על זהותו לרבות שם וקשרי משפחה כמוכר בחוק וזאת ללא התערבות שלא כדין.
- סעיף 29 (1): המדינות החברות מסכימות כי חינוך הילד יכונן:
 - לפיתוח אישיות הילד, כישרונותיו ויכולתו הגופנית עד למיצויים המלא;
 - לפיתוח יחס כבוד לזכויות האדם ולחירויות היסוד, ולעקרונות הגלומים במגילת האומות המאוחדות;
 - לפיתוח יחס כבוד להורי הילד, לזהותו התרבותית, ללשונו וכן לערכיה הלאומיים של הארץ בה מתגורר הילד, לארץ מוצאו ולתרבויות שונות מתרבותו הוא;
 - להכנת הילד לחיי אחריות בחברה חופשית ברוח הבנה, שלום, סובלנות, שוויון המינים וידידות בין כל העמים, קבוצות אתניות, לאומיות ודתיות, ואנשים שהם מילידי המקום המקוריים.
 - לפתח יחס כבוד לסביבה הטבעית.

הקדמה

הא"ם הכריז על ה- 3.12 כתאריך בינלאומי לזכויות אנשים עם מוגבלויות.

במגילת העצמאות נכתב: "מדינת ישראל...תקיים שוויון זכויות חברתי ומדיני גמור לכל אזרחיה בלי הבדל דת, גזע ומין..." בסעיף זה באה לידי ביטוי הזכות לשוויון בפני החוק, כלומר: איסור על הפליה לרעה. אין להפלות אדם לרעה רק בשל היותו שונה בדת, בגזע או בכל תכונה אחרת, אך יש להפלות לטובה קבוצות מסוימות באוכלוסייה, כגון: קבוצה עם מוגבלויות שונות..."

בשנת 1988 חוקק חוק שוויון זכויות לאנשים עם מוגבלות¹ במטרה "להגן על כבודו וחירותו של אדם עם מוגבלות, ולעגן את זכותו להשתתפות שוויונית ופעילה בחברה בכל תחומי החיים, וכן לתת מענה הולם לצרכיו המיוחדים באופן שיאפשר לו לחיות את חייו בעצמאות מרבית, בפרטיות ובכבוד, תוך מיצוי מלוא יכולתו. חוק שוויון זכויות לאנשים עם מוגבלות מכיר לראשונה בזכותם הבסיסית של אנשים עם מוגבלות לכבוד ולשוויון, לפיכך השוויון הוא לא רק "יחס שווה לשווים", אלא מתן הזדמנויות שוות - גם לאנשים שונים".

על פי האמנה לזכויות הילד² (סעיף 23), ילדים עם מוגבלויות הם ילדים בעלי מגבלות רגשיות, נפשיות או גופניות הצריכים לקבל סיוע כללי ועזרה טיפולית כך שיוכלו להתחנך ולהשתלב, כמידת יכולתם בחיי החברה.

למעלה מ-10 אחוזים מן האוכלוסייה הם אנשים עם מוגבלויות.

ברוב מדינות המערב במשרדי הממשלה השונים חוקקו חוקים ונקבעו נהלים הדואגים למנוע אפליית מבוגרים וילדים עם מוגבלויות בסביבות החיים: במוסדות, בגישה למקומות ציבוריים, בתחבורה הציבורית, בתעסוקה, בשימוש באמצעי תקשורת ובתחומים נוספים בהם קיימת לכאורה סכנה להפליה על רקע של מוגבלות פיסית או שכלית. כל מקום הפתוח לציבור וכל שירות הניתן לציבור צריכים להיות נגישים לאנשים עם כל סוגי המוגבלויות.

רבות מארצות העולם הציבו לעצמן את חובת הנגישות כיעד מרכזי והיא נכללת באמנה הבינלאומית בדבר זכויות אנשים עם מוגבלות. מדינת ישראל אשררה את אמנת האו"ם בשנת 2007.

הוראות בדבר סידורים מותאמים לאנשים נכים במבני ציבור ולנגישותם לאנשים עם מוגבלות קיימות בישראל משנת 1972 והן עברו במשך השנים שינויים ותיקונים בעקבות צרכים משתנים.

הנגשת מקומות ציבוריים ובתי ספר בפרט מציבה אתגר ערכי ואזרחי בדבר כבודו של האדם הנכה כאדם וכאזרח, ובדבר מימוש זכויותיו לשוויון (שוויון זכויות, שוויון הזדמנויות) בינו לבין שאר בני האדם. כשמבני החינוך אינם נגישים לילדים נכים, נעשית פגיעה בהוויה היומיומית של הילדים והבוגרים ומתרחשת הפליה חמורה.

מימוש זכות זו מחייב את המדינה לנקוט בצעדים אמיתיים, אפילו אם הדבר כרוך בהוצאות כספיות.³

בפסיקת בית המשפט הגבוה לצדק (בג"צ) בעתירה שהגיש תלמיד בן 13 הסובל ממחלת ניוון שרירים, טען השופט אהרון ברק כי "מטרת החקיקה (חוק שוויון זכויות לאנשים עם מוגבלות) היא לאפשר את שילובם של אנשים עם נכות בחברה. מטרתה לאפשר להם להשתתף באופן מלא בחיי החברה בכל תחומי החיים. היא נועדה להגשים את הערך המרכזי של השוויון בכל הנוגע לאנשים עם נכות. היא נועדה להעניק להם שוויון של הזדמנויות.

היא באה לאפשר להם עצמאות ואי תלות. היא באה להגן על כבודם וחירותם, על ידי הבטחת שוויון והשתתפות בחברה בכל תחומי החיים. מטרת החקיקה בנושא הנגישות היא להגן על כבודו של אדם עם מוגבלויות ועל חירותו, לאפשר את שילובו בחברה כדי שיוכל להשתתף באופן מלא בחיי החברה בכל תחומי החיים תוך עצמאות ואי תלות באחרים".⁴

1 חוק שוויון זכויות לאנשים עם מוגבלות, תשנ"ח 1998

<http://www.justice.gov.il/MOJHeb/NetzivutNEW/Mishpati/Hakika/NosahHokShivyon.htm>

2 אמנת האו"ם בדבר זכויות הילד אשר נחתמה באו"ם ב- 1989 ואושרה על ידי ישראל בשנת 1991. (אתר משרד החינוך, זכויות התלמיד)

3 אתר משרד המשפטים, תקנות לפי חוק שוויון זכויות לאנשים עם מוגבלות, תשנ"ח 1988 <http://www.justice.gov.il/mojheb/NetzivutNew>

4 מתוך פס"ד בוצר, דברי נשיא בית המשפט העליון אהרון ברק 12.2.96 (מתאר משרד החינוך, זכויות התלמיד)

אתר משרד המשפטים פרסם לא מכבר: "מדינת ישראל אשררה את אמנת האו"ם בדבר זכויותיהם של אנשים עם מוגבלויות, ביום 28 בספטמבר 2012 האמנה קובעת אמות מידה בינלאומיות של שוויון, השתתפות מלאה, הכללה והשתלבות בחברה, ביצוע התאמות, וקבלת החלטות על ידי האדם עם מוגבלות עצמו. האמנה מחילה אמות מידה אלו בתחומי החיים השונים: עבודה, חינוך, מגורים בקהילה, ועוד. הממשלה מינתה את נציבות שוויון זכויות לאנשים עם מוגבלות לשמש כגורם מרכז ומנגנון תיאום לעניין האמנה, והטילה עליה לקדם את האמנה, להגן עליה ולפקח על יישומה". ניתן לעיין באמנה המלאה שתורגמה לעברית באתר משרד המשפטים.
[/http://www.justice.gov.il/mojheb/NetzivutNew](http://www.justice.gov.il/mojheb/NetzivutNew)

פיתוחה התוכני של שפת זכויות עבור אנשים עם מוגבלויות יצרה תשתית המאפשרת לאנשים עם מוגבלויות להיכנס לתחומי שיח הזכויות בנושאי זכויות! למהלך התגבשותה של שפת הזכויות של אנשים עם מוגבלויות, יש השפעה גורלית על חיי התלמידים, היא מספקת מידע הכרחי לתלמידים עם מוגבלויות, לאן לפנות ולדרוש את הזכות לנגישות ומנגנון התאמות.

מהלך הפעילות

מטרות:

- להעמיק את הידע היישומי של הזכות לשוויון הזדמנויות בחברה, בבית הספר, בקהילה.
- ללמד את התלמידים את אמנת זכויות הילד ואת החוקים הקיימים בנושא הנגישות ולבחון את מידת יישומם בסביבות חייהם.
- להביא את התלמידים לכתוב סיפורים קצרים אודות מחויבות החברה להנגשת מבני ציבור לנוער.
- להוקיר רשויות מקומיות ועסקים פרטיים המעסיקים בני נוער עם מוגבלויות.
- לפתח יוזמה קהילתית בנושא.

שלב א'

שאלות לפתיחת הנושא:

- האם נחשפתם למצב שבו אדם בעל מוגבלות בכיסא גלגלים (אולי גם אדם עיוור/חירש וכו') היה זקוק לעזרה בשל מגבלה פיזית כלשהי? היכן? מה קרה? האם התערבתם? (למורה - ראה הגדרת המושג נגישות בנספח מספר 2).
- אילו תלמיד חדש היושב על כיסא גלגלים היה מגיע השנה לביה"ס שלכם, האם היה נתקל בקשיים? באילו קשיים? מדוע? מה הייתם מציעים לו כדי להקל עליו את תהליך החיברות בכיתה?
- הכינו רשימת הצעות, בכל נושא ההולם לדעתכם, עבור אנשים בעלי מוגבלויות בני גילכם שהגיעו לסביבה חדשה בה אתם גרים.
- עיינו בסעיף 23 באמנת זכויות הילד (נספח מספר 3) ובחוק שוויון הזדמנויות לאנשים עם מוגבלויות (נספח מספר 1) ובדקו: אילו פעולות מחייבות את המדינה ואילו פעולות תיקוחו על עצמכם כדי להנגיש אמצעים שונים לבני נוער עם מוגבלויות?
- רשמו סיפורים קצרים אודות מחויבות החברה להנגשת מבני ציבור לנוער

שלב ב'

הקבוצה תקבל אירוע ותדון בו:

האירוע

לפניכם מקרה שהגיע לפתחו של בית המשפט:

נער כבן 13 סובל ממחלת ניוון שרירים. בשל המחלה הוא מתנועע באמצעות כיסא גלגלים חשמלי. למרות המחלה מנסה הנער לקיים אורח חיים דומה לזה של נער בגילו. הנער נרשם ללימודים בבית הספר בשכונת מגוריו, משתתף בחוגים, בפעילויות ספורט ובפעילויות חברתיות אחרות, כמה שהדבר מתאפשר לו.

בביה"ס עניין הנגישות בעייתי במיוחד - בבית הספר ארבע קומות: קומת מרתף ושלוש קומות. המבנים בנויים על שיפולי גבעה. על מנת לעבור מקומה לקומה, יש לעלות אחת-עשרה מדרגות.

בקומת המרתף מצויה הספרייה. קומה זו אינה נגישה לנער. בקומה הראשונה שירותים שאינם מותאמים לכניסת כיסא גלגלים. בקומה השנייה נמצאות כיתות הלימוד. בקומה השלישית יש מעבדות, חדרי מחשב וחדרי מלאכה. אין נגישות לקומה זו. הקשר הישיר בין הקומה הראשונה (בה מצויים השירותים) לבין הקומה השנייה (בה מצויים חדרי לימוד) הוא באמצעות מדרגות. מאחר והנער אינו יכול להשתמש בהן, - כשברצונו לעבור מהקומה הראשונה לשנייה, עליו לצאת מן הבניין, להקיפו (מרחק כמאה מטר) ולהיכנס לבניין מן הצד השני.

שאלות לדיון:

- אילו תחושות, לדעתכם, חש הנער ואילו מחשבות עולות במוחו של הנער שנתקל בתמונת מציאות שכזו?
- האם חלה כאן הפרת זכויותיו של הנער? בדקו ורשמו אילו מהזכויות הופרו, מהי הדרך לתיקון המצב?
- באילו טיעונים יכול הנער לשכנע את מנהלת בית הספר והרשות המקומית לזכותו ליחס שווה ולא מפלה?
- האם החוק במדינת ישראל מסייע לתלמידים במצבו של הנער? (המורה יחשוף לקבוצה את החומר שבנספחים).
- בחוק שוויון זכויות לאנשים עם מוגבלות סעיף (ב5), נאמר: "התאמות נוספות הנדרשות על מנת לאפשר לתלמיד נגישות באופן סביר במוסד החינוך..." מה ייחשב בעיניכם פתרון סביר לבעייתו של הנער?
- באיזו דרך תבחרו לסייע לנער לחוש שווה בין שווים?

שלב ב'

המורה תדווח לתלמידים לגבי ההתפתחות שהיתה במקרה הנדון:

הורי הנער פנו לבית המשפט בבקשה להנגיש את בית הספר ואת המקומות הציבוריים ברשות המקומית שבהם הנער מבקר. רק לאחר פנייה לבית המשפט הוחלט להתאים ולהנגיש את שירותי הנכים בחטיבת הביניים ובבית הספר התיכון. בנוסף ייבנה כבש לבמה בחצר בית הספר.

אולם המעברים בין הקומות יישארו בעיתים מאחר והחוק מחייב הנגשה של קומה ראשונה בלבד. וביישוב - יותקנו עזרים לנכים במבנה קופת חולים שביישוב והשירותים בספרייה של הישוב תותאם לגישת נכים. תותקן גישה לנכים באולם הספורט שביישוב וייתאם תא לשירותי נכים. בבית הכנסת תותקן גישה, יותאמו מקומות הישיבה ויתקנו שירותי נכים.

לפניכם קטע מתוך נימוקי השופטים:

"הנכה הוא אדם שווה זכויות. אין הוא מצוי מחוץ לחברה או בשוליה. הוא חבר רגיל בחברה בה הוא חי. מטרת ההסדרים אינה להיטיב עימו בדידותו אלא לשלבו - תוך שימוש לעיתים בהעדפה מתקנת - במרקם הרגיל של חיי החברה."

הבטחת שוויון ההזדמנויות לנכה עולה כסף. חברה האמונה על ברכי כבוד האדם, החירות והשוויון מוכנה לשלם את המחיר הנדרש. עם זאת, היא מודעת ליכולתה. נדרש ומתקבל איזון בין הצרכים והאפשרויות. איזון זה משתקף בהוראות החוק המבחין בין מבנים ישנים למבנים חדשים, וקובע את הדרישות המינימליות שיש לקיימן כדי להבטיח שוויון ונגישות תוך עצמאות לנכה... החקיקה אינה מעמידה דרישות מקסימליסטיות. היא דורשת דרישות מינימום. לא נדרשת נגישות של התלמיד הנכה לכל קומה וקומה. כל שנדרש הוא שהוראות התקנות יקוימו לגבי קומה אחת לפחות. בכך מושג האיזון בין צרכי הנכה לבין אפשרויות הציבור. על רקע איזון זה יש לפרש את הוראות החקיקה.

מתוך פס"ד בוצר, דברי נשיא בית המשפט העליון אהרון ברק 12.2.96

שאלות לדיון:

- האם ציפיתם שהורי הנער יבקשו סעד מבית המשפט? מדוע לדעתכם פנו ההורים לבית המשפט?
- באיזו מידה תשובת בית המשפט עונה לציפיותיכם? (האם ההתפתחות עונה על הפיתרון הסביר שהעליתם קודם?)
- לאור המציאות - מה יכולים לעשות צוות הנהלת ביה"ס והתלמידים (הכונה לפעילות שיזומה ע"י הצוות החינוכי והתלמידים) על מנת לקדם את המרכיבים של ערך השוויון (המושגת על תפיסת זכויותיהם של אנשים עם מוגבלות כחלק מזכויות האדם, נספח 1):
 - הזכות לחינוך.
 - איסור הפליה על רקע מוגבלות.
 - הזכות לשוויון הזדמנויות.
 - הזכות להשתתפות פעילה בקהילה בכל תחומי החיים.
 - הזכות לקבלת שירותים איכותיים נגישים וזמינים במסגרת השירותים הניתנים לכלל.
 - הזכות לנגישות ולהתאמות.

חלק ב' – יוזמה

- ניתן לקבל את אחת ההצעות או את כולן, עפ"י בחירת המורה:
- על הקבוצה לאתר מידע ולבקש חומר רלוונטי לגבי בדיקת נגישות של בית הספר. לאור המפרט שיקבלו - עליהם לבדוק את בית הספר.
 - את הדו"ח עם המלצותיהם יוכלו להעביר למועצת התלמידים, להנהלת ביה"ס, למפקחת על זכויות תלמידים, למנהל אגף החינוך ברשות, לראש העיר, ליו"ר הועדה לזכויות הילד בכנסת.
 - התלמידים יציעו הצעת חוק לכנסת בנושא הנגשת שירותים ומוצרים לילדים ובני נוער עם מוגבלויות.
 - התלמידים יאתרו בעלי עסקים פרטיים או רשויות ציבוריות המעסיקים בוגרים ובני נוער עם מוגבלויות ויכתבו להם מכתב בנושא.

חלק ג' – רפלקציה:

שאלות לסיכום:

- "כיסא גלגלים, ביה"ס ומה שביניהם" - מה ביניהם- לדעתכם?
- לאור הידע שצברתם בנושא הנגישות - מה הם הערכים המובילים את החברה בה אנו חיים לגבי אנשים עם מוגבלויות ולאנשים ללא מוגבלויות?
- אילו הייתה נערכת תחרות כרזות עירונית בנושא ההנגשה, אילו מהערכים ומאופני הפעולה הייתם מבקשים למצוא בכרזות אלו?
- צרו כרזות באתר האינטרנט הבית ספרי, ופרסמו לכלל קהילת בית הספר, הישוב, העיר.

נספח 1:

חוק שוויון זכויות לאנשים עם מוגבלות תשנ"ח - 1998 תשנ"ח
http://www.nevo.co.il/law_html/law01/p214m2_001.htm

חוק השוויון מושתת על תפיסת זכויותיהם של אנשים עם מוגבלות כחלק מזכויות האדם.

עמודי התווך של החוק הם:

- איסור הפליה על רקע מוגבלות;
- הזכות לשוויון הזדמנויות;
- הזכות להשתתפות בקבלת החלטות בעניינים הנוגעים לו עצמו;
- הזכות להשתתפות פעילה בקהילה בכל תחומי החיים;
- הזכות לקבלת שירותים איכותיים, נגישים וזמינים במסגרת השירותים הניתנים לכלל;
- הזכות לנגישות ולהתאמות.

סעיפים בחוק הרלוונטים לנושא הנגישות כפי שמובא בפעילות:

סעיף 2.2 מהות חוק שוויון זכויות לאנשים עם מוגבלות התשנ"ח 1998 - מטרת החוק:

"חוק זה מטרתו להגן על כבודו וחירותו של אדם עם מוגבלות, ולעגן את זכותו להשתתפות שוויונית ופעילה בחברה בכל תחומי החיים, וכן לתת מענה הולם לצרכיו המיוחדים באופן שיאפשר לו לחיות את חייו בעצמאות מרבית, בפרטיות ובכבוד, תוך מיצוי מלוא יכולתו."

■ נספח 2

הגדרת המושג "נגישות" - אפשרות הגעה למקום, תנועה והתמצאות בו, שימוש והנאה משירות, קבלת מידע הניתן או המופק במסגרת מקום או שירות או בקשר אליהם, שימוש במתקניהם והשתתפות בתכניות ובפעילויות המתקיימות בהם, והכול באופן שוויוני, מכובד, עצמאי ובטיחותי"

(חוק שוויון זכויות לאנשים עם מוגבלות סעיף 19א תשנ"ח 1998)

http://www.nevo.co.il/law_html/law01/p214m2_001.htm#Seif53

סעיף 19 לג :

שר החינוך יגיש מדי שנה לוועדה דיווח בדבר התקדמות ההנגשה לפי חלק זה, שבוצעה במהלך השנה החולפת.

נגישות פרטנית לתלמיד ולהורה:

סעיף 19 לד:

- תלמיד עם מוגבלות זכאי לנגישות למקום שהוא מוסד חינוך או גן ילדים, לפי העניין, ולשירות חינוך הניתן על ידי אותו מוסד;
- שר החינוך יקבע הוראות בדבר התאמות הנגישות הנדרשות, בין בדרך כלל ובין לסוגי מוסדות, על מנת לאפשר נגישות באופן סביר לתלמיד עם מוגבלות כאמור בסעיף קטן (א); תקנות לפי סעיף זה יכללו הוראות בדבר ביצוע התאמות נגישות בקשר לכל אחד מאלה -
 - התקנת מעלית נגישה בבניין מרכזי אחד, למעט לעניין גן ילדים;
 - בניית תא שירותים נגיש אחד לנשים ואחד לגברים בקומת הכניסה בבנין המרכזי;
 - הנגשת הכניסה למוסד החינוך ודרכי הגישה מהכניסה לבנין המרכזי, בין מהבנין המרכזי למבנים הסמוכים ודרכי הגישה לחצר ולאולם הספורט ולרבות כבשים בדרכי הגישה;
 - אמצעי נגישות לאנשים עם מוגבלות בראייה ובשמיעה, לרבות התקנת אמצעי עזר ושירותי עזר;
 - התאמות נוספות הנדרשות על מנת לאפשר לתלמיד נגישות באופן סביר במוסד החינוך או בגן הילדים בו הוא לומד.
- הורה של תלמיד, שהוא אדם עם מוגבלות, זכאי לנגישות במוסד החינוך או בגן הילדים שבו התלמיד לומד, והוראות סעיף קטן (ב) יחולו, בשינויים המחוייבים; בפסקה זו, "הורה"- לרבות אפוטרופוס.
- מוסד חינוך וגן ילדים יבצעו את התאמות הנגישות עבור תלמיד הלומד במוסד החינוך, עבור ילד הרשום במוסד החינוך והעתידי ללמוד בו ועבור הורה כאמור בסעיף קטן (ג), מיד לאחר המועד שבו נודע לראשונה למוסד החינוך, או לגן הילדים, לפי העניין, על רישומו של התלמיד במקום.

■ נספח 3 – אמנת זכויות הילד

סעיף 23

- המדינות החברות מכירות בזכותו של ילד שכושרו הנפשי או הגופני לקוי ליהנות מחיים מלאים והוגנים בתנאים המבטיחים כבוד, מקדמים עצמאות ומקילים על השתתפותו הפעילה בחיי הקהילה.
- המדינות החברות מכירות בזכותו של ילד הלוקה בכושרו לטיפול מיוחד וידאגו, במסגרת המשאבים הזמינים, להעניק לילד ולאחראים לטיפול בו, את הסיוע המבוקש המתאים למצב הילד ולתנאי קיומם של ההורים ושל אנשים אחרים המטפלים בילד.
- מתוך הכרה בדרישות מיוחדות של ילד הלוקה בכושרו יינתן הסיוע המוענק בהתאם לס"ק 2 חינוך כל אימת שאפשר, תוך התחשבות במשאביהם הפיננסיים של ההורים או אחרים המטפלים בילד. סיוע כאמור יתוכנן באופן שיבטיח לילד הלוקה בכושרו קבלת חינוך, וגישה אפקטיבית לשירותי בריאות, שיקום, הכשרה לתעסוקה והזדמנויות בילוי, בדרך העשויה להוביל להשתלבות הילד בחברה ולהתפתחותו האישית המלאה, לרבות תרבותית ורוחנית, במידה המירבית.

- המדינות החברות יקדמו, ברוח שיתוף הפעולה הבינלאומי, חילופי מידע מתאים מתחום הרפואה המונעת והטיפול הרפואי, הפסיכולוגי והפונקציונלי בילדים הלוקים בכושרם, לרבות הפצת מידע בדבר שיטות שיקום, חינוך ושירותי הוראה והכוונה מקצועית, וגישה למידע זה, במטרה לאפשר למדינות חברות לשרפר את יכולתן ומיומנותן ולהרחיב את ניסיון בתחומים אלה. תשומת לב מיוחדת תינתן בהקשר זה לצרכיהן של ארצות מתפתחות.

סעיף 28

- המדינות החברות מכירות בזכותן של הילד לחינוך ומתוך כוונה להשיג זכות זו בהדרגה, על בסיס הזדמנות שווה:
 - ידאגו כי יהיה חינוך יסודי חובה חינוך פתוח לכל;
 - יעודדו את פיתוחן של צורות שונות של חינוך תיכון, לרבות חינוך כללי ומקצועי, יעשו אותן זמינות ונגישות עבור כל ילד, וינקטו בצעדים מתאימים כגון הנהגת חינוך חינוך והגשת סיוע כספי לפי הצורך;
 - ידאגו לכך בכל האמצעים המתאימים כי השכלה גבוהה תהיה נגישה לכל על בסיס של כשירות;
 - ידאגו לכך כי מידע והדרכה חינוכיים ומקצועיים יהיו זמינים ונגישים לכל ילד;
 - ינקטו באמצעים לעידוד השתתפות סדירה בבית ספר ולהקטנת שיעור הנשירה;
- המדינות החברות ינקטו אמצעים נאותים להבטיח כי המשמעת בבתי הספר תונהג באופן ההולם את כבוד הילד, ובהתאם לאמנה זו.
- המדינות החברות יקדמו ויעודדו שיתוף פעולה בינלאומי בעניינים הנוגעים לחינוך, במיוחד כדי לתרום לביעור הבערות והאנאלפבתיות בעולם כולו, וכדי להקל על הגישה לידע מדעי טכני ולשיטות הוראה מודרניות. בהקשר זה תינתן תשומת לב מיוחדת לצרכיהן של ארצות מתפתחות.

סעיף 29

- המדינות החברות מסכימות כי חינוך הילד יכונן:
 - לפיתוח אישיות הילד, כשרונותיו ויכולתו הגופנית עד למיצויים המלא;
 - לפיתוח יחס כבוד לזכויות האדם ולחירויות היסוד ולעקרונות הגלומים במגילת האומות המאוחדות;
 - לפיתוח יחס כבוד להורי הילד, לזהותו התרבותית, ללשונו וכן לערכיה הלאומיים של הארץ בה מתגורר הילד, לארץ מוצאו ולתרבויות שונות מתרבותו הוא;
 - להכנת הילד לחיי אחריות בחברה חופשית ברוח הבנה, שלום, סובלנות, שוויון המינים וידידות בין כל העמים, קבוצות אתניות, לאומיות ודתיות, ואנשים שהם מילידי המקום המקוריים.
 - לפתח יחס כבוד לסביבה הטבעית.
- שום חלק מסעיף זה או מסעיף 28 לא יפורש כעילה לפגוע בחופש יחידים וגופים לכונן ולהנחות מוסדות חינוכיים בכפוף לעקרונות המפורטים בס"ק 1 לסעיף זה ולדרישות כי החינוך הניתן במוסדות אלה יעמוד באמות מידה מינימליות כפי שתיקבענה ע"י המדינה.

המלצה לחומר רקע נוסף למורה:

האמנה בדבר זכויותיהם של אנשים עם מוגבלויות שאומצה בעצרת הכללית של האומות המאוחדות בדצמבר 2006:

<http://www.justice.gov.il/NR/rdonlyres/7984BA4F-DFD1-40DA-85E1-B0DC0F9EDA2A/31830/HaamanaHebEng1.pdf>

חוק שוויון זכויות לאנשים עם מוגבלות, תשנ"ח - 1998
http://www.nevo.co.il/law_html/law01/p214m2_001.htm

חוק שוויון זכויות לאנשים עם מוגבלות (תיקון מס' 2), התשס"ה-2005
<http://cms.education.gov.il/NR/rdonlyres/E9964959-2783-4410-9302-36E0126F8506/25355/chukim19a.doc>

חברת של משרד המשפטים, נציבות שוויון לאנשים עם מוגבלות, 2009
<http://www.justice.gov.il/MOJHeb/NetzivutNEW/Mishpati/Hakika/NosahHokShivyon.htm>

כתב העת האלקטרוני "במעגלי חינוך", בהוצאת המכללה האקדמית לחינוך ע"ש דוד ילין, ירושלים.
מאמר: "ללמוד עלי", "ללמוד עם", "ללמוד מ" – יצירת המודל החברתי-יזמי ליחסים בין החברה לבין אנשים עם מוגבלויות. כתבו: איל בלור, סילביה שטיגליץ וישראל סייקס
http://www.justice.gov.il/NR/rdonlyres/F0BD44C6-8533-4B5F-8064-DD8CB65A19B7/24751/ss_eb_02.pdf

נתונים של הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה בנושא אנשים עם מוגבלות דצמבר 2011.
http://www.cbs.gov.il/reader/newhodaot/hodaa_template.html?hodaa=201111306

תקנות שוויון זכויות לאנשים עם מוגבלות (התאמות נגישות במוסד חינוך קיים), תשע"א-2011
<http://www.justice.gov.il/NR/rdonlyres/2AEC17AA-98F3-4FF9-953C-FDC06987DF98/30699/TakMosadChinuchKayam1.doc>

הפליה על רקע ארץ מוצא

הקדמה

הפליה מנקודת מבט של האמנות והחוק

בהכרזת האו"ם לכל באי עולם בדבר זכויות האדם, 1948, בסעיף א' כתוב: כל בני האדם נולדו חופשיים ושווים בערכם ובזכויותיהם.¹

באמנת זכויות הילדים - או"ם 1989, בסעיף 2 כתוב:

• המדינות החברות יכבדו ויבטיחו את הזכויות המפורטות באמנה זו לכל ילד שבתחום שליטתן, ללא הפליה מכל סוג שהוא, ללא קשר לגזע, צבע, מין, שפה, דת, השקפה פוליטית או אחרת, מוצא לאומי, אתני, או חברתי, רכוש, נכות, לידה או למעמד אחר של הילד, של הוריו או של אפוטרופוסו החוקי.

• המדינות החברות ינקטו בכל האמצעים המתאימים להבטיח כי הילד מוגן מפני כל צורה של הפליה או ענישה על-יסוד מעמד, פעילויות, השקפות, או אמונות הורי הילד, אפוטרופוסיו החוקיים, או בני משפחתו.

בחוק זכויות התלמיד, 2000², נאמר: "כל ילד ונער במדינת ישראל זכאי לחינוך" אסורה ההפליה בחינוך של הילד ושל הוריו בנושאים של רישום תלמיד, הרחקתו ממוסד חינוכי, קביעת תכניות לימודים ומסלולי קידום בבית הספר, קיום כיתות נפרדות, ארץ מוצא, זכויות וחובות תלמידים, לרבות כללי המשמעת והפעלתם.

בחוק יסוד כבוד האדם וחירותו שהתקבל בכנסת ב-1992 נאמר שזכויות היסוד של האדם בישראל מושתתות על ההכרה בערך האדם, בקדושת חייו ובהיותו בן-חורין, והן יכובדו ברוח העקרונות שבהכרזה על הקמת מדינת ישראל. סעיף 1א: חוק-יסוד זה מטרתו להגן על כבוד האדם וחירותו כדי לעגן בחוק-יסוד את ערכיה של מדינת ישראל כמדינה יהודית ודמוקרטית.³

מנדלה בנאום בבית המשפט לפני שליחתו למאסר עולם:

"לחמתי נגד שליטה של לבנים, ולחמתי נגד שליטה של שחורים. הרעיון שאני נאבק למענו הוא של חברה דמוקרטית וחופשית. בחברה זאת כל בני האדם חיים ביחד בהרמוניה, בשוויון הזדמנויות. זהו רעיון שאני מקווה לחיות למענו ולהשיגו. אך אם נדרש, אני מוכן גם למות למענו." (1963)⁴

האם קיימת הפליה במערכת החינוך?

חינוך והשכלה הם אחד מהכלים החשובים להגברת השוויון ולצמצום הפערים החברתיים והכלכליים בחברה הישראלית. לאור תפיסה זו חשוב לבחון את הבעיות הנוצרות עקב ההפליה במערכת החינוך ולדון בהן.

לעיתים קרובות מעלים אמצעי התקשורת את בעיית האזרחים הישראלים ממוצא אתיופי:

- בתי ספר מסוימים סירבו לקבל תלמידים ממוצא אתיופי לביה"ס
- צעירי העדה האתיופית יצאו לרחובות ירושלים להפגין נגד הפליה
- משפחות מקרית מלאכי מפגינות בשל העובדה שלא מוכנים למכור להן דירות בשל מוצאן
- נהג המסיע ילדים לביה"ס קרא לילדים ממוצא אתיופי "מסריחים".

1 http://www.knesset.gov.il/docs/heb/un_dec.htm

2 חוק זכויות התלמיד 2000, אתר משרד החינוך, זכויות תלמידים

3 <http://cms.education.gov.il/EducationCMS/Units/Zchuyot/ChukimVeamanot/Chukim/ChokZchuyotHatalnidTasha2000.htm>

4 חוק יסוד האדם וחירותו.

<http://lib.cet.ac.il/pages/item.asp?item=17048>

בעיית הפליה מגיעה לפתחם של בתי המשפט: בפסק הדין שנתן בית-המשפט העליון דן בסוגיה של קבלת תלמידות לבית-הספר "בית-יעקב" בעמנואל. במסגרת הדיון ציטטו השופטים, בין היתר את דבריו של יושב-ראש ועדת החינוך, התרבות והספורט בכנסת ה-15, חה"כ זבולון אורלב, בעת הכנת הצעת חוק זכויות התלמיד: "אנחנו לא באים לבטל את הזרמים ואת הייחודיות. אנחנו רוצים רק שבתוך כל מסגרת לא תהיה הפליה. חה"כ סילבן שלום (יוזם חוק זכויות התלמיד) לא התכוון בחוק הזה לבטל את המעמד שיש לכל זרם שהוא בחינוך. אני רוצה שבתוך כל זרם לא תהיה הפליה"⁵.

בפסק דין בעתירה שהגישו ארגוני עולים מאתיופיה נגד בתי-ספר בפתח תקווה שסירבו לקבל תלמידים מהעדה, כתבה כב' השופטת אילה פרוקצ'יה: 6 "תופעת אי-השוויון וההפליה בחינוך פסולה מהיסוד ומחייבת את הרשויות לפעול בנחישות כדי לבערן ולמצות לצורך כך את כל הסמכויות שהחוק התנה בידיהן".

בפסיקה נכתב כי הנסיבות העובדתיות שנפרשו בפני בית המשפט "עילות הסירוב לקלוט את התלמידים אינן מתיישבות בכל דרך עם החלת זכות היסוד לשוויון בחינוך ומהוות הפליה על רקע מוצא והשתייכות עדתית..... זוהי הפליה פסולה, שאינה יכולה להתקיים במערכת חינוך מדינתית הבנויה על אדני שוויון הזדמנויות מלא לכל תלמיד", קבעה השופטת. "הזכות לחינוך הינה זכות יסוד מוכרת של האדם; ערך השוויון הוא מנשמת אפו של המשטר החוקתי כולו...ההפליה בחינוך, המתבטאת בין היתר באי - קבלת ילדים לבתי-ספר על רקע השתייכות עדתית-קבוצתית או מוצא, כרוכה באי-שוויון הגובל בהשפלה וביזוי הפוגע בכבוד האנושי".

בין השאר נטען כי הדבר פוגע בזכויות חוקתיות בסיסיות: הזכות לחינוך, הזכות לשוויון, הזכות לכבוד האדם ולכבוד הילד. בד בבד עומד איסור ההפליה באמנת זכויות הילד.

מה בפעילות המוצעת ביחידה זו?

פעילות זו מתייחסת לטיפוח אמות מידה מוסריות בחברה הישראלית, לפיתוח מידת האיכפתיות, הרגישות והמודעות של בני הנוער לנושאים שעל סדר היום של החברה הישראלית. הפעילות המוצעת מתבססת על איסור הפליה עדתית. חוק זכויות התלמיד, התשס"א 2000: "לא יפלו תלמיד מטעמים עדתיים, מטעמים של ארץ מוצא, מטעמים של רקע חברתי-כלכלי, או מטעמים של השקפה פוליטית, בין של הילד ובין של הוריו".

5 אתר תקדין.

6 מתוך אתר עיתון "גלובס", 31.8.2010

<http://www.globes.co.il/news/article.aspx?did=1000585559>

■ מטרות:

- לזהות קבוצות מוחלשות בחברה
- לדון על מעמדם האזרחי והחברתי של קבוצות מוחלשות בחברה
- לקדם את המודעות בקרב התלמידים לגבי בעיית הפליה של תלמידים במערכת החינוך על רקע עדתי

■ מהלך הפעילות:

שלב א'

כל חבר בקבוצה ימלא את טבלת "האיכפתומטר" (נספח 1).

שלב ב'

להביא בפני התלמידים מידע בסיסי לגבי הפליה שנוצרה לכאורה במערכת החינוך על רקע המוצא:

- בתי ספר מסוימים סירבו לקבל תלמידים ממוצא אתיופי לביה"ס
- צעירי העדה האתיופית יצאו לרחובות ירושלים להפגין נגד הפליה ואזרחי המדינה שאינם ממוצא אתיופי לא הצטרפו להפגנה בהמוניהם
- משפחות מקרית מלאכי מפגינות בשל העובדה שלא מוכנים למכור להן דירות בשל מוצאן
- נהג המסיע ילדים לביה"ס קרא לילדים אתיופים "מסריחים"
- בבתי ספר בודדים התלמידים האתיופים לומדים בכיתות נפרדות

שלב ג'

דיון לגבי "תמונת" האיכפתומטר שהתקבלה מתשובות חברי הקבוצה:

- עד כמה ה"תמונה" הקבוצתית שהתקבלה מתשובות חברי הקבוצה משקפת רגישות לנושא?
- עד כמה ה"תמונה" הקבוצתית שהתקבלה מתשובות חברי הקבוצה משקפת התעניינות בנושא?
- עד כמה ה"תמונה" הקבוצתית שהתקבלה מתשובות חברי הקבוצה משקפת עשייה בפועל בנושא?
- מה ניתן ללמוד עליכם? על החברה הישראלית? לאור מה שה"תמונה" שיקפה?

שלב ד'

התלמידים יקבלו חלקים מחוק זכויות התלמיד ואמנת זכויות הילד (נספח 2) ויתבקשו להתייחס אליהם:

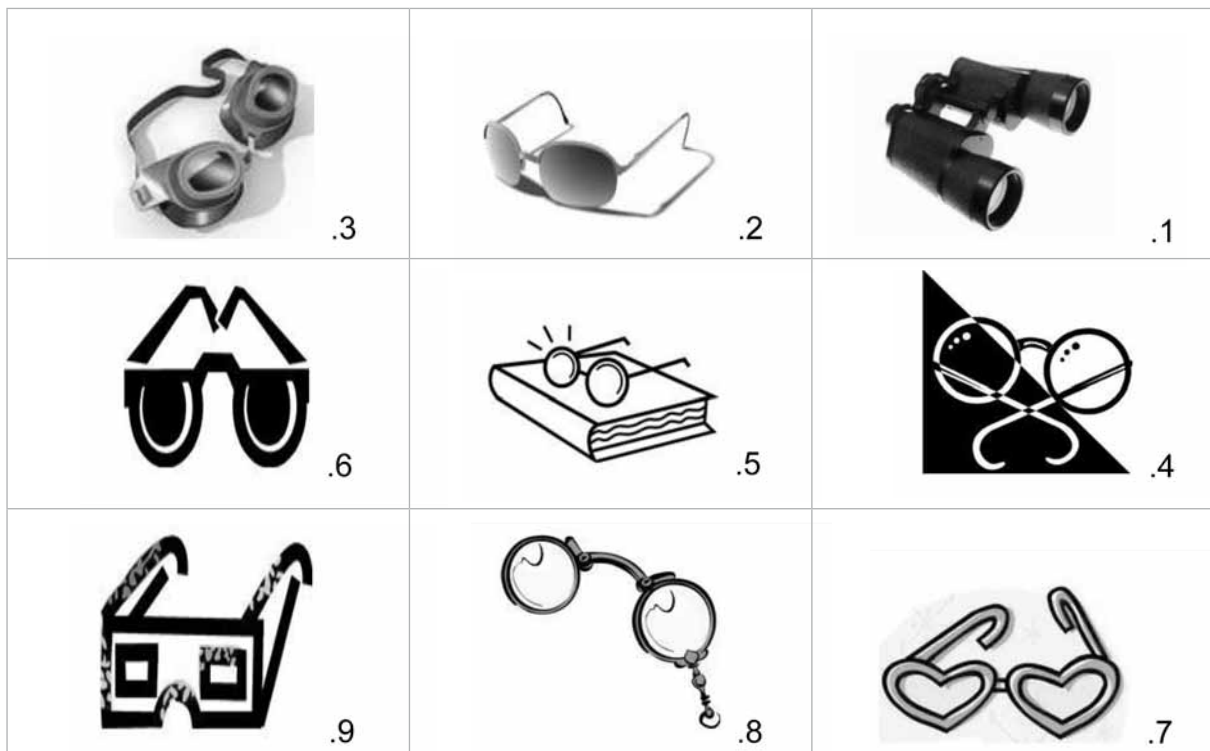
- מדוע לדעתכם רוב הציבור לא מתגייס למען ילדים שנפגעים מהפליה ואינם יכולים לממש את זכותם ללמוד?
- בפסק דין בעתירה שהגישו ארגוני עולים מאתיופיה נגד בתי-ספר בפתח תקווה שסירבו לקבל תלמידים מהעדה, כתבה כב' השופטת אילה פרוקצ'יה: "...זוהי הפליה פסולה, שאינה יכולה להתקיים במערכת חינוך מדינתית הבנויה על אדני שוויון הזדמנויות מלא לכל תלמיד..." "הזכות לחינוך הינה זכות יסוד מוכרת של האדם; ערך השוויון הוא מנשמת אפו של המשטר החוקתי כולו".
- כיצד ניתן לדעתכם להטמיע תפיסה ערכית-מוסרית זו בחברה הישראלית?
- כיצד ניתן להסביר את האירועים שבטבלת האיכפתומטר על רקע דברי השופטת וחוק איסור הפליה?
- כיצד הייתם מגדירים "אדישות חברתית"?
- מה מחירה של "אדישות חברתית"?
- מהי האחריות שלכם, כאזרחים למניעת מצבים של הפליה? מה אתם יכולים לעשות?

חלק ב' – יוזמה חינוכית

- עליכם לנסח מכתב לרשות המקומית ובו תנסחו את עמדתכם ביחס להפליה של תלמידים. לפני כתיבת המכתב מומלץ להיפגש עם מנהל/ת ביה"ס, נציגי תלמידים מהכיתה ו/או ממועצת התלמידים וגורמים בקהילה, ולדון ביחד בנושא. חשוב שהמכתב ישקף את ההיבטים הרגשיים שהדבר מעורר אצלכם, את ההיבטים הערכיים-מוסריים ואת העמדה שלכם בנושא והציפייה שלכם מהרשות המקומית (חפשו באינטרנט התבטאויות ופעולות שהרשות המקומית עושה למיגור תופעת ההפליה בסביבה שלכם).
- עליכם להחתיים על המכתב מקסימום תלמידים, אבל רק לאחר שיוסבר להם על מה בדיוק הם חותמים. העלאת הנושא לסדר היום של התלמידים יכולה לכלול הכנת לוח קיר בנושא ובו גם ההצעה למכתב שאתם מעוניינים לשלוח, ומתן מקום לתלמידים להגיב מעל גבי הלוח, או הכנת שיעור בנושא והעברתו לכיתה אחת או יותר בביה"ס, הזמנת נציגים מהרשות המקומית או ממשרד החינוך שיש להם נגיעה לנושא לדבר בפני התלמידים על הבעיה ועוד...
- שלחו עותק של המכתב לגב' טובה בן ארי הממונה במשרד החינוך על יישום חוק זכויות התלמיד.
student_rights@education.gov.il

חלק ג' – רפלקציה

בשיחת הסיכום יתבקשו התלמידים להתייחס לנושא על ידי התבוננות בתהליך שעברו באמצעות משקפים:

- בעת "הרכבת המשקפים" ניתן לבחון את נושא ההפליה של התלמידים על רקע עדתי, בצבעים שונים, בפרספקטיבות שונות, בגודל שונה ובסולם רגשי מגוון.
- בחרו את אחת מתמונות המשקפיים שבטבלה המשקפת לדעתך את מה שלמדת על המציאות הקיימת בנושא. נמקו את בחירתך הבחירה.
 - בחרו את אחת מתמונות המשקפיים שבטבלה המשקפת לדעתכם את המציאות כפי שהייתם רוצה שתהיה. אם הייתם יכולים לשנות את המציאות מה הייתם רוצים לראות דרך המשקפיים?

- מה אתם מוכנים לעשות על מנת לממש את המציאות החדשה?

- למי אתם זקוקים על מנת לממש את המציאות החדשה?

■ נספח 1 – טבלת איכפתומטר (לשימוש בשלב א' במהלך הפעילות)

לא שמעתי על זה	שמעתי על זה משהו...	כששמעתי על זה, באותו רגע הגבתי	מאד הרגזתי כששמעתי על זה	דיברתי על זה עם חברים או משפחה	היה דיון בכיתה על הנושא	עשיתי מעשה	
							תלמידים ממוצא אתיופי לא התקבלו לבתי הספר באזור מגוריהם
							נבנתה גדר המפרידה בין תלמידות אתיופיות לתלמידות אחרות בביה"ס
							בנות ממוצא מזרחי לא הורשו ללמוד עם תלמידות אשכנזיות ביה"ס

■ נספח מס' 2

חקיקה בדבר איסור הפליה עדתית במערכת החינוך

סעיף 1 בחוק זכויות התלמיד 2000 קובע כי "חוק זה מטרתו לקבוע עקרונות לזכויות התלמיד ברוח כבוד האדם ועקרונות אמנת האומות המאוחדות בדבר זכויות הילד, תוך שמירה על כבוד התלמיד עובד ההוראה וצוות המוסד החינוכי ועל ייחודם של מוסדות החינוך לסוגיהם השונים כמוגדר בחוק לימוד חובה, תש"ט-1949, בחוק חינוך ממלכתי, תשי"ג-1953, בחוק חינוך מיוחד, תשמ"ח-1988, ובכל דין אחר, ולעודד יצירת אקלים של כבוד הדדי בקהילת מוסד החינוך".

חוק זכויות התלמיד אוסר במפורש הפליה בין תלמידים מטעמים עדתיים, בין היתר בנושאים של רישום וקבלה למוסד חינוך ושל קיום כיתות נפרדות באותו מוסד חינוך.

עם החלת חוק זכויות התלמיד, התשס"א-2000 נקבע בסעיף 5 לחוק זכויות התלמיד, שעניינו "איסור הפליה", כדלקמן:

- לא יפלו תלמיד מטעמים עדתיים, מטעמים של ארץ מוצא, מטעמים של רקע חברתי-כלכלי, או מטעמים של

השקפה פוליטית, בין של הילד ובין של הוריו, בכל אחד מאלה

- רישום תלמיד, קבלתו או הרחקתו ממוסד חינוך;
 - קביעת תכניות לימודים ומסלולי קידום נפרדים באותו מוסד חינוך;
 - קיום כיתות נפרדות באותו מוסד חינוך;
 - זכויות וחובות תלמידים לרבות כללי המשמעת והפעלתם.
- העובר על הוראות סעיף זה דינו מאסר שנה או קנס, כאמור בסעיף 61(א)(3) לחוק העונשין, התשל"ז-1977.
- הזכות לשוויון בחינוך מעוגנת בשתי אמנות בינלאומיות שישראל חתמה עליהן, אישררה אותן ומחויבת ליישמן. בסעיף 13 באמנת האו"ם לזכויות כלכליות, חברתיות ותרבותיות², ובסעיף 28 באמנה לזכויות הילד, נקבעה הזכות של כל ילדה וילד לקבל חינוך.
- גם אמנת זכויות הילד מתייחסת לאי הפליה בסעיפים הבאים:
2. המדינות החברות יבטיחו את הזכויות המפורטות באמנה לכל ילד בתחום שיפוטן ללא קשר לגזע, צבע, מין, שפה, דת, השקפה פוליטית או אחרת, מוצא לאומי, אתני או חברתי, רכוש, נכות או כל סיבה אחרת, של הילד, הוריו או אפוטרופסו. המדינות ינקטו בכל האמצעים כדי להגן על הילד מפני כל צורה של הפליה או ענישה, בשל המעמד, הפעילויות, ההשקפות או האמונות שלו או של בני משפחתו.
8. המדינות החברות מקבלות על עצמן לכבד את זכותו של הילד לשמור על זהותו, לרבות אזרחות שם וקשרי משפחה כמוכר בחוק, וזאת ללא התערבות שלא כדין. מקום שנשללו מילד כמה ממרכיבי זהותו או כולם, יספקו המדינות החברות סיוע והגנה נאותים, במטרה לכונן מחדש את זהותו בהקדם.
13. לילד תהא הזכות לחופש ביטוי; זכות זו תכלול את החופש לבקש, לקבל ולמסור מידע ורעיונות מכל סוג שהוא ללא התחשבות בגבולות, בעל פה, בכתב או בדפוס, בצורת אמנות או באמצעי אחר, לפי בחירת הילד. הפעלת זכות זו יכול שתהיה כפופה למגבלות מסוימות, ובלבד שהן יהיו כאלה הנקבעות בחוק, והדרושות: כדי לשמור על זכויות של אחרים או על שמם הטוב; או כדי לשמור על ביטחון לאומי, סדר ציבורי (תקנת הציבור), בריאות הציבור או המוסר.
16. ילד לא יהא נתון להתערבות שרירותית או בלתי חוקית בפרטיותו, משפחתו, ביתו או תכתובתו ואף לא לפגיעות שלא כחוק בכבודו ובשמו הטוב.
22. מדינות חברות ינקטו אמצעים מתאימים להבטיח כי ילד המבקש מעמד של פליט או הנחשב כפליט בהתאם לחוקים ולנהלים בינלאומיים או מקומיים יוכל, בין אם הוא מלווה ע"י הוריו או ע"י אדם אחר, בין אם לאו, לקבל הגנה מתאימה וסידור הומניטרי.
23. המדינות החברות מכירות בזכותו של ילד שכושרו הנפשי או הגופני לקוי ליהנות מחיים מלאים והוגנים בתנאים המבטיחים כבוד, מקדמים עצמאות ומקילים על השתתפותו הפעילה בחיי הקהילה. המדינות החברות מכירות בזכותו של ילד הלוקה בכושרו לטיפול מיוחד וידאגו, במסגרת המשאבים הזמינים, להעניק לילד ולאחראים לטיפול בו, את הסיוע המבוקש המתאים למצב הילד ולתנאי קיומם של ההורים ושל אנשים אחרים המטפלים בילד.
29. המדינות החברות יחנכו לפיתוח ולמיצוי האישיות, הכשרונות והיכולת הגופנית של הילד; למתן כבוד להורים, לזהות התרבותית המקומית ולתרבויות שונות, ללשון, לערכים לאומיים של ארץ המגורים וארץ המוצא; לחיי אחריות בחברה חופשית עם דגש על הבנה, סובלנות, שלום, שוויון בין המינים וידידות בין עמים וקבוצות אתניות, לאומיות ודתיות, ולמתן כבוד לסביבה הטבעית.
30. במדינות שבהם קיימים מיעוטים אתניים, דתיים, או לשוניים או אנשים שהם מילידי המקום המקוריים, אין לשלול מילד השייך למיעוט כאמור או שהוא מילידי המקום את הזכות ליהנות מתרבותו, להצהיר על דתו ולקיים את מצוותיה, או להשתמש בשפתו הוא.
42. המדינות החברות יביאו את עקרונות אמנה זו לידיעת הציבור הרחב, מבוגרים וילדים, באמצעים יעילים ומתאימים.

גזענות, סטריאוטיפים והפליה

מושגים

את המושג "סטריאוטיפ" מתייחס לאופן שבו אנו תופשים "עובדות" חברתיות. האופן שבו אנו תופים את המציאות הן פועל יוצא של תבנית חשיבתית הקיימת בראשנו ואשר אינה בהכרח תואמת את המציאות. בעזרת תבנית מחשבתית זו אנו מתארים באופן אחיד מרכיבים שאנו מזהים עם קבוצה חברתית כלשהי.¹

סטריאוטיפים אינם רק פוגעים מעצם מהותם, אלא מטפחים דעות קדומות והפליה.

"דעה קדומה אינה רק הצהרה על דעה או אמונה, אלא עמדה הכוללת רגשות כגון בוז, התנגדות, או תיעוב. דעה קדומה היא דעה משוחדת, שיש בלב אדם על משהו או על מישהו, לא על יסוד בחינת העובדות אלא על יסוד רושם מקרי."²

דעה קדומה היא עמדה עוינת או שלילית כלפי קבוצה. דעה זו מבוססת על הכללות הנובעות ממידע כוזב או בלתי-שלם. לכן, כשאנו אומרים על אדם שיש לו דעה קדומה נגד הכושים, הכוונה היא שהוא נוטה להתנהגות עוינת כלפי הכושים; הוא סבור שכל הכושים, עם יוצא מן הכלל אחד או שניים, אולי, דומים זה לזה; קווי-האופי שהוא מייחס לכושים בלתי-מדויקים בתכלית, או במקרה הטוב, מבוססים על גרעין של אמת, אותה הוא מייחס לקבוצה כולה.³

במילון אבן-שושן ניתן למצוא הגדרה למושג "גזענות": "השקפה המחלקת את עמי העולם לגזעים עליונים לעומת גזעים נחותים. (הערה: יש המרחיבים את ההגדרה מעבר לעמים - לקבוצות אתניות, תרבותיות, מגדריות, ואחרות). גזענות היא סוג של דיעה קדומה המתייחסת לבני גזע מסוים

גזענות סותרת את ערך השוויון האדם. שהרי כל אדם שווה לכל אדם אחר - מעצם היותו אדם."

בחוק יסוד כבוד האדם וחירותו⁴, בסעיף 2 נאמר: "אין פוגעים בחייו, בגופו או בכבודו של אדם באשר הוא אדם..."

בסעיף 144 בחוק העונשין: נאמר גזענות היא "רדיפה, השפלה, ביזוי, גילוי איבה, עוינות או אלימות או גרימת מדנים כלפי ציבור או חלקים של האוכלוסייה מוחלשת, והכול בשל צבע או השתייכות לגזע או למוצא לאומי-אתני"⁵.

האמנה הבינלאומית לזכויות הילד מתייחסת לנושא ההפליה של ילדים בסעיף 2:

"1. המדינות החברות יכבדו ויבטיחו את הזכויות המפורטות באמנה זו לכל ילד שבתחום שיפוטן, ללא הפליה משום סוג שהוא, ללא קשר עם גזע, צבע, מין, שפה, דת, השקפה פוליטית או אחרת, מוצא לאומי, אתני, או חברתי, רכוש, נכות, לידה או מעמד אחר, בין אם של הילד ובין אם של הוריו או אפוטרופסו החוקי.

2. המדינות החברות ינקטו בכל האמצעים המתאימים להבטיח כי הילד מוגן מפני כל צורה של הפליה או ענישה על יסוד מעמדם, פעילויותיהם, השקפותיהם, או אמונותיהם של הורי הילד, אפוטרופסו החוקיים, או בני משפחתו."

הפעילות

הפעילות המוצעת מבוססת על אירוע שפורסם באמצעי התקשורת (נספח 1, בהמשך). האירוע מזמן עיסוק במושגים: סטריאוטיפ וגזענות ומאפשר לתלמידים להכיר את ההיבט התחוקתי העוסק במושגים אלו:

חוק יסוד כבוד האדם וחירותו וחוק העונשין (סעיף 2).

האירוע מדגיש את התפיסה הסטריאוטיפית של מוכר המבורגר (נספח 1, בהמשך) שבהתנהגותו כלפי הלקוחות, מבטא עמדה מתייגת ולא רגישה.

1 מתוך על סטריאוטיפים ועל דעות קדומות. ישראל כ"ץ, בתוך "סקירה חודשית" כרך 8 עמודים 45-41

2 מילון אבן-שושן

3 היצור החברתי - שיפור יחסי אנוש, מאת: אלוט ארונוסון, הוצאת ספרית פועלים, מתוך "על הסכמה ומחלוקת", מינהל חברה ונוער

4 חוק יסוד כבוד האדם וחירותו

5 חוק העונשין

■ מטרה:

לדון בהשפעתה של התנהגות סטריאוטיפית גזענית על אופני הביטוי וההתנהגות של היחיד ושל הקבוצה

■ מהלך הפעילות

שלב א'

- שיחת הקדמה עם חברי הקבוצה לפני קריאת הכתבה:
- מהי ההגדרה שלכם לסטריאוטיפ? לגזענות? לדעה קדומה? (למורה - ניתן להיעזר בהגדרות שבהקדמה לפעילות)
- האם נתקלתם במצבים שבהם התייחסו אליכם או אל מישהו מחבריכם מתוך ראייה סטריאוטיפית? או תייגו אתכם/אותו/אותם? ספרו לנו. מה הרגשתם? כיצד הגבתם?
- קריאת האירוע:

האירוע

שלושה ילדים חרדים שהגיעו לסניף של אחת מהרשתות שמוכרת המבורגר, מספרים כי העובד במקום כינה אותם על גבי הקבלה דוסיים.

אב חרדי תושב אחת הערים במרכז הארץ מספר כי בנו בן ה-13 נכנס לסניף שמוכר המבורגר בעיר. כשהגיע תורו, כינה אותו המוכר, שקיבל את ההזמנה, "דוס". הוא חזר על הכינוי מספר פעמים.

כשסיים הבן את ההזמנה, קיבל קבלה שעליה הודפס הכינוי "דוס" במקום שבו אמור להיות שמו של המזמין. לדברי האב, מקרה דומה אירע לשני בניו הצעירים מול אותו המוכר. האב הביא את שני ילדיו למקום המכירה והמתין להם ברכב. כשהם חזרו, הם סיפרו לו כי המוכר שאל אותם בגסות: 'מה אתם רוצים, דוסיים?' גם שני הילדים הציגו קבלה שעליה נכתב 'דוסיים', במקום שמותיהם. במסגרת כתבה בעיתון נאמר כי האב של הילדים טען כי הם נעלבו ונפגעו משום שאף אחד לא התערב ולא אמר דבר למוכר, או סייע לילדים. האב טען כי היחס אל הילדים נבע בגלל שהם היו עם פאות לחיים. מנגד הרשת טענה כי היא מכבדת את כל לקוחותיה וביניהם גם את הדתיים והחרדים ונהלי הרשת קובעים כי אסור לרשום דבר על החשבונית מלבד שם הלקוח והעובד ננזף, והנהלים חוזרו. הרשת הביעה צער רב על הפגיעה בילדים.

- בירור - מהן הבעיות העולות מתוך האירוע?

למורה - הכינוי "דוס" אינו מאפשר לראות את האדם, אלא את מה שהוא מייצג אצל המוכר. יש באמירה היבט שיפוטי והכללה המבטלת את ייחודו של היחיד, גם אם הוא שייך לקבוצה כלשהי. בנוסף מעלה הכתבה את שאלת אי המעורבות והשתיקה של הקונים האחרים, הנוכחים באירוע, המתקבלת כהסכמה למעשה ונותנת לו לגיטימציה.

● דיון:

- היכן בכתבה באה לידי התפיסה הסטריאוטיפית או הגזענית של מוכר המבורגר?
- מה לדעתכם מרגיש נער שמתייחסים אליו כך?
- אילו אירוע כזה היה קורה לכם והיו מכנים אתכם בכינוי (הבלונדיני, השמן, החתיכה, האתיופית...) כיצד הייתם מגיבים?
- בכתבה מדגיש האב שאיש מהאנשים שעמדו בתור וששמעו את דברי המוכר לא הגיב. אילו הייתם נתקלים במצב שבו מוכר בחנות היה נוהג כפי שתואר בכתבה כלפי מישהו מבני הנוער שנמצאים איתכם בחנות, כיצד הייתם מגיבים? האם הייתם שמים לב שנאמרה אמירה שלא צריכה להיאמר? האם הייתם נוקטים עמדה? מה הייתם עושים/אומרים?
- אילו המשפחה שנפגעה הייתה מחליטה לתבוע את המוכר או את הרשת שבה הוא עובד - באיזו טענה היו מגישים את תביעתם?

- האם נתקלתם בביה"ס בסיטואציה שבה תלמידים מכנים תלמידים אחרים בכינויים פוגעים? עד כמה תופעה זו שכיחה? כיצד מתייחסים התלמידים לתופעה זו?
- מי אמור להגן, לדעתכם, על ילדים הנפגעים והמושפלים במצבים שהוזכרו? למי תפנו לקבל עזרה כדי שתופעה זו לא תחזור על עצמה?
- למורה להביא בפני חברי הקבוצה את סעיף 2 בחוק יסוד כבוד האדם וחירותו בו נאמר: "אין פוגעים בחייו, בגופו, או בכבודו של אדם באשר הוא אדם" (ראה נספח 2), ואת סעיף 2 באמנה הבינלאומית לזכויות הילד בו נאמר: "המדינות החברות יכבדו ויבטיחו את הזכויות המפורטות באמנה זו לכל ילד שבתחום שיפוטן, ללא הפליה משום סוג שהוא".

חלק ב' – יוזמה חינוכית

עליכם להכין דבקית, שיבטא במספר מילים מצומצם בתוספת צבע/איור את עמדתכם כלפי התופעה של שימוש בשפה פוגענית, מעליבה וסטריאוטיפית כלפי בני נוער בביה"ס ומחוצה לו. עליכם לקחת בחשבון את החוקים הרלוונטים שנחשפתם אליהם.

לצורך הכנת הסטיקר עליכם לחפש באינטרנט כתבות נוספות העוסקות בנושא ההפליה.

בתיאום עם המחנכת/ת או גורם אחר בביה"ס עליכם לחלק את הסטיקר במקומות ציבוריים שבהם שוהים בני נוער. סטיקר (דבקית) הוא מדבקה אשר מציגה דיעות ועמדות מסוימות. הסטיקרים מאופיינים בסיסמאות קליטות או במשפטים קצרים וקליטים הממצים רעיון כלשהו ומשמשים להעברת מסרים פוליטיים או שיווקיים - מסחריים. לדוגמא: לאחר רצח רבין הופץ הסטיקר: "שלום חבר".

חלק ג' – רפלקציה

שיחת הסיכום של המורה עם חברי הקבוצה תתמקד בהתנהגות המעשית של חברי הקבוצה לאור העיסוק בנושא והכנת הסטיקר. לדוגמא:

- האם העיסוק בנושא יגרום לכם להתנהל אחרת ושונה מבעבר בכל הקשור לשימוש בכינויים ולייחוס סטריאוטיפי לתלמידים בביה"ס ומחוצה לו? כיצד?
- האם תעירו לתלמידים ו/או לחברים שלכם אם יכנו בשמות גנאי תלמידים בביה"ס או מחוצה לו? איך?

■ נספח מס' 2

חוק יסוד כבוד האדם וחירותו, בסעיף 2 נאמר: "אין פוגעים בחייו, בגופו, או בכבודו של אדם באשר הוא אדם..."
"אי הפליה" מתוך אמנת זכויות הילד

סעיף 2 - הזכויות צריכות להיות מוענקות לכל ילד, ללא יוצא מהכלל. המדינה צריכה להגן על הילד בכל מצב.
על המדינה להגן על הילד מכל סוג של הפליה.

בחוק העונשין נאמר:

- בסעיף 144 / א - "גזענות" - רדיפה, השפלה, ביזוי, גילוי איבה, עוינות או אלימות, או גרימת מדנים כלפי ציבור או חלקים של האוכלוסיה, והכל בשל צבע או השתייכות לגזע או למוצא לאומי-אתני;
- 144 / ב - איסור פרסום הסתה לגזענות (תיקון: תשמ"ז)
- המפרסם דבר מתוך מטרה להסית לגזענות, דינו - מאסר חמש שנים...
- 144 / ו - עבירות ממניע גזענות או עוינות כלפי ציבור - נסיבה מחמירה (תיקון: תשס"ה)
העובר עבירה מתוך מניע של גזענות כהגדרתה בסימן א' או של עוינות כלפי ציבור מחמת דת, קבוצה דתית, מוצא עדתי, נטיה מינית או היותם עובדים זרים, דינו - כפל העונש הקבוע לאותה עבירה או מאסר עשר שנים, הכל לפי העונש הקל יותר.

http://www.nevo.co.il/law_html/law01/073_002.htm#Seif142

חוק איסור הפליה במוצרים, בשירותים ובכניסה למקומות בידור ולמקומות ציבוריים התשס"א - 2000.

סעיף 3 - מי שעיסוקו בהספקת מוצר או שירות ציבורי או בהפעלת מקום ציבורי, לא יפלה בהספקת המוצר או השירות הציבורי, במתן הכניסה למקום הציבורי או במתן שירות במקום הציבורי, מחמת גזע, דת או קבוצה דתית, לאום, ארץ מוצא, מין, נטיה מינית, השקפה, השתייכות מפלגתית, מעמד אישי, או הורות.

http://www.nevo.co.il/Law_word/law01/018m1k1_001.doc#Seif2

הזכות להישמע בבית הספר

הקדמה

שאלת היחסים בין הצוות החינוכי לתלמידים היא שאלת יסוד המשפיעה על האקלים הבית ספרי ועל תחושת המסוגלות של התלמיד ברמה הרגשית, החברתית והלימודית, והיא מהווה מראה לתרבות האזרחית בהווה ובעתיד. "זכות לילדים להישמע ולהשתתף בהליך או בהחלטה הנוגעת להם, בין כפרט ובין כקבוצה, תרמה לדמוי העצמי של הילד או הקבוצה, לימדה לכבד דעות של אחרים, מיתנה התנגדויות ובוודאי גם אלימות" (כב' השופטת סבינה רוטלוי, כנס ברוקדייל 2009).

דיאלוג אינו מחייב הסכמה, אך מחייב אמון וחבירה לדרך, הוא מחייב הקשבה והתייחסות רלוונטית לדוברים מתוך כבוד אחד לשני.

דיאלוג מכבד יכול ל"געת" בכל נושא ובעיה, קשה ככל שתהיה, ומאפשר לפרט את הקושי ואת נקודת המבט של כל אחד מהצדדים ולקדם תהליך בניית הסכמות בנושאים אלה בין הצדדים.

על פי רוב בבית הספר קיימות מספר אפשרויות לתלמיד או להורה לומר את דבריו לצוות החינוכי בבית הספר. ישנם ערוצים בלתי פורמליים המקבלים ביטוי שונה בהתאם לאישיותם ולתפיסתם החינוכית של המורות והמורים, וישנם הערוצים הפורמליים והמחייבים:

- ברוב בתי"ס יש תקנון המתייחס לנושא שיחות בין אישיות וביורורים.
- אמנת זכויות הילד שאושרה ע"י מדינת ישראל, יישום האמנה מוגדר בהנחיות משרד החינוך.

כבוד לדעותיו, לרגשותיו ולרצונותיו של הילד משמעו הקשבה להם אבל לא בהכרח קבלתם. הנוהל המתייחס לסוגיה זו (הזכות להישמע- נספח 2 בהמשך), מגדיר את גבולות האחריות של כל אחד מהצדדים, ושומר על האיזונים הנדרשים לשמירת זכויות כל באי ביה"ס במרחב הבית ספרי. הנורמות, הנהלים וחוזרי המנכ"ל מחייבים את התלמידים לפנות באופן מנומס ומכבד אל כל הנוגעים בדבר בלי לפגוע במזיד בזכויותיהם של אחרים, ויחד עם זאת הנוהל מחייב את הצוות הבית ספרי/הנהלת ביה"ס להקשיב ולהתייחס רלוונטית לדברי התלמידים.

נראה שעולם המבוגרים חושש לכאורה לאבד מכוחו. הזכות להישמע אינה עומדת בסתירה לזכות המורה לכבוד ואינה מהווה איום על סמכות המורה. זכות זו היא לב ליבה של השיח הדמוקרטי המקדם שיח אזרחי אחראי. כאשר נפתח דיאלוג עם ילדים ברמות שונות, נצליח ליצור חברה שתדע לכבד את דעת האחר, שתדע להקשיב לו, להתחשב בצרכים שלו, שתדע שהחלטות אינן מושגות בכוח הזרוע או בשרירותיות אלא באמצעות שיח והבנות. הפעילות המוצעת מאפשרת היכרות עם הנחיות משרד החינוך תוך פירוק הקשיים העומדים בפני התלמידים לצורך יישומן. הדיון לכשעצמו מהווה פתיח לשיח על זכויות והסכמות לדרך בה ינהגו בהמשך.

■ מטרות:

- בירור עם התלמידים באילו מקרים יוכלו לממש את זכותם להשמיע את עמדתם.
- היכרות ולמידה של סעיפים 12-13 מתוך אמנת זכויות הילד.
- קביעת גבולות האחריות עם התלמידים למימוש "הזכות להישמע":
 - זכות האחד היא הגבול של האחר
 - בזכות להישמע קיים התנאי להימנע מפגיעה באחר או בקבוצה

■ מהלך הפעילות:

שלב א'

מבקשים מחברי הקבוצה:

- נסו להיזכר במקרה אישי שבו הייתם זקוקים למורה או להנהלת בית הספר על מנת לשוחח/להתייעץ על בעיה שהייתה לכם והתלבטתם כיצד לנהוג. מה קרה?
- פרקו את צירוף המילים: "הזכות להישמע" - פרקו את המילה זכות (של מי? מדוע?) והמילה להישמע (מי משמיע? מי שומע? מי משיב? מתי?)
- האם חובה על הצוות החינוכי לשמוע את התלמיד/ה תמיד? בכל תנאי? מדוע?
- עד כמה מעוניינים התלמידים לשתף ולהשמיע את דעתם בפני הצוות החינוכי או לשתף ברגשותיהם? באילו מקרים? באילו נושאים? באילו מסגרות?

שלב ב'

לאחר שיחת הפתיחה, יסביר המורה כי אחת מזכויות התלמיד היא "הזכות להישמע". חברי הקבוצה ינסו לנחש מה נכון ולא נכון בהקשר לזכות זו בו בעת יאמרו מה היא אחריותם. פעולה זו תחדד את ההתלבטויות סביב הסוגיה. לשם כך על המורה להציג בפני התלמידים דף ובו משפטים (נספח 2 - טבלה) ולבקש מהם לומר לגבי כל משפט אם הוא נכון או לא נכון ובאילו תנאים.

למורה - בטבלה מסומנת התשובה הנכונה ומספר הסעיף מתוך הפרק הרלוונטי ב"זכות התלמיד להישמע".

שלב ג'

- לאחר שהתלמידים ניחשו מה נכון ולא נכון, הם יקבלו את הנוסח המקורי של הפרק "הזכות להישמע" ויבדקו את הכתוב באמנה ובחוק זכויות התלמיד (נספח 2, בהמשך).
- התלמידים מתבקשים לתת לכל אחד מהסעיפים המופיעים בחוק "הזכות להישמע" דוגמה המזכרת להם מחיי ביה"ס.
- האם הדוגמה שנתנו התלמידים מתייחסת להתנהלות נכונה בהתאם לחוק או לא? אם לא - מה צריך היה לעשות?
- מדוע היה צורך לדעתכם לקבוע זכות זאת באמנת זכויות הילד (סעיף 12)?
- אילו קשיים עומדים בפני התלמידים במימוש זכותם?
- כיצד ניתן להתמודד עם הקשיים שהעליתם?

למורה: נותנים לתלמידים את הטבלה ללא המספרים
 התשובות הן מתוך חוק זכויות התלמיד והפרשנות לחוק הנמצא בחוזרי מנכ"ל.

היגד	נכון	לא נכון
1. הנהלת ביה"ס קיבלה החלטה להרחיק תלמידה מביה"ס לצמיתות, מאחר שהיא אינה נכנסת לשיעורים, אינה משתפת פעולה עם המורים ואינה מגיעה להישגים לימודיים בסיסיים- מותר להנהלה לעשות זאת.	סעיף 6 בחוק זכויות התלמיד	
2. זכותם של התלמידים להיבחן בבחינות בגרות.	סעיף 9 בחוק זכויות התלמיד	
3. זכות התלמידים לפנות אל כל אחד מהמורים, אל המנהל/ת ואל גורמים במשרד החינוך כדי לשוחח עמם על מצבם ועל הרגשתם בבית הספר, ובתנאי שפנו אל הגורמים השונים על פי הסדר ההיררכי במערכת.	חוזר מנכ"ל	
4. זכותו של תלמיד שנדמה שנעשה לו עוול לגבי ציון שקיבל במבחן מסכם בהיסטוריה לפנות בכתב למנהל/ת ביה"ס ולהגיש ערעור מנומק.	חוזר מנכ"ל	
5. זכותם של תלמידים לתלות על לוח המודעות שבפרוזדור דף ובו לתאר מקרה שאירע בכיתתם שבו, לדעתם, אחד המורים פגע בהם. מותר להם לכתוב את דעתם על המורה.		לא נכון. ראה נספח בהמשך סעיף 13 באמנה
6. תלמיד היכה תלמיד אחר שנזקק לטיפול רפואי. הנהלת בית הספר השעתה את התלמיד הפוגע מיידית. התלמיד הפוגע ביקש להסביר שאינו אשם, שהוא רק התגונן. ההנהלה טענה כי היא לא חייבת לשמוע אותו וסירבה לתת לו אפשרות לדבר וביקשה ממנו לעזוב את ביה"ס מיידית (לאחר יידוע ההורים).	חוזר מנכ"ל נספח 2	לא נכון. חוזר מנכ"ל נספח 2
7. תלמידי כיתה י"א קיבלו את הציון של המבחן המסכם באנגלית שבוע לפני בחינת הבגרות. הם איימו לתבוע את המורה ואת הנהלת בית הספר וטענו שהיו צריכים לקבל את הציונים לפחות שבועיים לפני מועד בחינת הבגרות.	חוזר מנכ"ל: הציון המסכם צריך להימסר לתלמיד 5 ימים לפחות לפני בחינת הבגרות	לא נכון. ההתנהלות צריכה להיות עפ"י סעיף 5

חלק ב' – יוזמה חינוכית

עליכם לפנות למועצת התלמידים של ביה"ס ולבקש לדון איתם בנושא הזכות להישמע בבית הספר. על מנת להגיע מוכנים למפגש זה עליכם להביא את החלקים הרלוונטיים מהנחיות חוזרי מנכ"ל ומהאמנה לזכויות הילד, עליכם להכין נקודות לדיון הנוגעות לסעיפים שבחרתם.

חשבו: כיצד ניתן להביא לידיעת התלמידים את זכותם להישמע? מהם מרחבי הפעולה?

אם הנושא לא מקבל התייחסות באמנה או בתקנון הבית ספרי, האם יש לפעול כדי להוסיפו? כיצד?

חשוב לשתף את מנהל/ת ביה"ס, הרכז/ת לחינוך חברתי והמנחה של מועצת התלמידים על מנת לקבל הסכמה להפעלת תכנית פעילות בנושא בפני כלל תלמידי ביה"ס.

חלק ג' – רפלקציה

שיחת הסיכום עם התלמידים תתבסס על מה שהתלמידים יכתבו בתרגיל השלמת המשפטים:

- רגע אחרי אני מרגיש ש...
- רגע אחרי אני יודע ש...
- רגע אחרי אני מבין ש...
- רגע אחרי אני מאמין ש...
- רגע אחרי אני מבין שהאמנה לזכויות הילד ...
- רגע אחרי אני מבין שחוק זכויות התלמיד ...
- לסיכום, רגע אחרי אני ...

■ נספח 2

"הזכות להישמע" משתמעת בחוזרי מנכ"ל:

- זכות התלמידים לבקש ולקבל מידע בכל הנוגע אליהם. הפנייה צריכה להיעשות בנימוס על מנת שלא לפגוע בזכויותיהם של אחרים.
- זכות התלמידים לומר את דעתם, אלא אם יש בכך פגיעה בזכויות האחרים חובתכם שלא לפגוע באחרים או להשפיל אותם.
- זכות התלמידים לפנות אל כל אחד מהמורים, אל המנהל/ת ואל גורמים במשרד החינוך כדי לשוחח עימם על מצבם והרגשתם בבית הספר, ובתנאי שפנייתם אל הגורמים השונים על פי הסדר ההיררכי במערכת התלמיד זכאי לערער על ציוניו על פי נהלים שייקבעו מראש ובמשותף בבית הספר ויהיו ידועים לכול. (חוזר מנכ"ל מיוחד ט' התשנ"ז, מרס 1997).
- לתלמידים יש הזכות לדעת מה הציון הבית ספרי (המסכם) לא יאוחר מחמישה ימי לימודים לפני בחינת הברגות. זכות התלמידים לערער על הציון. הערעור יהיה מנומק ויוגש בכתב למורה המקצועי לפחות שלושה ימים לפני מועד בחינת הברגות. החלטת הוועדה תימסר לתלמיד לכל המאוחר יום אחד לפני מועד הבחינה.
- זכות התלמיד והוריו לפנות למועצה הפדגוגית או אל הנהלת בית הספר ולהגיש ערעור על החלטה שהתקבלה לגבי התלמיד.
- הקשבה לתלמיד תתקיים ככל האפשר לפני קבלת ההחלטה לנקוט באמצעי משמעת. עם זאת כאשר נדרשת תגובה מיידית ונקיטה באמצעי משמעת או כשיש נסיבות מוצדקות אחרות, רשאי צוות בית הספר לנקוט באמצעי משמעת בלי ששמע תחילה את התלמיד (חוזר מנכ"ל תש"ע/1 (א)).

- החלטה בדבר הרחקת תלמיד ממוסד חינוך לצמיתות והעברתו למוסד אחר תינתן רק לאחר שניתנה לתלמיד ולהוריו הזדמנות להשמיע את טענותיהם; לעניין סעיף זה, אם הוזמנו התלמיד והוריו להשמיע את טענותיהם פעמיים כדן ולא הופיעו, ייראו ההזמנות מתן הזדמנות שלא מומשה; השר באישור הוועדה יתקין תקנות לעניין זה. (עפ"י תקנות זכויות התלמיד, סעיף ד' פרסום הוראות והרחקת תלמידים, התשס"ב-2001).

אמנת האו"ם בדבר זכויות הילד, 1989²

סעיף 12

- מדינות חברות יבטיחו לילד המסוגל לחוות דעה משלו את הזכות להביא דעה כזו בחופשיות בכל עניין הנוגע לו, תוך מתן משקל ראוי לדעותיו, בהתאם לגילו ולמידת בגרותו.
- למטרה זו תינתן לילד הזדמנות להישמע בכל הליך שיפוטי או מנהלי הנוגע לו במישרין או בעקיפין, באמצעות נציג או גוף מתאים, בצורה המתאימה לסדרי הדין שבדין הלאומי.

סעיף 13

- לילד תהא הזכות לחופש ביטוי; זכות זו תכלול את החופש לבקש, לקבל ולמסור מידע ורעיונות מכל סוג שהוא ללא התחשבות בגבולות, בעל פה, בכתב או בדפוס, בצורת אמנות או באמצעי אחר, לפי בחירת הילד.
- הפעלת זכות זו יכולה להיות כפופה למגבלות מסוימות, ובלבד שהן יהיו כאלה הנקבעות בחוק, והדרושות:
 - כדי לשמור על זכויות של אחרים או על שמם הטוב; או
 - כדי לשמור על ביטחון לאומי, סדר ציבורי (תקנת הציבור), בריאות הציבור או המוסר.

הזכות להישמע ולהשתתף בקבלת החלטות

■ הקדמה

מערכת החינוך מקדמת תהליכים להבניית דיאלוג בין התלמידים, הנהלת ביה"ס, הצוות החינוכי וההורים. הקמת גופים של נציגות תלמידים הפועלים במסגרת בית ספרית כמו מועצת תלמידים הנבחרת באופן דמוקרטי ע"י תלמידי כיתתם משמשת פלטפורמה להבנייה זו.

ביה"ס אינו מוסד דמוקרטי, אולם הוא מגדיר תחומים ומסגרות שבהם לתלמידים יהיה מקום להשפיע ולהיות שותפים בהשמעת דעה, בקבלת החלטות ובביצוע משותף - עפ"י נהלים והסכמות מוקדמות לגבי התחומים ומסגרות הפעולה.

יש לזכור שהטיפול בבעיות משמעת הוא חלק בלתי נפרד מתפקידו של ביה"ס. באותה מידה שיש לשמור על זכותו של התלמיד או התלמידים לכבוד ולהגינות, יש לתלמידים אחריות וחובות כלפי צעירים ומבוגרים בבית הספר, בקהילה וכו'.

במסמך "אמנת זכויות הילד", בסעיף המתייחס ל"זכות להישמע" (סעיף 12), אנו מבינים שזכות התלמידים לבקש ולקבל מידע בכל הנוגע אליהם. הפנייה צריכה להיעשות בנימוס על מנת שלא לפגוע בזכויותיהם של אחרים. בסעיף נוסף המתייחס ל"זכות להשתתפות" (סעיף 13) נאמר שזכות התלמידים לבחור ולהיבחר במסגרת בית הספר תוך שמירה על כבוד המתחרים וכבוד המעמד.

זכות התלמידים לפנות אל כל אחד מהמורים, אל המנהל/ת ואל גורמים במשרד החינוך כדי לשוחח עימם על מצבם והרגשתם בבית הספר, ובתנאי שפנייתם אל הגורמים השונים תיעשה על פי הסדר ההיררכי במערכת... (ראה נספחים)

מימוש הזכות להישמע והזכות להשתתפות מהווה חלק מהתהליך החינוכי, והוא כולל את הזכות להליך הוגן. הקפדה על מימוש הזכות של התלמיד להליך הוגן חיונית על מנת שהתלמיד ירגיש כי נוהגים כלפיו בכבוד, בהגינות, וכי היחס שלו הוא זוכה אינו שרירותי.

באמנת זכויות הילד מדובר על "זכותו של הילד שיתחשבו בדעתו בהחלטות הקשורות לחייו. ככל שיכולותיו מתפתחות, יש לאפשר לילד להגדיל את אפשרויותיו למעורבות חברתית כהכנה לחיים בוגרים, בכלל זאת: חופש ביטוי והבעת דעה...". (סעיף 29 באמנת זכויות הילד)

■ מה בפעילות המוצעת ביחידה זו?

הפעילות עוסקת באירוע שכיח בו נציגי תלמידים מעוניינים להתלונן בפני מנהל/ת ביה"ס על עוול שנעשה להם, לדעתם. על מנת לממש את זכותם לומר את דעתם, התלמידים צריכים לקחת בחשבון שעליהם לפעול עפ"י מידרג ההיררכיה הבית ספרית ולא ניתן לדלג על הצוות החינוכי ולפנות ישירות לחדר מנהל/ת ביה"ס.

יש לתת את הדעת על מקרים בהם ניתן לגשת ישירות למנהל/ת ביה"ס, על חובת המנהל לדבר עם נציגי תלמידים, על חובת התלמידים לנהוג בכבוד כלפי הנהלת ביה"ס והצוות החינוכי הן באופן הפנייה והן בשמירה על תרבות השיח.

חשוב לציין שהקשבה לבקשה/צורך/דעה של תלמיד/ה או של מועצת התלמידים מהנהלת ביה"ס, אינה בהכרח הסכמה עם הדברים הנאמרים. חשוב לתלמידים שיקשיבו להם ובאותה מידה חשוב שישמעו את תשובת הנהלת ביה"ס גם אם אינם מסכימים איתה.

■ כבוד האדם, משמעת והוגנות

במפגש השיח יתבקשו התלמידים לחבר בין המושגים כבוד האדם, משמעת והליך הוגן ולהבין את החיבור ביניהם. הליך הוגן הוא הליך המגן על השותפים בתהליך.

תמצית התהליך החינוכי-ערכי-מוסרי מושתתת על שלושת המרכיבים הללו. חשוב שהתלמידים יבינו שאין סתירה בין המושגים הללו ואחד תומך בשני.

ללא יחסי כבוד לא ניתן לקיים מערכת חינוכית ערכית ומוסרית. כבכל מערכת גם בביה"ס צריך להציב גבולות וליצור איזונים בכיתה ובבית הספר תוך התייחסות לאירועים שונים. הטיפול דורש רגישות לכבודו של כל אדם במארג הבית ספרי, צעירים, בוגרים ומבוגרים.

חלק א' – מפגש שיח

■ מטרות:

- להבהיר את זכותם של התלמידים להשמיע את עמדתם ואת דעתם ולהגדיר את האחריות של התלמידים לעצמם ולאחרים.
- לערוך היכרות עם אופני הפנייה הנדרשים על מנת לשוחח עם הנהלת ביה"ס או עם הממונים עליהם.

■ מהלך הפעילות:

שלב א'

חברי הקבוצה יתבקשו להתייחס לסיפור האירוע הבא:

במהלך שיעור מתמטיקה הפריעו מספר רב של תלמידים למהלך השיעור והתנהגו באופן שאינו מכבד את המורה (חוסר הקשבה להסברים, פטפוט, שפת גוף מזלזלת). המורה הודיעה לתלמידים שההפרעות אינן מאפשרות לה לנהל את השיעור, ולכן בשיעור הבא ייערך בוחן במתמטיקה על יחידת החומר שהייתה צריכה להילמד בשיעור. בהפסקה, כעוסים מאוד, ניגשו שני תלמידים מהכיתה לחדרה של מנהלת ביה"ס ודרשו בתקיפות ובהרמת קול שתבטל את העונש. הם השמיצו את המורה. מנהלת ביה"ס ביקשה מהם לצאת מהחדר בטענה שאינם מתנהגים בכבוד, ושלא ניסו לדבר עם המורה לאחר השיעור או עם המחנכת ורכזת השכבה לפני שפנו אליה.

דין:

- האם הבוחן הוא עונש ראוי?
- מה התלמידים מרגישים ביחס לאירוע המתואר?
- הגדירו את הבעיה המוצגת באירוע?
- האם נתקלתם במקרים מסוג זה?
- מנקודת מבט של תלמידים, מורה בכיתה ומנהלת ביה"ס - אילו זכויות של כל אחד מהצדדים נפגעות לאור האירוע?
- לאור טענתה של המנהלת שהיו צריכים לפנות קודם למורה או למחנכת - האם בכל עת ובכל מצב יש לשמור על הירארכיה? מדוע?
- באילו דרכים נוספות ניתן היה לפנות למנהלת ולקיים איתה דיון משמעותי?
- אילו טיעונים יכלו לטעון התלמידים בשיחה עם המנהלת?
- (למורה - עד כאן שאלות המתייחסות לאירוע. השאלות הבאות מתייחסות למציאות הבית ספרית.)
- עד כמה האירוע מוכר לכם מחיי ביה"ס?
- באיזה אופן מטופל אירוע מסוג זה בביה"ס?
- האם צריך לדעתכם להיות סעיף בנושא זה בתקנון ביה"ס?
- האם בתקנון ביה"ס יש התייחסות לדרך שבה תלמידים יכולים להתלונן ולהשמיע את עמדתם בפני הנהלת ביה"ס ו/או הצוות החינוכי? אם יש התייחסות לנושא - מה כתוב בתקנון? אם אין: איזה סעיף הייתם מציעים להוסיף לתקנון?

שלב ב'

לחלק לחברי הקבוצה את הנספחים (בהמשך) ולאור הכתוב בהם לדון בנקודות הבאות:

- מה מצופה מתלמידים במצבים דומים לאירוע שדנתם בו?
- היכן בנספחים ניתן למצוא התייחסות למושג "כבוד האדם"?
- היכן בנספחים ניתן למצוא התייחסות למושג "משמעת"?

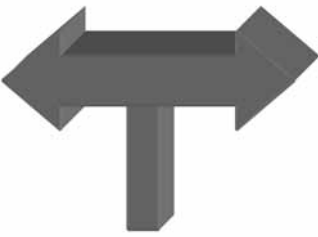
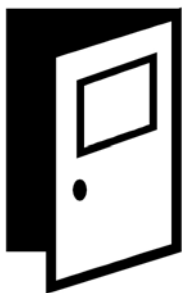

- היכן בנספחים ניתן למצוא התייחסות למושג "הוגנות"?
- כיצד באים לידי ביטוי באירוע שדנתם בו שלושת המושגים? וכיצד באה לידי ביטוי רוח החוק, כפי שהכרתם?
- מדוע המושגים הללו כרוכים זה בזה?

חלק ב' – יוזמה חינוכית

- על חברי הקבוצה לראיין את מנהל/ת ביה"ס ולבדוק איתה את הנקודות הבאות:
- עד כמה תלמידים נוהגים לפנות אליה/אליו באופן אישי על מנת לפתור קשיים/בעיות בלי שניסו קודם לפתור את הבעיה מול הצוות החינוכי עפ"י ההירארכיה הבית ספרית? כיצד היא נוהגת/ת במקרה כאלה?
 - האם קורה שתלמידים מתפרצים בחוסר כבוד בעת שיחה בחדרה/חדרו? כיצד היא נוהגת/ת במקרה כזה?
 - מה הציפיות שלה/שלו מתלמידים שנתקלים בבעיה ושזקוקים שיקשיבו להם?
 - מתי היא או איש צוות מביה"ס משוחח עם התלמיד/ה על מעשה חמור שעשו, הדורש תגובה מיידית?
 - אם אין סעיף המתייחס לנושא בתקנון ביה"ס - יציעו חברי הקבוצה למנהלת כיצד הם רואים את הדרכים למימוש הזכות להישמע, ויביאו בפניה את נוסח הסעיף שהם מציעים להוסיף לתקנון ביה"ס. ועוד יציעו לצרף לפגישה נוספת בנושא את מועצת התלמידים ולגבש ביחד עם ההנהלה והמועצה את הנוסח הסופי בתקנון, ולהפיץ את הנושא בקרב כלל תלמידי ביה"ס.
 - אם יש בתקנון התייחסות לנושא, ייערך דיון על הדרך ליידוע כלל תלמידי ביה"ס לגבי מה שכתוב בתקנון.

חלק ג' – רפלקציה

בשיחת הסיכום ישתפו חברי הקבוצה בתחושותיהם ומסקנותיהם בהתאם לכל אחד מהאירורים שבטבלה

■ נספח 1 – האמנה הבינלאומית לזכויות הילד, 1989 (סעיף 12):

המדינות חברות יבטיחו לילד המסוגל לחוות דעה משלו את הזכות להביא דעה כזו בחופשיות בכל עניין הנוגע לו, תוך מתן משקל ראוי לדעותיו, בהתאם לגילו ולמידת בגרותו של הילד. למטרה זו תינתן לילד הזדמנות להישמע בכל הליך שיפוטי או מינהלי הנוגע לו במישרין או בעקיפין, באמצעות נציג או גוף מתאים.

■ נספח 2 – מתוך "חוק זכויות התלמיד", 2000¹

מטרתו של חוק זה היא לקבוע עקרונות לזכויות התלמיד ברוח כבוד האדם ועקרונות אמנת האומות המאוחדות בדבר זכויות הילד, תוך שמירה על כבוד התלמיד, עובד ההוראה וצוות המוסד החינוכי.

סעיף 10

חל איסור על הצוות החינוכי: ענישה גופנית, אלימות מילולית, הפחתת ציון בלימודים בשל התנהגות לא נאותה, רישום נזיפות ביומן הכיתה

"כל תלמיד זכאי לכך שהמשמעת במוסד החינוך תונהג באופן ההולם את כבוד האדם ובכלל זה הוא זכאי שלא יינקטו כלפיו אמצעי משמעת גופניים או משפילים" - חוק זכויות התלמיד.

סעיף 12 – מימוש זכויות

במוסד חינוך לא ימנע מתלמיד לממש את זכויותיו כאמור בחוק זה או בכל דין אחר.

סעיף 13 – מועצת תלמידים

(א) מוסד חינוך יעודד הקמת מועצת תלמידים ולא יעשה כל פעולה למנוע את הקמתה; מסגרת פעילותה תיקבע בהוראות המנהל הכללי בהתייעצות עם מועצת התלמידים והנוער.

■ נספח 3 – בחוזר מנכ"ל תש"ע/1 (א)

התגובה להפרת המשמעת צריכה להיות מידתית, סבירה והגיונית ותואמת את מידת הפרת המשמעת. בכל מקרה שבו עשויים להינקט אמצעי משמעת נגד התלמיד, תוסברנה לו הטענות כלפיו ותינתן לו הזדמנות להשיב עליהן. שמיעת התלמיד תתקיים

ככל האפשר לפני קבלת ההחלטה לנקיטת אמצעי משמעת. עם זאת, צוות בית הספר רשאי לנקוט באמצעי משמעת בלי ששמע תחילה את התלמיד כאשר נדרשת תגובה מיידית של נקיטת אמצעי משמעת או כשיש נסיבות מוצדקות אחרות.

חובה לקיים הליך הוגן²: להסביר לתלמיד על מה הוא נענש, לתת לו אפשרות להשמיע את התייחסותו ולהסביר את התנהגותו; חובה לידע את הורי התלמיד כאשר ההתנהגות חוזרת על עצמה. חובה לתעד את האירועים ואת העונשים שנקטו: תאריכים, דרכי טיפול, דרכי תגובה ותכתובת.

ניסוח התקנון הבית ספרי יהיה כפוף לחוק זכויות התלמיד ככלל ובפרט לסעיף 10 של החוק: "כל תלמיד זכאי לכך שהמשמעת במוסד החינוך תונהג באופן ההולם את כבוד האדם ובכלל זה הוא זכאי שלא יינקטו כלפיו אמצעי משמעת גופניים או משפילים."

■ נספח 4 – המלצות ועדת המשנה בנושא זכויות תלמידים בביה"ס במשרד

המשפטים

בסעיף 5.4.1, כךך ראשון, עמוד 107, מתייחס הדו"ח³ לזכות להליך הוגן. עפ"י הדו"ח, "אם אדם נענש בלי שניתנה

1 חוק זכויות התלמיד 2000 אתר משרד החינוך, זכויות התלמיד
<http://cms.education.gov.il/EducationCMS/Units/Zchuyot/ChukimVeamanot/Chukim/ChokZchuyotHatalidTasha2000.htm>

2 הליך הוגן בעת הרחקה מבית הספר - עפ"י חוק זכויות התלמיד:
<http://cms.education.gov.il/EducationCMS/Units/Zchuyot/ChukimVeamanot/Chukim/nishaVehalichHogenhtm>

3 משרד המשפטים, עיקרי המלצות של ועדת המשנה בנושא זכויות תלמידים בביה"ס, 2003
<http://index.justice.gov.il/Units/YeutzVehakika/NosimMishpatim/Global/DOCHINUH.pdf>

לו הזדמנות לדעת במה הוא נאשם ולהתגונן בפני האשמה, הוא נפגע פעמיים: הוא מסתכן בפגיעה בלתי מוצדקת בזכויותיו, וההתנהגות כלפיו פוגעת באורח מידי בכבודו וביכולתו לשלוט בחייו.¹

לדעת הוועדה יש הבטיח את מימוש העיקרון של הזכות להליך הוגן, לפיה צריך לתת לאדם הזדמנות להסביר ולטעון את טיעונו לפני שמענישים אותו.

מטרת הזכות להליך הוגן היא להבטיח כי יענש רק מי שראוי לעונש, וכי ההליך שבו יקבע העונש יאפשר לו את הזכות להגנה מלאה ולא ישפיל אותו.

בסעיף ג' מתייחס הדו"ח לזכות השימוע של התלמיד לפיה חובה להקשיב לתלמיד ולתת לו אפשרות להסביר מה קרה. יחד עם זאת, אם נשקפת "סכנה לשלום התלמיד או לשלומם של אחרים במוסד החינוך או אם קיים צורך בתגובה מיידית של איש הצוות החינוכי, ניתן לדחות את שמיעת התלמיד למועד מאוחר יותר (מוקדם ככל האפשר)..."

■ נספח 5 – משמעותה של הזכות להישמע

- זכות התלמידים לבקש ולקבל מידע בכל הנוגע אליהם. הפנייה צריכה להיעשות בנימוס על מנת שלא לפגוע בזכויותיהם של אחרים.
 - זכות התלמידים לומר את דעתם, אלא אם יש בכך פגיעה בזכויות האחרים. חובתכם שלא לפגוע או להשפיל אחרים.
 - זכות התלמידים לפנות אל כל אחד מהמורים, אל המנהל/ת ואל גורמים במשרד החינוך כדי לשוחח עימם על מצבם ועל הרגשתם בבית הספר, ובתנאי שהפנייה אל הגורמים השונים מתבצעת על פי הסדר ההירארכי במערכת.
 - זכותם של התלמידים להליך הוגן באה לידי ביטוי באופן שבו מטופלת הבעיה:
 - שמיעת טענות התלמיד/ה בתנאים ראויים ומכבדים
 - מתן משקל ראוי לדברי התלמיד
 - הקשבה לכל משתתפי השיחה
 - אפשרות לגשת ולהתלונן.
 - אמון במבוגרים.
- כל אלה יאפשרו לתלמיד/ה לקחת אחריות על הסיטואציה ולהפיק ממנה למידה לעתיד.

“מה בסך הכול עשיתי?” – הפרת משמעת

■ הקדמה

היחידה המוצעת עוסקת בדיון על הפרת משמעת וענישה מעצבת בצידה. הדיון מסתמך על כמה מחוקי המדינה ואמנת זכויות הילד המוצאים את ביטויים בהנחיות חוזר מנכ"ל:

חוק יסוד כבוד האדם וחירותו 1992, סעיף 2: “אין פוגעים בחייו, בגופו או בכבודו של אדם באשר הוא אדם”.
סעיף 4: “כל אדם זכאי להגנה על חייו, על גופו ועל כבודו”.

באמנת זכויות הילד, 1989, סעיף 19 קובע כי “על המדינות לנקוט באמצעים תחיקתיים, מנהליים חברתיים וחינוכיים מתאימים על מנת להגן על הילד מפני אלימות, נפשית וכו' כאשר הוא נתון לטיפול הורים, אפטרופוס חוקי, או כל אדם אחר המופקד על הטיפול בו”.

ענישה גופנית למטרות חינוכיות אסורה על אנשי החינוך ואסורה על ההורים. ילדים זכאים להגנה על גופם גם מפני מי שאמור לחנך אותם, הורים כמורים.

הוראות חוק זכויות התלמיד, התשס"א-2001, הוראות חוזרי המנכ"ל בנושא זכויות התלמיד והוראות מוסד החינוך בדבר זכויות וחובות התלמיד ובדבר כללי המשמעת במוסד יוצגו במוסד החינוך במקום בולט לעין ונגיש לתלמידים ולהוריהם.

בסעיף 10 בחוק זכויות התלמיד נאמר: “כל תלמיד זכאי לכך שהמשמעת במוסד החינוך תונהג באופן ההולם את כבוד האדם, ובכלל זה הוא זכאי שלא יינקטו כלפיו אמצעי משמעת גופניים או משפילים”.

סעיף 11: “מוסד חינוך לא ינקוט אמצעי ענישה נגד תלמיד בשל מעשה או מחדל של הוריו”.

חוק העונשין בסעיף 368 בדבר אחראי על קטין או חסר ישע: “התוקף קטין או חסר ישע וגורם לו חבלה של ממש, דינו - מאסר חמש שנים; היה התוקף אחראי על הקטין או על חסר ישע, דינו - מאסר שבע שנים”.

חוזרי המנכ"ל אוסרים על שימוש בענישה פיזית כלפי תלמידים.

בחוזר מנכ"ל תש"ע/1 (א) נאמר: “התגובה להפרת המשמעת צריכה להיות מידתית, סבירה והגיונית, ותואמת את מידת הפרת המשמעת. בכל מקרה שבו עשויים להינקט אמצעי משמעת נגד התלמיד, תוסברנה לו הטענות כלפיו ותינתן לו הזדמנות להשיב עליו. שמיעת התלמיד תתקיים ככל האפשר לפני קבלת ההחלטה לנקיטת אמצעי משמעת. עם זאת, צוות בית הספר רשאי לנקוט באמצעי משמעת בלי ששמע תחילה את התלמיד כאשר נדרשת תגובה מיידית של נקיטת אמצעי המשמעת או כשיש נסיבות מוצדקות אחרות.”

בחוזר מנכ"ל תשע"א/8 (א) נכתב: “מוסד חינוך לא ינקוט אמצעי ענישה נגד תלמיד בשל מחלה או לקות שלו. חובה לקיים הליך הוגן: להסביר לתלמיד על מה הוא נענש, לתת לו אפשרות להשמיע את התייחסותו ולהסביר את התנהגותו; חובה לידע את הורי התלמיד, כאשר ההתנהגות חוזרת על עצמה. חובה לתעד את האירועים ואת העונשים שנקטו: תאריכים, דרכי טיפול, דרכי תגובה ותכתובת”.

דרכי תגובה שאסור לנקוט - חוזר תש"ע/1 (א) :

- “ניסוח התקנון הבית-ספרי יהיה כפוף לחוק זכויות התלמיד ככלל, ובפרט לסעיף 10 של החוק: “כל תלמיד זכאי לכך שהמשמעת במוסד החינוך תונהג באופן ההולם את כבוד האדם, ובכלל זה הוא זכאי שלא יינקטו כלפיו אמצעי משמעת גופניים או משפילים”.
- חל איסור חמור להעניש תלמידים בכל צורה של ענישה גופנית.
- חל איסור חמור להעניש תלמידים בכל צורה של ענישה משפילה (הלבנת פנים ברבים, פגיעה מילולית שיש בה לעג, עלבון והשפלה).
- אין להעביר תלמיד באופן זמני לכיתה נמוכה יותר.
- חל איסור על הפחתת ציון בלימודים בשל התנהגות לא נאותה.

1 חוק יסוד כבוד האדם וחירותו.

2 חוק העונשין.

- חל איסור על תגובה היכולה לסכן את התלמיד או לפגוע בשלומו או בבריאותו.
 - חל איסור על הענשת תלמיד בשל מעשה או מחדל של הוריו.
- איסור על הצוות החינוכי: ענישה גופנית, אלימות מילולית, הפחתת ציון בלימודים בשל התנהגות לא נאותה, רישום נזיפות ביומן הכיתה.

פעולות בית ספריות שניתן לנקוט על הפרת משמעת בחינוך העל-יסודי³:

שיחת הבהרה, אזהרה בע"פ, נזיפה בע"פ, אזהרה בכתב להורה, נזיפה בכתב להורה, מניעת הנאה, הרחקת התלמיד מן השיעור עד תומו, הרחקה מכמה שיעורים (על ידי המחנך או בעל תפקיד אחר באישור מנהל המוסד החינוכי), הרחקה ליום לכיתה אחרת באותו ב"ס (על ידי המנהל), שילוח הביתה (על ידי המנהל או מי שהוסמך לכך), השעיה מלימודים לתקופה קצובה (סייג: לתקופה ארוכה - נדרש אישור מנהל/ת המחוז), העברת תלמיד לבית ספר חלופי לפי נוהל העברה ו/או הרחקה לצמיתות מבית הספר (הנחיות חוזר מנכל), כאשר זכות התלמידים והוריהם לקבל בכתב את ההחלטה המנומקת מבית הספר, בה תהיה ההודעה גם על זכותם לערר על ההחלטה בפני מנהל/ת המחוז תוך 14 ימים מיום שהומצאה להם הודעה. ההורים יוכלו להביא לועדה חינוכאית / יועץ מטעמם.

מה בפעילות?

היחידה המוצעת עוסקת בניתוח אירועים וקונפליקטים מחיי ביה"ס, ומזמנת דיון בפתרון הוגן שלוקח בחשבון את צרכי כל הנוגעים באירוע, בכפוף לחוק זכויות התלמיד ולנחיות חוזר מנכ"ל.

יחידה זו תגדיר מהי הפרת משמעת בכיתה ובבית הספר, ומהי מהות הענישה לעיצוב התנהגות ראויה בתנאי שאינה פוגעת בכבוד האדם של הילד/ה.

בדרך כלל ניתן אירוע משמעת מושתת על עבודה בשני ערוצים:

- **הערוץ המשמעותי** (ענישה עפ"י תקנון ביה"ס ובהלימה לחוק זכויות התלמיד) - לשם הבנה שענישה היא תגובה לגיטימית להתנהגות שאינה הולמת.
- **הערוץ החינוכי** - שיח המתייחס למשמעות הבעיה והשלכותיה מנקודות מבט של מספר אנשי מקצוע רלוונטיים וחיפוש אחר פתרון משותף יחד עם ההורים והתלמיד/ה.

רק עבודה בשני הערוצים במקביל יכולה להניב תוצאות המביאות לשינוי התנהגותי, לא בשל פחד מעונש, אלא בשל הבנת שיקולי הדעת בבחירת העונש, ושיח על משמעות ההתנהגות שבעטיה נענש התלמיד.

התערבות מובנית בבעיות המשמעת תשיג תוצאות חיוביות באמצעות שיחה עם התלמידים המושתת על שאלות הבהרה. במהלך הדיון עם התלמידים, לפני שמביאים בפניהם את סעיפי החוק הרלוונטיים לאירוע, חשוב להקדים ולהסביר להם שהסעיפים שמובאים הם חלק ממסמך זכויות התלמיד שנכתב על בסיס הנחת היסוד שעל פיה כל תלמיד זכאי לכך שהמשמעת במוסד החינוך שבו הוא לומד תונהג באופן ההולם את כבוד האדם. וככלל, התלמיד זכאי שלא ינקטו כלפיו אמצעי משמעת גופניים או משפילים.

בעת הדיון עם התלמידים חשוב להסב את תשומת ליבם לכך שנקודת המבט של כל אחד מהגורמים המעורבים באירוע (באופן ישיר או עקיף) משפיעה על אופן תפיסת חומרת המעשה והשפעתו.

המתודה בפעילות זו היא שימוש בתמונה - אילוזיה/תעתועי ראייה וניתוח אירוע.

על מנת לרתום את התלמידים לדיון ולחדד את ההבנה שיש מספר נקודות מבט לכל אירוע שדנים בו, מומלץ להשתמש בפתיחת השיעור (שלב א', בהמשך) בתמונה אמנותית המשתמשת בטכניקה של אשליה אופטית, לפיה ניתן לראות בתמונה דבר אחד ורק במבט שני ומעמיק יותר, רואים דבר אחר/נוסף.

ניתן לבחור תמונה מתוך אתרים מתאימים באינטרנט.

תמונות מתאימות ומומלצות:

"שני אנשים מנגנים או זוג זקנים", "הרבה דמויות או עץ", "כמה דמויות בתמונה" (פילים וחיות אחרות), "כד או פנים", "תינוק או נוף". ניתן לאתר תמונות אלו באמצעות מנועי החיפוש באינטרנט.

בשלב ב' (בהמשך) מובאים שני אירועים לעיבוד עם התלמידים.

- באירוע הראשון נכנס תלמיד באיחור לשיעור. כניסתו מלווה בתגובה/באמירה מזלזלת לדברי המורה המפריעה למהלך הרציף של השיעור וקוטעת אותו, מעוררת כעס אצל המורה. כבוד המורה נפגע, הרצף הלימודי נפגע, וכולם יוצאים נפסדים. שתיקת התלמידים וחוסר תגובתם למעשה נותנים לכאורה לגיטימציה להתנהגות שאינה הולמת.

- באירוע השני תלמידה אחת פוגעת בתלמידה אחרת ומסיתה ילדים נוספים להחרים גם הם את התלמידה. באירוע זה התלמידה הפוגעת רואה בהתנצלות בפומבי פגיעה בה אך אינה מבינה שהיא עצמה פגעה בכבוד תלמידה אחרת ומלבינה פניה ברבים. שאלת המידתיות של העונש מאד רלוונטית לדיון באירוע זה.

הנהלת ביה"ס אינה יכולה לתת לגיטימציה להתנהגות שאינה הולמת, והמסר חייב להיות אחיד וברור וכל זאת תוך שמירה על כבודם של כל התלמידים המעורבים.

■ מטרות:

- ללמד את התלמידים על קיומם של שני ערוצי פעולה להתמודדות עם בעיות משמעת והשימוש בהם.
- לסייע בהנחיית המורים לתלמידים לפתור את בעייתם (איחורים, היעדרויות, התחצפות וכד') בדרך של הליך חינוכי (שיחה שמבררת ומבהירה את המצב), בצד שיקול הדעת של המורה לענישה במסגרת המותר (חוק זכויות התלמיד, חוזר מנכ"ל).

■ מהלך המפגש:

שלב א'

להציג לתלמידים את התמונה ולברר:

- מהו הדבר הראשון שרואים מההתבוננות בתמונה?
- במבט נוסף - האם יש בתמונה משהו נוסף?

שלב ב'

המורה: ראיתם שניתן לראות 2 דברים שונים באותה תמונה: כל אחד נוטה לראות במבט הראשון דבר אחר.

שאלה המחברת בין תרגיל ההתבוננות בתמונה לנושא הדיון:

- מה הקשר בין התמונה לבין סיטואציות ואירועים של אלימות וקונפליקטים בביה"ס? (למורה - התהליך של ניתוח סיטואציה דורש התבוננות עמוקה והבנה שהראייה במבט ראשון אינה כוללת את כל התמונה: ככל שמתבוננים בתמונה יותר, מגלים פרטים נוספים וכן שכל אחד רואה את התמונה/המציאות באופן שונה וחשוב להבין כי קיימות נקודות מבט שונות שרק התייחסות אליהן תוביל להעלמת/לפתרון קונפליקט).
- תנו דוגמאות לסיטואציה הלקוחה מחיי התלמידים בביה"ס שבה גורמים שונים רואים מצב מסוים רק מנקודת מבטם האישית ומתקשים לראות את נקודת המבט של האחר.

שלב ג' - דיון

לפניכם שני אירועים מחיי ביה"ס (בהמשך). אתם מוזמנים להתייחס לכל אחד מהאירועים עפ"י השאלות לדיון.

נקודות לדיון לאירוע א':

- מהי הבעיה המוצגת באירוע? מהי הסוגיה הערכית שהאירוע מייצג?
- עד כמה האירוע שכיח/מוכר לכם? תנו דוגמאות.
- מלאו את הטבלה (בעמוד הבא).
- איך נראית הבעיה מנקודת מבט של כל אחד מהגורמים המעורבים?
- בחוזר תש"ע/1 א, סעיף 4.5 בפרק "זכויות תלמידים בעת הפרת משמעת" שעליו הסתמך התלמיד נאמר: "חל איסור על הפחתת ציון בלימודים בשל התנהגות לא נאותה". האם צדק הילד? טעה? מדוע? מה דעתכם?
- לאחר שבחנתם את הבעיה מנקודת המבט של כל אחד מהצדדים המעורבים - מהו הפתרון שהייתם מציעים לבעיה? את מי כל הצעה לפתרון לוקחת בחשבון?
- האם הסעיף בחוק מקשה עליכם במציאת הפתרון?
- כחברים לכיתה של התלמיד המאחר, עד כמה חשוב לכם להיות מעורבים ולסייע לו להתמודד עם הבעיה?
- איזה סוג של עזרה הייתם מציעים לו?

נקודות לדיון לאירוע ב':

- מה הבעיה המועלית בסיפור אירוע ב'? מהי הסוגיה הערכית שהאירוע מייצג?
- עד כמה האירוע שכיח/מוכר לכם? תנו דוגמאות.

- בקביעת העונש לתלמידה, נשענה הנהלת ביה"ס על הכתוב בחוזר מנכ"ל תש"ע/1 א, בפרק "זכויות תלמידים בעת הפרת משמעת", שבו נאמר כי: "כל תלמיד זכאי לכך שהמשמעת במוסד החינוך תונהג באופן ההולם את כבוד האדם.... התגובה להפרת המשמעת צריכה להיות מידתית, סבירה והגיונית, ותואמת את מידת הפרת המשמעת".
- האם העונש נראה לכם הוגן? מדוע?
- האם העונש התחשב בנקודות המבט של הגורמים המעורבים באירוע באופן ישיר או עקיף? הסבירו.
- רגע אחרי העונש (מתוך הנחה שהיא אכן התנצלה) זקוקה התלמידה שנענשה לתמיכה ולעזרה על מנת שלא תחזור על המעשה. איזו עזרה ניתן להציע לתלמידה הפוגעת?

שלב ד'

- לאחר דיון באירועים ובשאלות שלאחריהם, יסכם המורה את המפגש בשאלות הבאות:
- האם חוקים המגדירים מותר ואסור ודרכי ענישה (תקנון ביה"ס וחוק זכויות התלמיד), מסייעים להנהלת ביה"ס או לתלמיד במצבים של בעיות משמעת? כיצד? נמקו.
 - איזו תפיסת עולם ערכית-מוסרית בנושא משמעת עולה מתוך הדברים שהועלו לדיון במהלך המפגש?
 - עד כמה אתם יכולים/מוכנים לקחת על עצמכם אחריות לצמצם את הפער בין רמת ההצהרה שלכם לגבי אופן הטיפול בבעיות משמעת לבין הנכונות שלכם לפעול למימוש ההצעות?
 - מה ניתן להסיק לגבי תפקידכם, כתלמידים, במניעת מעשי אלימות דומים בביה"ס ו/או בהסלמתם?

אירוע א'			
נקודות המבט, האינטרס והצורך של כל אחד מהצדדים המעורבים באירוע			
תלמיד	תלמידי הכיתה	מחנך	מנהל ביה"ס
<p>תלמיד נוהג לאחר באופן קבוע בכל בוקר לשיעור הראשון, וכשהמורים מעירים לו, הוא מגיב בזלזול וגיחוך.</p> <p>הנהלת ביה"ס החליטה שהתלמיד לא יורשה להיכנס לשיעורים באיחור, ולא מקובלת על ההנהלה הזלזול שלו במורים. החיסורים ילקחו בחשבון בעת מתן התעודה, ותיכתב הערה לגבי התנהגותו כלפי המורים.</p> <p>התלמיד טען שאסור להוריד לו ציון בגלל איחורים.</p>			

אירוע ב'			
נקודות המבט, האינטרס והצורך של כל אחד מהצדדים המעורבים באירוע			
התלמידה המוחרמת	תלמידי הכיתה	ההורים	הצוות חינוכי וההנהלה
<p>אחת מתלמידות הכיתה ארגנה חרם על תלמידה מכיתתה. בהפסקות היא משכנעת את התלמידים לא להתייחס לתלמידה המוחרמת ומנצלת כל הזדמנות להכפיש את שמה.</p> <p>במסגרת הטיפול בבעיה, החליטה הנהלת ביה"ס שעד שהתלמידה המחרימה, לא תתנצל לפני כל תלמידי הכיתה על המעשים שהיא עשתה, היא לא תוכל להיכנס לכיתה.</p>			

חלק ב' – יוזמה חינוכית

המשימה:

העברת שאלון עמדות בנושאי משמעת. השאלון יועבר לכלל תלמידי הכיתה/השכבה עפ"י החלטת הקבוצה.

- ניתוח השאלון באמצעות המחשב.
- הצגת התוצאות באמצעות גרף.
- פרסום הגרף על לוח קיר בכיתה והפניית כלל התלמידים לתוצאות השאלון תוך התייחסות לסעיף הרלוונטי בחוק זכויות התלמיד.
- התלמידים יציגו את תוצאות השאלון ואת התהליך שעברו במשך מספר דקות, במסגרת שיעור חינוך.
- את תוצאות השאלון יפרסו התלמידים בפני חברי הנהלת ביה"ס ויציעו להם מה הם היו רוצים לעשות על מנת לשפר את הנושא בביה"ס. מומלץ לשתף גם ועד ההורים המרכזי בדיון מסוג זה.

נקודות לביורור לקראת הכנת השאלון:

- על התלמידים להחליט במה הם רוצים להתמקד. מה חשוב לבדוק? מדוע?
- על התלמידים להכין בנק של משפטים/היגדים המבטאים עמדות של תלמידים בנושא שבחרו לבדוק. איך מנסחים עמדה? המשפט צריך להיות חד משמעי שניתן להסכים איתו או לא להסכים איתו. ניתן לנסח אותו על דרך השלילה או על דרך החיוב.
- על יד כל משפט/היגד יש לתת לתלמיד אפשרות לדרג את מידת הסכמתו עם המשפט/היגד.

הערה:

מצ"ב טבלה עם היגדים לדוגמא. המטרה היא שהתלמידים יחברו היגדים בעצמם. ניתן לשקול ולהוסיף גם שאלות פתוחות, אך יש לקחת בחשבון את הקושי בסיכומן.

דוגמאות למשפטי עמדה שמהם ניתן לבחור בעת בניית שאלות העמדות או שניתן לכתוב שאלות אחרות:

מידת ההסכמה למשפט/להיגד				משפט עמדה
לא מסכים	במידה מועטה	בינונית	במידה רבה	
				תלמידים רוצים שישמרו על כבודם, אבל לא שומרים על כבוד התלמידים האחרים.
				תלמידים הנוקטים באלימות אינם מבינים מה אלימות עושה לצד הנפגע.
				חוסר תגובה של תלמידים למעשה האלימות של תלמיד מעודד אותו להמשיך במעשיו.
				ידוע לי שענישה פיזית אסורה.
				חוק זכויות התלמיד אינו פותר את התלמידים מלקיחת אחריות על מעשיהם.
				אסור להוריד ציון במקצוע לימוד לתלמיד שמפריע בשיעור בשל התנהגות לא נאותה.

				יש סתירה בין ענישה מרתיעה לבין ענישה הוגנת.
				לתלמידים יש זכות ללמידה ואחריות עליה.
				חל איסור חמור להעניש תלמידים בכל צורה של ענישה משפילה (הלבנת פנים ברבים, פגיעה מילולית שיש בה לעג, עלבון והשפלה).
				חובה על התלמידים לכבד כל מורה.
				שאלה פתוחה: מהי לפי דעתך, ענישה הוגנת?

חלק ג' – רפלקציה

שיחת סיכום עם המורה:

- מה היו התגובות של התלמידים כשהעברתם להם את השאלון? האם זכורות לכם אמירות ספציפיות?
- מהן היו?
- האם הופתעתם מתוצאות השאלון? מאילו ממצאים? הסבירו מדוע הופתעתם. (למורה - גם התלמידים שמעבירים את שאלון העמדות הם תלמידים ומן הסתם עמדותיהם לא רחוקות מאלו של התלמידים שענו, לכן מעניין לבדוק למה ציפו והאם בכלל הופתעו).
- מהי מסקנתכם לאור תפיסת התלמידים את המושג ענישה הוגנת?
- עד כמה חוק זכויות התלמיד מצליח, לדעתכם, לאזן בין שמירה על זכויות התלמידים מצד אחד לבין הדרישה מהם להתנהג באופן הולם ומכובד כלפי כל אדם בביה"ס? תנו דוגמא אחת מתוך החוק.

למורה:

לקראת הדיון מומלץ להוציא חומרים רלוונטיים לתלמידים מתוך אתר משרד החינוך, זכויות התלמיד:

חוק זכויות התלמיד:

<http://cms.education.gov.il/EducationCMS/Units/Zchuyot/ChukimVeamanot/Chukim/ChokZchuyotHatalnidTasha2000.htm>

הליך הוגן בעת הרחקה מבית הספר - עפ"י חוק זכויות התלמיד:

<http://cms.education.gov.il/EducationCMS/Units/Zchuyot/ChukimVeamanot/Chukim/nishaVehalichHogen.htm>

חוזר מנכ"ל 2.4-8 - נוהל הרחקה לצמיתות של תלמיד ממוסד חינוך והעברתו למוסד חינוך אחר:

<http://cms.education.gov.il/EducationCMS/Applications/Mankal/EtsMedorim/2/2-4/HoraotKeva/K-2011-8a-1-2-4-8.htm>

הזכות להשתתפות בטיול

הקדמה

חשיבותו של הטיול כחלק מהמערך הלימודי-החינוכי של בית הספר

הטיול השנתי הוא אירוע חינוכי המתקיים מחוץ לכותלי בית הספר. הטיול הוא חלק מהמערך הלימודי-החינוכי של בית הספר ונגזר ממנו, ויש לו זיקה ישירה להוויה החינוכית, לאקלים ולתרבות של בית הספר. הטיול השנתי הוא אחת מגולות הכותרת של מערכת החינוך ומרכיב מרכזי בתהליך של עיצוב הנוער והקניית ערכים הקשורים ביחסים שבין הנוער לארצו. משרד החינוך רואה חשיבות רבה ליציאה לטיולים המשתלבים בתכנית הלימודים, כמו גם ליציאה לפעילויות חוץ-בית-ספריות בעלות ערך לימודי, חינוכי או חברתי¹.

במעשה החינוכי והערכי עלינו להפעיל את כל חמשת החושים בקרב תלמידינו, כי רק כך נוכל לחבר את כל מה שאנו מלמדים למציאות חייהם היום-יומית: עלינו להרבות בטיולים ולבקר בכל רחבי הארץ, לראות במו עינינו, לשמוע את הקולות, להריח ולטעום את מעשה ידינו ובעיקר לגעת בקיים תוך הסתכלות בעברנו ובמורשתנו².

יצאנו לדרך... אבל...

לאור חשיבות הרבה שיש ליציאת התלמידים לטיולים, השאיפה היא שכל תלמידי ביה"ס ייצאו לטיול.

לעיתים מחליט הצוות החינוכי שהיציאה לטיול עם תלמידים מסוימים, שבעבר התנהגו באופן לא הולם, עלולה לפגוע בשאר התלמידים במהלך הטיול. במקרים אלה, מותר לצוות להתנות את השתתפותו של התלמיד בצירוף מלווה מבוגר לטיול בהודעה של שבועיים מראש. אסור לצוות ביה"ס למנוע מתלמיד לצאת לטיול. יחד עם זאת מותר לצוות להתנות את השתתפותו של התלמיד בצירוף מלווה מבוגר לטיול בהודעה של שבועיים מראש. (נספח 1)

תלמידים בגיל ההתבגרות מתקשים להסכים להגיע לטיול עם מבוגר מלווה, ורואים בכך "עונש", ולעיתים מוכנים לותר לגמרי על ההשתתפות בטיול.

מה בפעילות?

הפעילות המוצעת ביחידה זו, תעסוק בסוגיית האיזון בין שמירה על זכותם של כלל התלמידים ללמוד וליהנות בטיול, לבין חובתו של התלמיד להיות בטיול בליווי מבוגר.

העיסוק בטיול השנתי כחלק מהזכות לחינוך.

1 חוזר מנכ"ל 6.2-24 מאי תשס"ה סעיף 1.1 - טיולים ופעילות חוץ-בית-ספרית - היבטים פדגוגיים-ארגוניים
2 מתוך: אתר משרד החינוך, מינהל חברה ונוער, מינהלת הטיולים.

■ מטרות:

- לדון בסוגיה של הזכות להשתתפות בטיולי בית הספר.
- לקדם שיח על האחריות האישית של כל תלמיד שהשתתפותו בטיול מותנית.
- לברר את המשמעות החברתית-ערכית של הזכויות והאחריות ביחס לסוגיית ההשתתפות בטיולים.

■ מהלך הפעילות:

שלב א'

שאלות פתיחה:

- מה הוא טיול בשבילכם? איזה סוג של חוויה מהווה הטיול עבורכם?
- אילו תנאים צריכים להתקיים בכדי שתיהנו מטיול מטעם ביה"ס?
- מהו לדעתכם ערכו ומהי תרומתו של הטיול הבית ספרי מבחינה חברתית?
- מהו לדעתכם ערכו ומהי תרומתו של הטיול הבית ספרי מבחינה לימודית?

שלב ב'

● האם מוכרת לכם הבעיה של תלמיד שיציאתו לטיול מותנית בליווי של קרוב משפחה? המורה תציג בפני חברי הקבוצה 6 משפטים. כל אחד מהחברים בקבוצה יצטרך לענות האם הוא מסכים או לא מסכים עם המשפט ולנמק מדוע.

כל המשפטים נשענים על התחלת המשפט הבא: כשצוות ביה"ס מתנה את צאתו של תלמיד מכיתתכם לטיול בצירוף של מבוגר אתם:

כשצוות ביה"ס מתנה את צאתו של תלמיד מכיתתכם לטיול בצירוף של מבוגר –

- אתם מתנגדים להשתתפותו של קרוב משפחה של התלמיד? כן/לא. מדוע?
- אתם חושבים שמעשה זה יתרום לטובת תלמידי הכיתה. כן/לא. מדוע?
- לדעתכם אתם חושבים שהתלמיד מרגיש כאילו הוא קיבל עונש. כן/לא. מדוע?
- אתם מבינים את הקושי שעמד בפני האחראים לטיול? כן/לא. מדוע?
- לדעתכם, אין לביה"ס ברירה אחרת. כן/לא. מדוע?
- משמעות הדבר היא שההורים חייבים לקחת אחריות על התנהגות בנם. כן/לא. מדוע?

שלב ג'

דין בתשובות התלמידים. יש לשים לב עד כמה האמירות של חברי הקבוצה משקפות את הבנת הדרישה של המערכת לצרף מבוגר לתלמיד.

לאחר הדיון בתשובות שניתנו, ניתן להרחיב את הדיון לשאלות נוספות:

- על מי מוטלת האחריות להתנהגות התלמידים בטיול?
- מהו הקושי שעומד בפני המורים האחראים לטיול?

- החלטת הצוות החינוכי לצרף הורה מלווה לתלמיד שיש לו בעיות משמעת מעוגנת בחוזר מנכ"ל¹: "חובת אחראית/ה טיול או מנהל/ת בית הספר להודיע להורי התלמיד, כי בשל קשיי התנהגות... עליהם לצרף מלווה בוגר לתלמיד כתנאי להשתתפותו בטיול..."² האם יש לדעתכם אפשרויות נוספות לפתרון הבעיה? מהן?
- אילו הייתם אתם התלמידים שיכולים לצאת לטיול רק בליווי מבוגר - האם הייתם מסכימים להצעה זו? מדוע? מה הייתם מציעים למורה כחלופה?
- מה משמעות המושגים אחריות, וערבות הדדית כפי שהם באים לידי ביטוי בהצעה? (למורה - המושגים אחריות וערבות הדדית מתייחסים למחויבות של הצדדים זה כלפי זה).

שלב ד'

לחלק לחברי הקבוצה את הנספחים.

- כיצד מתייחס משרד החינוך לשמירה על האיזון בין זכות היחיד (התלמיד שבשל בעיות התנהגות נדרש להביא מבוגר מלווה) לזכותם של כלל התלמידים להפקת המקסימום מהטיול ברמה לימודית-ערכית וברמה חברתית? או עד כמה, לדעתכם, הנחיות משרד החינוך (הזכות להשתתף בטיולים) מצליחות לשמור על האיזונים בין הזכויות והחובות של כל המעורבים בנושא הטיולים?

חלק ב' – יוזמה חינוכית

יציאה של תלמידי הכיתה, השכבה מחוץ לביה"ס מעבר להיותה חוויה לימודית- ערכית חשובה והזדמנות ללמידה מתוך התנסות חוויתית, יכולה לפעמים להיות גם גורם מזמן מעשים שיש בהם פגיעה והשפלה של תלמיד/ים או מבוגר/ים.

- עליכם לרכז את הבעיות הכרוכות ביציאה לטיול/מחנה/סמינר וכד'. עליכם להתמקד בהיבטים חברתיים הנוגעים בפגיעה בזכותיו של תלמיד אחד או קבוצה, לדוגמא: התארגנות בשלישיות או רביעיות לקראת לינה כשתלמידים בודדים נשארים ללא שיבוץ, שתיית אלכוהול בלילה בחדרים למרות איסור חמור (דילמה של דיווח), השפלה של תלמידים בלילה בזמן שינה בשם "מעשה שובבות", "צחוקים"...ועוד. לאחר שתרכזו את הבעיות, עליכם לדון במשמעותן לגבי כל אחד מהצדדים המעורבים ולגבש הצעות לפתרון.
- בקשו לערוך דיון (שאתם תנהלו) על הסוגיות שהעליתם בדיון ביניכם. לאחר שתגיעו להסכמה, נסו להכין בתמיכה ובשיתוף מועצת התלמידים "קול קורא" לתלמידי ביה"ס בנושא. ניתן להפיץ את החומר באמצעות אתר ביה"ס או עיתון ביה"ס.
- אתם יכולים להיעזר בחוזרי מנכ"ל בנושא ובחומרים נוספים באתר משרד החינוך, "זכויות התלמיד".

1 "זכויות ואחריות בבית הספר", אתר משרד החינוך, זכויות התלמיד
2 מתוך חוזר מנכ"ל תשס"ה 9/ג)

חלק ג' – רפלקציה

למורה:

לצלם את שעון המשוב בהגדלה וכל אחד מחברי הקבוצה יצטרך להתייחס לפחות לשתי מילים בשעון.

נספח 1

חוזר מנכ"ל תשס"ה 9/ג 24-6.2 כ"ב בניסן התשס"ה, 01 במאי 2005

טיולים ופעילות חוץ-בית-ספרית - היבטים פדגוגיים ארגוניים, הכנה בתחום המשמעת בטיול

- יובהר לתלמידים כי הטיפול הבית-ספרי ביחסי מורה - תלמידים ובין התלמידים לבין עצמם בכיתה ובחצר בית הספר יחול גם על הנעשה בטיול.
- על הצוות החינוכי לקיים פעילות מקדימה המבהירה את הציפיות, את הנהלים, את האחריות ואת המחויבות להתנהגות במהלך הטיול. התלמידים יתוודעו לצפוי במהלך הטיול, למסלוליו ולרמת הבטיחות בו.
- מחנך הכיתה יציג במהלך הפעילות המקדימה את הכללים הברורים וכן את התגובות שתינקטנה בעת הפרת הכללים כדי שכל תלמיד והורה יידעו מה מצופה מהם ומה התגובה על הפרת המשמעת.
- התניית ההשתתפות של תלמיד בטיול: הוועדה הפדגוגית הבית-ספרית בהרכב המנהל, רכז השכבה, המחנך והיועץ החינוכי יכולים להודיע להורי התלמיד כי בשל קשיי התנהגות או קשיי התנהלות (בריאות) עליהם לצרף (על חשבונם) מלווה בוגר לתלמיד כתנאי להשתתפותו בטיול. הודעה על כך תישלח כשבועיים לפני היציאה לטיול.
- פעילות חינוכית לתלמידים שאינם נוטלים חלק בטיול: הטיול הוא חלק בלתי נפרד מתכנית הלימודים הבית ספרית. אי-השתתפות בו אינה מקנה לתלמיד חופשה. על בית הספר לדאוג לתכנית לימודים חלופית, במסגרת בית הספר, לתלמידים שמסיבות שונות אינם נוטלים חלק בטיול. תלמידים אלה מחויבים להגיע יום יום לבית הספר ולהימצא בין כתליו תחת פיקוח מתמיד.

נספח 2

בחוזר המנכ"ל - הטיפול החינוכי באלימות במהלך הטיול או בפעילות חוץ-בית-ספרית

- המורים, התלמידים וההורים יידעו כי אירועים של הפרת משמעת ואלימות בעת הלמידה החוץ-כיתתית והטיול

- יטופלו בהתאמה לטיפול הקיים בבית הספר בהפרת משמעת (ראה חוזר הוראות הקבע סא/4(ג), סעיף 3-2.1, וחוזר הוראות הקבע סג/6(ב), סעיף 7-2.1, בנושא "יצירת אקלים בטוח וצמצום האלימות במוסדות החינוך").
- מנהל בית הספר ידווח על אירועים חריגים למפקח הממונה בהתאם להוראות הקיימות בחוזר הנ"ל.
- הטיפול החינוכי באירוע אלימות בין תלמידים מבתי ספר שונים יעשה גם הוא לפי ההנחיות בחוזר הנ"ל. כמו כן מנהל בית הספר ידווח על האירוע למפקח על בית הספר והוא יפקח על הטיפול החינוכי שיתקיים בבתי הספר השונים באופן שבית הספר האחר יידע מהו התהליך החינוכי המתקיים בבית הספר האחר.
- אירוע חריג בין בתי ספר שיגיע לחדר מצב לטיולים יועבר לידעתו ולטיפולו של מנהל המחוז. מומלץ כי הוועדות המחוזיות למניעת אלימות תטפלנה באירועים חריגים אלו בשיתוף עם יו"ר ועדת הטיולים במחוז.
- כחלק מההכנה לטיול כדאי לקיים לפני הטיול שיח כדי לאפשר למשתתפים לתאם ציפיות ולהיות מוכן לקשיים. יש להבהיר לתלמידים שלא כל הציפיות תמולאנה.
- רצוי ליצור יחד עם התלמידים כללים או להביא לידיעתם את הכללים ואת הנהלים הברורים, כולל התגובה הצפויה על הפרתם. את הכללים האלה צריכים להכיר ולקבל עליהם כל היוצאים לפעילות או לטיול. כל אנשי הצוות חייבים לקחת אחריות על מימוש כללים אלה ועל ביצוע התגובה הנדרשת על הפרתם. בית הספר יכול להחליט שהתלמידים יהיו שותפים מלאים באחריות לקיום הכללים.

נספח 3

- הזכות להשתתף בטיולים במסגרת בית הספר, מבוסס על חוזרי מנכ"ל ואתר מנהלת הטיולים²
- הטיול השנתי הוא אירוע חינוכי המתקיים מחוץ לכותלי בית הספר. הטיול הוא חלק מהמערך הלימודי-החינוכי של בית הספר ונגזר ממנו, ויש לו זיקה ישירה להוויה החינוכית של בית הספר.
- זכות ההורים לקבל מידע ממנהל בית הספר בתחילת שנת הלימודים על הטיולים המתוכננים.
 - זכות ההורים לדעת על כל טיול ארוך החורג משעות הפעילות בבית הספר.
 - חובת ההורים לשלוח אישור הורים על ההודעה ההשתתפות בטיול ועל מצב הבריאות של ילדם.
 - חובת בית הספר להקפיד על קבלת אישורים רפואיים לכל התלמידים לקראת היציאה לטיול ולהעביר הנחיות למלווים הרפואיים בטיול תוך הקפדה על מילוי הנחיות הרופאים והדרישות הטיפוליות המיוחדות הרשומות בחוות הדעת הרפואיות.
 - חובת בית הספר להודיע להורים מראש על פרטי כל טיול שיש בו קושי מיוחד או מאמץ גופני חריג ולקבל אישורים מיוחדים של ההורים לקראת הפעילות המיוחדת, כגון: חציית גבים, כניסה למקווה מים, גלישה מצוקים או טיול אופניים.
 - במקרה שמתוכננת בטיול רחצה במקווה מים חובת בית הספר לקבל את אישור ההורים שהתלמיד יודע לשחות.
 - חובת המורה האחראית/על הטיול לכנס את התלמידים ולדאוג לפיזורם מחצר בית הספר או ממקום אחר שהודיעו עליו להורים מראש בכתב. החליטה/ה האחראית/על לפזר את התלמידים בציר נסיעת הרכב, בקרבת ביתם, י/תתאם זאת מראש עם הורי התלמידים ו/יתוודא שבכל תחנה יורדים רק התלמידים האמורים לרדת בה.
 - התניית ההשתתפות של תלמיד בטיול - חובת אחראית/על הטיול או מנהל/ת בית הספר להודיע להורי התלמיד כי בשל קשוי התנהגות או קשוי התנהלות (בריאות) עליהם לצרף (על חשבונם) מלווה בוגר לתלמיד כתנאי להשתתפותו בטיול. הודעה על כך תישלח כשבועיים לפני היציאה לטיול.
 - פעילות חינוכית לתלמידים שאינם נוטלים חלק בטיול - אי-השתתפות בטיול אינה מקנה לתלמיד חופשה. על בית הספר לדאוג לתכנית לימודים חלופית, במסגרת בית הספר.

■ הקדמה

ישרה משמעותה להיות נאמן לעצמך ועם האנשים איתם אנו באים במגע. ההעתיקה בבחינות מייצגת היעדר חשיבה מוסרית והתנהגות מוסרית של בני הנוער. מערכת החינוך רואה חשיבות רבה בעיסוק בסוגיה זו, ושואפת לראות בבוגר, אדם מוסרי, הגון וישר. אנחנו מאמינים שאכן הערכים יושר ומוסר מאד חשובים לכולנו. אין להתייחס לתופעה של העתיקה בבחינות ולמעשה הרמאות וגניבת הדעת העומד מאחורי פעולת ההעתיקה בסלחנות

שר החינוך, הרב שי פירון כתב לתלמידים "הבחינות הללו בודקות לא רק את היקף הידע שלנו אלא גם את הערכים שלנו: יושר, הקפדה על מידת האמת, נקיות הדעת. זו ההזדמנות של כולנו להקפיד על טוהר הבחינות. רק כך יהפוך התהליך החשוב לבחינת בגרות אמיתית לכל אחד ואחת מאתנו. אני מאמין שהקפדה על בחינות ראויים מהווה נדבך נוסף בבניית חברת המופת אליה שואפים כולנו."¹

מערכת החינוך הוכיחה כי בהתמודדות המשלבת דרכים חינוכיות והיערכות מינהלית אפשר לשנות את הדגשים ולהשיג שיפור בהתנהגות הנבחנים בעת הבחינות.²

ד"ר משה דקלו, מנהל אגף בכיר, אגף הבחינות, כתב לאחרונה "החלום הגדול הוא שתלמידים הבאים לבחינות יוכלו למצות את יכולותיהם האישיות ויוכיח ידע. שהם יקבלו תנאי הבחנות הוגנים ושוויוניים ושכל הבחינות תתקיימנה - שווה בשווה לכולם. ללא משגיחים, ללא מורים, ללא גורמים חיצוניים וחשדנים - ביושר כל אחת ואחד לעצמו... האחריות לקיום בחינות "נקיות", "הגונות" וללא פגיעה במידות הטובות מוטלת על התלמידים עצמם. הם אלו שצריכים לשמור על הנורמות שכן הם אזרחים צעירים המביטים קדימה לחברה אזרחית טובה ואיכותית למען עתידם"³

במרכזן של בחינות הבגרות מצויים התלמידים הנבחנים. בבחינה הם מתבקשים להציג את מלוא יכולתם, ידיעותיהם והישגיהם הלימודיים במקצוע, תוך מיצוי יכולתם האישית. מערכת החינוך כולה, על כל גורמיה, מתגייסת כדי לאפשר לנבחנים תנאי בחינה הוגנים ואיחידים תוך התייחסות לכל נבחן ונבחנת.⁴

צוותי החינוך בבתי הספר בהובלה של צוותי משרד החינוך מנסים להתמודד עם התופעה ע"י עבודה בשני צירים מקבילים:

- העברת תכנים ותכניות לתלמידים הנשענים על גישות מוסריות שמטרתן לטפח תלמידים ערכיים ומוסריים המודעים למחיר החברתי של בחירה בדרכים לא חוקיים להשגת ציונים.
- יצירת נהלים וחוקים ברורים, אכיפה וענישה. אמירה ברורה של איסור, תוך מתחת גבול ברורה שלא נותנת "הנחות" בהעתיקה מכל סוג (שיעורי בית, עבודות ומבחנים).

חוזר מנכ"ל⁵ מגדיר את טוהר הבחינות: "כתיבת הבחינה על ידי הנבחן בהגינות וביושר, תוך שמירה קפדנית על כללי ההתנהגות ותקנות המשמעת".

ד"ר פזית קורן⁶ מסבירה את התופעה של ההעתיקה בבחינות:

- דחף הישרדותי
- שינוי בסולם (סקלה) המוסר: מי שלא מעתיק היום נחשב "חנון"
- לגיטימציה חברתית גבוהה יותר להעתיקה, ובעיני בני הנוער - לגיטימציה למרידה במערכת
- הקלות הבלתי נסבלת של ההעתיקה

1 דברי שר החינוך - טוהר בחינות
<http://cms.education.gov.il/NR/rdonlyres/BA943DB4-02F2-4260-8A5A-B2EB7BECDA51/169191/tohar.doc>

2 http://cms.education.gov.il/EducationCMS/applications/mankal/arc/s2ak4_3_13.htm

3 ד"ר משה דקלו, מנהל אגף הבחינות - בחינות הבגרות ישרה וידע
<http://cms.education.gov.il/EducationCMS/Units/Zchuyot/ChozreiMankal/BchinotBagrutYoshra.htm>

4 מתוך חוזר מנכ"ל תשס"א (א), 1999

5 מתוך חוזר מנכ"ל תשס"א (א), 2.1.6, 199

6 מתוך כתבה של סמדר סלומון "מגזין אינטרנט להורים ומתבגרים", 10.1.12

הפעילות המוצעת ביחידה זו, מציעה לבחון את העמדות האישיות של התלמידים בנושא טוהר הבחינות, ולעמת אותם עם השאלות המוסריות שהדין בטוהר הבחינות מזמן וכן לידע/להעלות בדרכים לאכיפה ומניעה.

בחוברת "טוהר הבחינות", של משרד החינוך, מינהל חברה ונוער⁷ ניתן למצוא פעילויות העוסקות בפיתוח החשיבה המוסרית והדילמה שעומדת מאחורי שאלת ההעתקות בבחינות.

7 "טוהר הבחינות", משרד החינוך, מינהל חברה ונוער

<http://cms.education.gov.il/EducationCMS/Units/Noar/KatalogPirsumim/MiyumanuyothChevratioth/toharbchinot.htm>

מטרות

- להעלות לדיון את ההיבטים המוסריים ערכיים הקשורים לסוגיית טוהר הבחינות
- לסייע לתלמידים לגבש עמדה אישית המחזקת את ההיבטים המוסריים - שיסייעו להם להתמודד עם הרצון להצליח באמצעות העתקה בבחינות
- לעודד את התלמידים לפעול לצמצום הבעיה בחברת התלמידים

שלב א'

שאלות פתיחה:

- מ-1 עד 10, עד כמה העתקה בבחינה נתפסת בעיניכם כמעשה חמור? מדוע?
- עד כמה לדעתכם התופעה נפוצה בקרב תלמידים?
- מה הן הסיבות שבגינן תלמידים מעתיקים במבחנים?
- מה השינויים שצריך לדעתכם לעשות על מנת להפחית העתקה במבחנים? (בתפיסת העולם של ילדים, בניהול המבחנים בבית הספר, בדרכי הלמידה וכו')
- האם תלמידים נוהגים לשוחח בינם לבין עצמם על נושא ההעתקה בבחינות? אילו עמדות עולות משיחות אלו?
- איך הייתם מגדירים מעשה של העתקה בבחינה?
- ספרו על מקרה אישי שלכם או של חבר שהו הייתה קיימת התלבטות אם להעתיק או לא להעתיק בבחינה. איזו החלטה קיבלתם/חברכם קיבל? מדוע?
- כשמדובר בהעתקת בבחינות - אילו ערכים עומדים זה מול זה? (למורה: יושר, הגינות, שוויון הזדמנויות ואחריות מול גניבת דעת, רמאות, שקר)
- מה משמעות הביטוי 'טוהר בחינות'? אילו ערכים הוא טומן בחובו?
- האם העתקת שיעורי בית נחשבת בעיניכם בעיה מוסרית? האם העתקה מהוויקיפדיה או ממאגר עבודות באינטרנט זו בעיה מוסרית? מדוע?
- אילו תלמיד מעתיק השיג ציונים גבוהים משלכם וכתוצאה מכך התקבל לאוניברסיטה ולא נשאר מקומות עבורכם - מה הייתם מרגישים? כיצד הייתם מגיבים?
- אם תדעו שהרופא שמטפל בכם, העתיק בבחינות ההסמכה לרפואה - איך זה ישפיע על יחסכם לנושא העתקה בבחינות?
- מה דעתכם על הטיעון לפיו ההתמקדות והלחץ של מערכת החינוך להעלאת הישגים בבחינות הבגרות, גורמים לתלמידים לנסות לשפר את הישגיהם באמצעות העתקה? מהו טיעון הנגד שאתם יכולים להשיב לטענה זו?

דיון - חלק ב'

- התלמידים יכירו את הנהלים המחייבים שמתייחסים לנושא העתקה בבחינות (לחלק לתלמידים את הנספחים)
- על מי מגן חוזר המנכ"ל העוסק בהעתקה בבחינות? מדוע זה חשוב?
- כיצד נקשרים ערכים כהוגנות ושוויון לנהלים מחייבים אלו?
- האם יש בחומר שלפניכם סעיף אחד או יותר שחשוב במיוחד להביא בפני כלל תלמידי הכיתה? מדוע? מה הייתם מוסיפים?

חלק ב' – יוזמה חינוכית

עליכם להעביר לקבוצת תלמידים שיעור שיעסוק בדילמה הקשורה לנושא טוהר הבחינות.

לשם כך אתם יכולים להיעזר בחוברת "טוהר הבחינות" שבאתר משרד החינוך, מינהל חברה ונוער. בפעילות מס' 7 מובאת דילמה המחודדת את ההשלכות של העתקה בבחינות. תוכלו למצוא בחוברת המוצעת דילמות נוספות ושאלון עמדות אישי:

<http://cms.education.gov.il/EducationCMS/Units/Noar/KatalogPirsumim/MiyumanuyothChevratioth/toharbchinot.htm>

חלק ג' – רפלקציה

כל משתתף ימלא את השאלון הבא, ושירת הסיכום תתבסס על תוצאות הטבלה:

1	2	3	4	באיזו מידה אתה מסכים לכל אחד מההיגדים שלפניך
				אני מרוצה שלמדתי את נושא טוהר הבחינות
				העיסוק בנושא טוהר הבחינות גרם לי להרגיש לא נוח
				אני בעצמי שייך לקבוצת המעתיקים
				אני לא מעתיק בבחינות מפני שהיושרה שלי היא מעל לכל
				ברור לי שכשאני מעתיק, אני פוגע בזכותו של התלמיד הישר שאינו מעתיק, לשוויון הזדמנויות
				העיסוק בנושא יגרום לי לחשוב טוב יותר על משמעות מעשיי בעתיד
				אני מאמין שניתן לחנך לטוהר הבחינות
				אני מבין שההתנהלות שלי ושל חבריי משפיעה על פניה של החברה הישראלית על כל הקשור להגינות, יושר ומוסר
				חשוב לי שפניה של החברה בישראל ישקפו מוסריות
				יהיה לי קשה לקחת על עצמי אחריות להתנהל ביושר <u>מוחלט</u>
				אחר:

■ נספח מס' 1

חוזר מנכ"ל תשס"ב/2(א), כ"ג בתשרי התש"ס, 3 באוקטובר 1999

http://cms.education.gov.il/EducationCMS/applications/mankal/arc/s2ak4_3_13.htm

מבוא

בשנים שחלפו מאז פרסום החוזר המיוחד י"ג, התשנ"ה, בנושא "טוהר הבחינות" חל שינוי משמעותי בהתייחסות התלמידים, ההורים והציבור כולו לנושא טוהר הבחינות. קיום טוהר הבחינות וניהולן התקין הם משימות חינוכיות, ערכיות ומוסריות, שהמערכת כולה נקראת להיערך להצלחתן המלאה. הבחינות מתקיימות בדרך כלל בבית-הספר, ומתוקף זה מנהל בית הספר, צוות ההנהלה וצוות המורים שחינוכו, לימדו והדריכו את התלמידים, הם בעלי האחריות והסמכות הפדגוגית והארגונית בעת ביצוע בחינות הבגרות. מערכת החינוך הוכיחה כי בהתמודדות המשלבת היערכות מינהלית ודרכים חינוכיות אפשר לשנות את הדגשים ולהשיג שיפור בהתנהגות הנבחנים בעת הבחינות. במרכזן של בחינות הבגרות מצויים התלמידים הנבחנים. בבחינה הם מתבקשים להציג את מלוא יכולתם והישגיהם הלימודיים במקצוע מיצוי במטרה למצות את יכולתם האישית. מערכת החינוך כולה, על כל גורמיה, מתגייסת כדי לאפשר לנבחנים תנאי בחינה הוגנים ואחידים תוך התייחסות לכל נבחן ונבחנת.

■ נספח מס' 2

משרד המסחר התעשייה והתעסוקה, המכון הממשלתי להכשרה בטכנולוגיה ובמדע, ועדת משמעת לטוהר הבחינות 12-4-50

<http://www.moital.gov.il/NR/exeres/144C57C7-AAC8-417F-B2EC-9E3F5573ECE3.htm>

סעיף 2 כללי

- בבחינות גמר ממלכתיות של מה"ט, בביצוע פרויקט גמר ובמבחן הגנה על פרויקט גמר, נדרשים הסטודנטים להציג את ידיעותיהם בנושאים ובמקצועות שנלמדו, תוך מיצוי יכולתם האישית בלבד, תוך הקפדה על כללי משמעת, התנהגות הולמת ושמירה על טוהר הבחינות.
- עקרון טוהר הבחינות הינו כתיבת בחינת גמר ממלכתית או פרויקט גמר באופן עצמאי בהגינות וביושר ללא העתקה מגורם או מנבחן אחר. אי מתן סיוע לנבחן אחר בכל צורה שהיא. אי הסתייעות בגורם או בנבחן אחר בין אם בכתב או על-פה. שימוש רק בחומר העזר שהותר על ידי מחלקת הבחינות של מה"ט בכל בחינת גמר ממלכתית.
- פגיעה בעיקרון זה משמעה קבלת תעודה על סיום לימודים במכינה טכנולוגית או קבלת דיפלומה של הנדסאי או טכנאי מוסמך שלא כדיון.

■ נספח מס' 3

חוזר מנכ"ל (תשע) 4.3-6 טוהר הבחינות תש"ס/2(א)

- משרד החינוך ינקוט באחד או יותר מהצעדים המשמעותיים הבאים נגד נבחן שנמצא אשם בהפרת טוהר הבחינות או בהפרה של אחת או יותר של הוראות.

נוהל הבחינות:

- פסילת הבחינה והשעיית הזכאות לתעודה עד להיבחנות חוזרת באותו מקצוע (לא תינתן האפשרות לבטל מקצוע זה מהרכב הבחינות המזכה, אף אם המקצוע שנפסל הוא מקצוע בחירה עודף, מעבר להרכב הנדרש לצורך הזכאות לתעודת הבגרות)
- השעיית האפשרות לבחינה חוזרת למספר קצוב של מועדים, עד 3 שנים.
- השעיית הנבחן מהיבחנות בכל המקצועות שנותרו לו לפרק זמן של עד 3 שנים.
- ביטול כל הבחינות שבהן הספיק הנבחן להיבחן או חלקן.
- העברת העניין לטיפולו של היועץ המשפטי של משרדנו או למשטרה, על-פי חומרת המקרה. כפי שתראה לנכון ועדת טוהר הבחינות.

תקנון סדרי הבחינות (משמעת)

● הגדרות

● עבירת משמעת היא אחת מאלה:

- הימצאות של חומר שלא הוגדר מותר לשימוש ברשות הנבחן בשעת המבחן בחדר הבחינה או מחוצה לו
- שימוש באמצעים או בחומר אסור בשימוש בשעת הבחינה (אף אם היו מצויים ברשות אדם אחר)
- מתן סיוע לנבחן אחר או הסתייעות בנבחן אחר, בין במעשה ובין במחדל, בין בכתב ובין בע"פ
- תלישת חלק ממחברת או הוספת דפים למחברת שלא על פי ההוראות
- נטילת מחברת או חלק כלשהו ממחברת בחינה של נבחן אחר בעת הבחינה ואחריה
- הפרעה מצד הנבחן לקיומה התקין של הבחינה: בדיבור, בהקמת רעש, בשיטוט בחדר הבחינה, באי ציות להוראות המשגיח או בכל דרך התנהגות שיש בה כדי לשבש את קיומה התקין של הבחינה
- כל אפשרות אחרת שנמצאה ראויה לדיווח על ידי המשגיח בחדר הבחינה

● "טוהר הבחינות": כתיבת הבחינה על ידי הנבחן בהיגנות וביושר, תוך שמירה קפדנית על כללי ההתנהגות ועל תקנות המשמעת כפי שהם מופיעים בסעיפי חוזר זה.

- "ועדת טוהר הבחינות": ועדה הממונה על ידי מנהל אגף הבחינות שתפקידה לשקול ולבדוק את החשד באי-קיום טוהר הבחינות המועלה נגד נבחן, מול הטיעונים של בית הספר או של הנבחן להסרת החשד. לוועדה הסמכות לאשר את החשד ולפסול את המחברת, לזכות מחמת הספק או לזכות מכל חשד, על פי שיקוליה.
- במקרה של מתן סיוע לנבחן אחר או של הסתייעות בנבחן אחר בדיבור או בשיחה כלשהי או בתקשורת כלשהי, יוזהר כל אחד מהעושים זאת. הישנות הדיבור תגרור את פסילת מבחנם של הנבחנים. המשגיח ידווח בטופס "חשד משגיח" על נסיבות האירוע. גם כאן יהיה הנבחן רשאי לערער על הפסילה לפני הוועדה לטוהר הבחינות על פי הנוהל המפורט בסעיף 8 להלן, ופסיקתה לגבי תהיה סופית.
- סיוע במעשה או במחדל יגרור התראה של המשגיח. אם יישנו המעשה או המחדל, ידווח על כך המשגיח בדו"ח הבחינה ובטופס "חשד משגיח", תוך פירוט נסיבות האירוע וזמנו.
- תלישת דפים ממחברת הבחינה או קריעתה תגרור את פסילת הבחינה. הוספת דפים למחברת הבחינה תיעשה רק לאחר קבלת רשות מהמשגיח וציון מספר הדפים שנוספו על כריכת המחברת ובדו"ח הבחינה - הכול בחתימת המשגיח.
- העברת מחברת או שאלון או דף מנבחן אחד לנבחן אחר תגרור את פסילת בחינתם של מעביר המחברת, הדף או השאלון ושל מקבלם.
- הפרעות סדר המשבשות את המהלך התקין של הבחינה או את עבודתם של הנבחנים תגררנה את הפסקת מבחנו של המפריע ואת הדרישה שיעזוב את חדר הבחינה מיד, תוך הבהרה שסירוב מצדו עלול לגרום לנקיטת בסנקציות נוספות מאלו המפורטות כלפיו.
- הפרעת סדר המשבשת את המהלך התקין של הבחינה תיקבע על פי שיקול דעתו של מרכז ההשגחה שייתיען טלפונית עם מטה הבחינות באגף הבחינות.

המלצה לחומר רקע נוסף למורה:

אתר הכנסת, יובל וורגן, "שמירה על טוהר הבחינות", הוגש לוועדת החינוך התרבות והספורט, מרץ 2011
<http://www.news1.co.il/uploadFiles/451778590679169.doc>

הקדמה

מהמאה ה-19 עם התפתחות שיח הזכויות חל מהפך בהעסקת ילדים. עבודת הילדים והנוער הוגבלה בעקבות ההבנה של המדינות שעבודת ילדים פוגעת ישירות בהתפתחות הרגשית, הקוגניטיבית והפיזית של האזרחים הצעירים.

במדינות העולם המפותחות קיבלה עבודת ילדים משמעות של ניצול ילדים בתחום העבודה. השימוש בילדים ובנוער כעובדים נחשב כיום על ידי המדינות המפותחות להפרה של זכויות הילד/ה, ועל כן הוצא מחוץ לחוק מדינות אלו (כמו בישראל). במדינות עניות ניתן לראות עדיין ילדים עובדים מגיל צעיר ביותר כשלעיתים זהו מקור ההכנסה היחיד של המשפחה.¹ במדינות עולם שלישי מעסיקים ילדים בחקלאות, בתעשייה, בדיג, במשק בית וכו'. מצב זה מזוהה עם ניצול ילדים ככוח כלכלי זול, שיוצר מצב של דיכוי והפרה בוטה של זכויות הילדים.

אחד מכל 12 ילדים בעולם עובד ב"צורות הגרועות ביותר" של עבודה: עבודות, פורנוגרפיה, זנות ועבודות הכרוכות בפעילויות מסוכנות ולא חוקיות. כך עולה מדו"ח שפרסם הסניף הבריטי של יוניסף² (UNICEF), קרן הילדים של האו"ם.

מהדו"ח עולה כי 350 מיליון ילדים בעולם בין הגילאים 5 עד 17 עובדים. כ-211 מיליון ילדים מועסקים במשרה מלאה, וכ-180 מיליון ילדים, כמחצית מכלל הילדים העובדים, מועסקים בעבודה בכפייה, עבודה עם כוחות מזוינים, ניצול מיני מסחרי ופעילויות בלתי חוקיות.

עוד עולה מהדו"ח כי 97% מהמקרים האלו מתרחשים במדינות המתפתחות. סוכנויות האו"ם מגדירות את קטגוריית "הצורה הגרועה ביותר של עבודה" כהעסקה פוגענית מבחינה פסיכולוגית, פיזית או מינית, עבודה שכרוכה בביצוע משימות מתחת לאדמה או מתחת למים, עבודה עם ציוד מסוכן או משא כבד או בסביבה שקיימות בה סכנות בריאותיות גלויות.

שיעור עבודת הילדים באפריקה הוא הגבוה ביותר: כ-41% מהילדים בגילאי 4 עד 14 עובדים, לעומת 21% באסיה ו-17% באמריקה הלטינית והקאריביים. באסיה נמצאים כ-60% מהילדים העובדים בעולם, בשל גודל האוכלוסייה. לפי הדו"ח, ב-43 מדינות שבהן ההכנסה השנתית ממוצע לאדם היא 500 דולר או פחות, בין 30% ל-60% מהילדים עובדים. ואילו במדינות שבהן ההכנסה השנתית הממוצעת לאדם היא בין 500 ל-100 דולר, אחוז הילדים העובדים יורד ל-10% עד 30%. "נוצר מעגל קסמים: עוני גורם לעבודת ילדים, ועבודת הילדים מנציחה את העוני".³

במדינות מערביות אסורה העסקת ילדים מתחת לגיל מסוים והיא נחשבת לניצול. השימוש בילדים נחשב כיום להפרה של זכויות האדם. בארץ חוקק חוק עבודת הנוער ונאסרה העסקת ילדים מתחת לגיל הבגרות הפיסית.

האמנה הבינלאומית לזכויות הילד 1989 מכירה בזכות כל ילד לחינוך ובזכותו להגנה מפני ניצול כלכלי ומפני עבודה מסוכנת או שיכולה להזיק לבריאותו או להתפתחותו הנפשית, הגופנית, הרוחנית, המוסרית או החברתית (הרחבה בנספח 1).

בישראל חל חוק לימוד חובה, התשי"ט - 1949.⁴ זהו אחד החוקים הראשונים שנחקקו בכנסת הראשונה. החוק נחקק על אף המצב הכלכלי הקשה ששרר הארץ אחרי מלחמת העצמאות ומעיד על החשיבות הרבה שהמדינה ראתה בזכות לחינוך. חוק חינוך חובה מאפשר לתלמידים בישראל לזכות בהשכלה ואינו מתיר להורים למנוע מילדיהם חינוך.

1 להרחבה מאמרה של ד"ר סוזי בן ברוך "מעמד הילד בראייה היסטורית".
<http://cms.education.gov.il/EducationCMS/Units/Zchuyot/LomdimZchuyot/Maamarim/school/MaamadHayedBiriyaHistorit.htm>

2 ynet כלכלה 22.2.2005 <http://www.ynet.co.il/articles/0,7340,L-3049308,00.html>

3 מתוך דו"ח שפרסם הסניף הבריטי של יוניסף, YNET, כלכלה 22.2.2005

3 אתר אוח משרד החינוך

מתוך רצון ומחויבות לשמירה על זכותם של התלמידים לחינוך, ובמקביל להסדיר את עניין העסקת ילדים ונוער בישראל בשעות ובהיקף המותרים, נקבע "חוק עבודת הנוער"⁵. בחוק נקבעו הגיל המינימאלי להעסקת ילדים: "אסורה העסקת ילדים מתחת לגיל 15. רק בחופש הגדול ניתן להעסיק ילדים מגיל 14 בתנאים מיוחדים", מספר ימי העבודה של ילדים, איסור עבודה בלילה, עבודות אסורות, ועוד.

■ מה בפעילות?

החיים במציאות שבה בני הנוער בישראל לומדים ומוגנים מפני סיטואציות של עבודת ילדים, נתפשת אצל רובנו כמובנת מאליה. הפעילות המוצעת ביחידה זו חושפת בפני התלמידים את המצב בעולם תוך מתן דגש לדיון העוסק במחירים החברתיים והתרבותיים, ובהיבטים האזרחיים והמוסריים של העסקת ילדים בעולם בו אין להם את ההגנה שהחוק בישראל מספק בהנחיות שהוא נותן למעסיקים.

חלק א' – מפגש שיח

■ מטרות:

- ללמוד התפיסה העומדת מאחורי חוק העסקת הנוער בהלימה אמנת זכויות הילד
- לחשוף את התלמידים לנתונים של העסקת ילדים מתחת לגיל 15 בעולם ובמשמעותם
- לקדם גישות מוסריות להעסקת ילדים ובני נוער

■ מהלך הפעילות:

שלב א'

שאלות פתיחה:

- האם עבדתם בעבודה כלשהי בתקופה האחרונה? במה? בחופשה מהלימודים? במהלך הלימודים?
- כמה שעות ביום? מה היו תנאי העסקתכם? האם קיבלתם זמן למנוחה במהלך העבודה בכל יום?
- האם הזכויות של נוער עובד היו ידועות לכם לפני תחילת העבודה?
- אילו מהעבודות שהתבקשתם לעשות בעבר אינן עונות, לדעתכם, על תנאי העסקת בני נוער?
- האם נתקלתם בעבודתכם בילדים צעירים מתחת לגיל 15?

שלב ב'

המורה יחשוף בפני חברי הקבוצה את הנתונים הבאים:

- ברחבי העולם 211 מיליון ילדים בגילאי 5 עד 14 עובדים למען פרנסת משפחותיהם, כך לפי הערכות ארגון העבודה הבין-לאומי של האו"ם.
- באפריקה - 41% מהילדים בגילאי 4 עד 14 עובדים.
- באסיה - 21% מהילדים בגילאי 4 עד 14 עובדים.
- באמריקה הלטינית והקריביים - 17% מהילדים בגילאי 4 עד 14 עובדים.

עבודת ילדים אינה מתייחסת לשמרטפות, אלא לעבודה בהיקף שעות גדול בכל יום, מתחת לגיל 15, או עבודה שמונעת מילדים ללכת לביה"ס או עבודה שמהווה סיכון עבור הילדים (סיכון בריאות פיזי או נפשי).

דיון:

- האם הנתונים מפתיעים אתכם? מדוע?
- אילו זכויות בסיסיות נמנעת מהילדים, לדעתכם? (למורה: הזכות להתפתחות, הזכות לחינוך וכו').
- לאור נתונים אלו, כיצד ייראה עתידם של הילדים הללו (השכלה/תעסוקה/הכנסה/מקצוע)? מהן ההשלכות שיכולות להיות על עתידם של ילדים אלו?
- לעיתים עבודת הילדים מהווה אופציה יחידה לכלכלת המשפחה - האם במקרה כזה יש להתיר את עבודת הילד? נמקו את תשובתכם.
- מה האחריות והחובה של המדינה במניעת מצבי עבודת ילדים צעירים?

לאחר תשובת התלמידים - המורה יספר מה קרה בחלק מהמדינות שניסו למנוע עבודת ילדים:

יש המביעים דאגה כי הטלת חרם על מוצרים המיוצרים על ידי ילדים תגרום לילדים אלו לפנות לעיסוקים מסוכנים יותר, כגון זנות או חקלאות.

במחקר של יוניציף, ארגון האו"ם למען הילד, נמצא כי בין 5,000 ל-7,000 ילדי נפאל פנו לזנות לאחר שארה"ב הטילה חרם על השטיחים המיוצאים שלהם בסוף המאה ה-20. כמו כן, לאחר שחוק "הרתעת העסקת ילדים" הוצג לראשונה בארצות הברית, פוטרו כ-50,000 ילדים מעבודתם בתעשיית ההלבשה בבנגלדש. עקב כך פנו ילדים רבים ל"שבירת סלעים, רוכלות רחוב ואיסוף סמרטוטים", כאשר "עבודתם החדשה מסוכנת ומזיקה אף יותר מעבודתם בתעשיית ההלבשה".

בדו"ח שפורסם ב"פרויקט הדיווח הבין-לאומי" (International Reporting Project) כתבה כתבת "פורבס" הולנדית: קוסטור: בבוליביה מועסקים 310,000 ילדים. ארגונים בלתי ממשלתיים אינם מבקשים לעצור את העסקת הילדים, אלא רק למסד אותה ולספק לילדים תנאי עבודה טובים יותר. הם שואפים להביא את שכר הילדים לרמות שכר הדומות לאלו של מבוגרים, להסדיר סביבות עבודה בטוחות יותר וטיפול רפואיים טובים יותר וכן לפתח יוזמות ליצירת קהילה עבור הילדים העובדים.

"הארגונים מעדיפים להתמקד בהסדרת עבודת ילדים מתוך חשש שניסיון לחסל את התופעה בכללותה רק יחמיר את המצב עבור הילדים. "אם נציע להביא לקיצן את כל צורות עבודת הילדים, לא נוכל להשיג זאת".

- מה נדרש ממדינות המעסיקות ילדים לספק להם כתנאי אזרחי בסיסי? (למורה: תנאי חיים סבירים, מענקי כלכליים למשפחות מעוטות יכולת, חינוך חובה חינם וכו')
- האם מחיר ההחרמה של סחורות שיוצרו ע"י ילדים, שווה את הסיכונים שיוחמר מצב הילדים העובדים?
- "נוצר מעגל קסמים - עוני גורם לעבודת ילדים, ועבודת הילדים מנציחה את העוני". - מדוע?
- כיצד לדעתכם ניתן לשמור על זכויותיהם של הילדים בעולם לחיים, להישרדות, לחינוך, להגנה ולביטחון, בלי לגרום להחרפת מצבם?

שלב ד'

להציג לתלמידים את נספחים (בהמשך)

דיון:

עיינו במקורות אלו והביעו את עמדתכם לגבי הסיבות שמדינת ישראל הציבה את חינוך אזרחיה הצעירים כמטרות על בהשוואה למדינות אחרות שאינן ממוקדות בצורכי הילדים והנוער בהן.

בישראל מתקיימות ארבע התייחסויות שהמדינה קבעה:

- במגילת העצמאות
- בחוק חינוך חובה
- באמנת זכויות הילד
- בחוק זכויות התלמיד
- מול תמונת המצב בעולם, עד כמה מוגנים, לדעתכם, הילדים בישראל?

חלק ב' – יוזמה חינוכית

עליכם להכין לוח קיר גדול בשטח ביה"ס שיתמקד בנושא ילדים עובדים בעולם. ודאו שבלוח קיר יהיה מקום לתלמידים לכתוב ולהגיב למה שהם רואים (תמונות) וקוראים.

מקורות מידע בנושא לצורך הכנת לוח הקיר בנספח 6.

לפני שתתחילו לתכנן את הקיר, עליכם ליזום פגישה עם מנהל/ת ביה"ס ולקבל את רשותה/ו.

על מנת שתלמידי ביה"ס יוכלו להגיב ולכתוב על לוח הקיר, חשוב לחשוף אותם לידע הבסיסי בנושא. לשם כך עליכם לפזר על הקיר תמונות (בהגדלה) הקשורות לנושא, קטעי טקסט (מצולמים בהגדלה) שנראים לכם חשובים, ומשפטים שאתם תכתבו כדי לתת השראה ודוגמא לתלמידים.

ניתן גם לפזר התחלות של משפטים. לדוגמא: אני מרגיש/ה..., אני מצפה ש....., חושב ש.... ועוד.

ניתן לפזר שאלות על הקיר כדי שתלמידים יתייחסו אליהן...

במקום בולט על הקיר תכינו "כללים להשתתפות בכתיבה על לוח הקיר": לדוגמא: חובת התלמידים להשתמש בשפה שאינה מעליבה או פוגעת, לכתוב באופן מתומצת וענייני.

אפשרויות נוספות ליוזמה:

- קמפיין (אפשרויות לשיתוף: תנועת נוער, רשות מקומית, יוניסף, גורמים אחרים בקהילה) המוקיע מדינות בהן חברות מייצרות מוצרים ע"י ילדים ובני נוער משוללי זכויות.
- הנואם הצעיר - נושא הנאום: מה בין עבודת ילדים לעבודות ילדם עד לימינו אנו. המטרה של הנאום היא ליצור מודעות לעבודות ילדים על רצף ההיסטוריה. התחרות תהיה באמצעות האתר הבית ספרי אליו ישלחו התלמידים נאומים קצרים עד 3 דקות בנושא (יקליטו את עצמם או יכתוב מאמר).

חלק ג' – רפלקציה

■ שאלות לסיכום:

- אילו היבטים מוסריים-ערכיים זימן העיסוק בנושא של "ילדים עובדים" לכל אחת/אחד מחברי הקבוצה?
- מה ייקח כל אחד מחברי הקבוצה מהתהליך שעבר לחייו שלו כאזרח צעיר?
- עד כמה חשוב לכל אחד מחברי הקבוצה להעביר הלאה את הידע שצבר? למי? כיצד?

נספח 1

מתוך אמנת האו"ם לזכויות הילד

האמנה בדבר זכויות הילד¹ הינה המסמך הבינלאומי המקיף והחשוב ביותר בתחום זכויות הילדים עד היום. האמנה נעשתה ביום 20 בנובמבר 1989. האמנה נחתמה ע"י ישראל ב - 3 ביולי 1990 ונכנסה לתוקף, ב-1991. האמנה הבינלאומית לזכויות הילד מתייחסת לנושא ניצול הילדים. להלן סעיפים 28, 32 - 36.

- המדינות החברות מכירות בזכות כל ילד לחינוך, וכדי לתת הזדמנות שווה לכולם הן ידאגו שהחינוך היסודי יהיה חובה, חינם ופתוח לכל, וכי מיידע והדרכה חינוכיים ומקצועיים יהיו זמינים לכל; הן יעודדו סוגים שונים של בתי ספר תיכוניים, כולל כללי ומקצועי, ידאגו שיהיו נגישים, ואם צריך אף יגישו סיוע כספי; הן יעשו הכל כדי שהקבלה ללימודים גבוהים תהיה על בסיס כשירות; יעודדו השתתפות סדירה בבתי הספר להקטנת שיעור הנשירה, וידאגו שהמשמעת שתונהג לא תפגע בכבוד הילד.
- המדינות החברות מכירות בזכות הילד להגנה מפני ניצול כלכלי, ומפני עבודה מסוכנת או שיכולה להזיק לבריאותו או להתפתחותו הנפשית, הגופנית, הרוחנית, המוסרית או החברתית. לשם כך הן ידאגו לקבוע גיל מינימלי להעסקה, תקנות בעניין שעות ההעסקה ותנאיה, ועונשים מתאימים או סנקציות כדי להבטיח אכיפה יעילה של הנושא.
- המדינות החברות יפעלו כדי להגן על ילדים מפני שימוש בלתי חוקי בסמים נרקוטיים ופסיכותרופיים, וכדי למנוע ניצולם בייצור ובסחר בלתי חוקיים של חומרים אלו, וייעזרו לשם כך באמצעים תחקיטיים, מינהליים, חברתיים וחינוכיים.
- המדינות החברות מקבלות על עצמן להגן על הילד מפני צורות שונות של ניצול ותקיפה מינית, ויפעלו כדי למנוע שימוש בילדים וניצולם בזנות או בעיסוק מיני בלתי חוקי אחר ובהופעות ופרסומים פורנוגרפיים.
- המדינות החברות יפעלו במישור הלאומי הדו צדדי והרב צדדי כדי למנוע חטיפה, מכירה או סחר בילדים לכל מטרה ובכל צורה שהיא.
- המדינות החברות יגנו על הילד מפני כל ניצול אחר שעלול לפגוע בו וברוחותו.

נספח 2 – הזכות לחינוך

בישראל חל חוק לימוד חובה² לילדים ולנערים הגרים בישראל מגיל : 3-17 (עד כיתה יב') וחובת חינוך חינם עד גיל 17 (עד כיתה י"ב). לגבי תלמידים בגילאים 16-17 (כיתות י"א-י"ב): חובת הלימוד מוחלת בהדרגה. החוק מתייחס להסדרת חובת רישום למוסדות חינוך ולקביעת אזורי רישום, למתן צווים לפתיחת מוסדות חינוך וקיומם, להשתתפות רשות מקומית בהוצאות קיום מוסד, לזכויותיהם של תלמידים בחינוך המיוחד ובזכות הילדים לחינוך חינם.

החוק מטיל חובה על הורי הילד לרשמו למוסד החינוכי ולדאוג להופעתו הסדירה של הילד ללימודים עד לסיום גיל חינוך חובה.

הזכות לחינוך מתוך "זכויות. לא הטבות. זכויות חברתיות בישראל", דו"ח האגודה לזכויות האזרח בישראל, דצמבר 1997: "... החינוך יועד לפיתוח המלא של אישיות האדם ותחושת כבודו, ולחזק את כבוד זכויות האדם וחירויות היסוד... חינוך לכל ילדה וילד במדינה הוא זכות שהוכרה לא רק במסמכים בינלאומיים (ההכרזה לכל באי עולם בדבר זכויות האדם, האמנה לזכויות חברתיות, כלכליות ותרבותיות והאמנה בדבר זכויות הילד) אלא גם במגילת העצמאות ובחוק הישראלי... הזכות לחינוך אינה רק זכות חברתית ממעלה ראשונה. היא גם זכות שמימושה הוא תנאי חיוני למימוש זכויות אחרות, הן זכויות אזרחיות-מדיניות כחופש הביטוי או הזכות לבחור ולהיבחר, והן זכויות חברתיות כזכות לרמת חיים נאותה. למותר לציין את חשיבותו של החינוך כאינטרס חברתי של המדינה. מחקרים רבים הוכיחו את הקשר בין השכלה לבין כושר השתכרות. חינוך הוא, לפיכך, השקעה משתלמת לטווח ארוך, למדינה וליחיד.

1 מתוך אתר משרד המשפטים

<http://www.justice.gov.il/MOJHeb/YeutzVehakika/NosimMishpatim/HavaadLeZhuyot/Amana.htm>

2 מתוך אתר משרד החינוך, זכויות התלמיד. החוק במלואו:

<http://cms.education.gov.il/NR/rdonlyres/D96245AD-6095-459E-8307-3AFDCC130463/118111/ChokLimudChova.doc>

בישראל קיים חוק לימוד חובה. הבסיס החוקי למימוש הזכות קיים, אם כן. עם זאת, כשאנו בוחנים את מימוש הזכות בולטת בעיית אי-השוויון בין תלמידים ממגזרים שונים. תפקידה של המדינה, כפי שצינו פעמים אחדות, אינו מתמצה בקביעת ההסדרים המאפשרים את מימוש הזכות. על המדינה לנקוט את הצעדים הנדרשים כדי להבטיח את מימוש הזכות"³.

■ נספח 3

בישראל נעשה צעד נוסף שמטרתו לקבוע עקרונות לזכויות התלמיד ברוח כבוד האדם ובהתאם לעקרונות אמנת האומות המאוחדות בדבר זכויות הילד (נספח 1). לשם כך נקבע בחוק זכויות התלמיד 2000, סעיף 3: כל ילד ונער במדינת ישראל זכאי לחינוך בהתאם להוראות כל דין⁴.

■ נספח 4

אמנת גיל העבודה המינימלי⁵ משנת 1973 היא אמנה שאומצה על ידי ארגון העבודה הבינלאומי. משנת 1973 המדינות החתומות על האמנה נדרשו להבטיח קיומה של מדיניות לאומית המבטיחה את הפסקת העסקת ילדים והעלאה הדרגתית של הגיל המינימלי לקבלת עובדים לעבודה. לחינוך יש הפוטנציאל הגדול ביותר לשנות חיי ילדים ולאפשר להם לשבור את מעגל העוני. האמנת נועדה לצמצם את המצב שבו ילדים יעבדו במקום ללמוד. נכון לחודש נובמבר 2010 חתומות על האמנה 156 מדינות בעולם. האמנה באה על יסוד סדרת אמנות בינלאומיות שעסקו בנושא זה ואשר קדמו לה:

- הגיל המינימלי במדינות החתומות: מדינות מתפתחות יכולות לקבוע בשלב ראשון, גיל מינימלי שלא יפחת מ- 14 שנים, אולם על המדינה להודיע על סיבותיה לקביעה זו ועל המועד שבו תתאים את הגיל המינימלי לדרישות האמנה.
- בעבודות שהעיסוק בהן כרוך בסיכון בריאותי או נפשי של אנשים צעירים גיל המינימום לא יפחת מ-18 שנים. על כל מדינה להגדיר סוגי עבודות אלה בחקיקה או בתקנות.
- המדינות יכולות לפטור תחומי עיסוק מסוימים מהוראות האמנה כאשר בתחומים אלה קיימת מצוקת כוח אדם מיוחדת, אולם על המדינה לדווח על תחומי עיסוק אלה לארגון העבודה הבינלאומי ולפרט את הסיבות לפטור. הוראות האמנה לגיל מינימלי יחולו בכל מקרה בתחומי העיסוק הבאים: עבודות כרייה, מפעלי ייצור, בניין, חשמל, גז ומים, ביוב, תחבורה, אחסנה ותקשורת, וחוות חקלאיות מסחריות. אולם עסקים משפחתיים ועסקים קטנים שנועדו לקהילה המקומית ואשר אינם מעסיקים שכירים בדרך כלל פטורים ממגבלה זו.
- המדינות החתומות יכולות לחוקק חוקים המתירים העסקת ילדים בין הגילאים 15-13 בעבודות קלות שרמת הסיכון הבריאותי בהן הוא מינימלי, והן אינן מפריעות לתכנית הלימודים של הילד והילד עשוי להפיק תועלת מן העבודה. יש ליישם תנאים דומים אף בהעסקת ילדים מעל גיל 15, אשר עדיין נמצאים במסגרת חינוך חובה.

■ נספח 5 – חוק עבודת נוער

<http://www.moital.gov.il/CmsTamat/Rsrc/Haasaka/Haasaka.html>

בחוזר מס' 14/2011 - "עבודת בני נוער", שפירסם ראש אגף עבודה ומשאבי אנוש באתר איגוד התעשיינים בישראל בתאריך 28.6.11, המתייחס לעבודת בני נוער⁶, נאמר: "לקראת תחילת חופשת הקיץ של בתי הספר ובעקבות שאלות שהופנו אלינו אנו מפנים תשומת לב להנהלות למספר כללים הקבועים בחוק עבודת הנוער ובחוק שכר מינימום המתייחסים להעסקת נוער עובד:

- בדרך כלל אסור להעסיק נער שלא מלא לו 15 שנה. בתקופת חופשת לימודים רשמית (תקופת חופשת הקיץ בחודשים יולי-אוגוסט) מותר להעסיק נערים מגיל 14 בכפוף לאמור בסעיף 2. בעבודות מסוכנות מסוימות, אין

3 מתוך "זכויות. לא הטבות. זכויות חברתיות בישראל", דו"ח האגודה לזכויות האזרח בישראל, דצמבר 1997

4 מתוך אתר משרד החינוך, זכויות התלמיד. החוק במלואו:

<http://cms.education.gov.il/EducationCMS/Units/Zchuyot/ChukimVeamanot/ChokZchuyotHatalnidTasha2000.htm>

5 אמנה מס' 138, כתבי אמנה, כרך 26, עמ' 461 (מתוך ויקיפדיה)

6 אתר התאחדות התעשיינים בישראל

להעסיק בני נוער גם אם מלאו להם 15 שנה.

- אין להעסיק נער אלא אם ברשותו "פנקס עבודה" שניתן לו על ידי לשכת העבודה לנוער. פנקס העבודה יינתן בשירות התעסוקה רק לנער שיציג אישור רפואי המאשר העסקתו (שניתן לו ע"י רופא משפחה אחרי שבדק אותו בדיקה רפואית).
- אסור להעסיק נער יותר מ- 8 שעות עבודה ליום ו- 40 שעות עבודה בשבוע. אין להעסיק נער מתחת לגיל 16 בלילה בשעות שבין 20.00 לבין 08.00 בבוקר ובגילאי 16 עד 18 אין להעסיק בפרק הזמן שבין 22.00 לבין 06.00 בבוקר....."

■ נספח 6 – מקורות מידע בנושא לצורך הכנת לוח הקיר:

- דמויות מספרות על עבודת ילדים במאות הקודמות: <http://www.spartacus.schoolnet.co.uk/Twork.htm>
- חקר עבודת ילדים בארה"ב:
http://www.continuetolearn.uiowa.edu/laborctr/child_labor/about/what_is_child_labor.html
- עבודת בני נוער-קנדה: <http://www.thecanadianencyclopedia.com/articles/child-labour>

בארץ שלנו:

- משרד התמ"ת: <http://www.tamas.gov.il/NR/exeres/4263758F-E9E1-4847-86DF-AECD5593CCCF.htm>
- מחקר הכנסת: <http://www.knesset.gov.il/mmm/data/pdf/m02947.pdf>
- שירות התעסוקה: <http://www.taasuka.gov.il/Taasuka/Employee+Services/AvodaLanoar2009/>
- זכויות ילדים בישראל דו"ח בינלאומי: <http://www.loc.gov/law/help/child-rights/israel.php>
- ריכוז מידע: זכויות, חובות וחוקים הקשורים להעסקת נוער באתר משרד החינוך:
<http://cms.education.gov.il/EducationCMS/Units/Yam/zchoyutnoar>
- זכויות נוער בעבודה - אתר משרד החינוך, זכויות התלמיד:
<http://194.90.43.14/OLD/var/www/html/school/societyedu/studentsrightsdayfix.doc>

אפשרות להעמקה נוספת:

- עבודת ילדים - סיפורים אישיים ומידע באתר משרד החינוך, זכויות התלמיד:
http://cms.education.gov.il/EducationCMS/Units/Zchuyot/HasifriaHatziburit/kikar_atarim/Avdut_Yeladim.htm

■ הקדמה

מועצת הביטחון של האו"ם העריכה בחודש פברואר 2005, שישנם כ-250,000 ילדים, המגויסים למלחמות או נאלצים להשתתף בהן לעתים קרובות הם נחטפים לשם כך מבתיהם וממוסדות החינוך¹.

לדוגמה, במלחמת האזרחים בסיירה-לאון, יש עדויות על מקרים, ובהם ילדים ונערים מתחת לגיל 18 נאלצו להילחם לצד כוחות הביטחון. אלו מהם שסירבו להילחם, הוצאו להורג או הוטל בהם מום. אחדים מילדים-חיילים אלה אולצו לבצע תחת איומים מעשי רצח, עינויים והשפלות באזרחים אחרים².

שימוש צבאי בילדים ונערים, נעשה לא אחת באזורים מסוכנים בעולם, בהם נערכות פעולות צבאיות

כמשתתפים פעילים בלחימה, כמגינים חיים או כמסייעים למטרותיו של אחד מהצדדים הלוחמים³.

זכויות הילד/ה הבינלאומיים מעוגנות באמנת זכויות הילד של האומות המאוחדות⁴, סעיף 38; 1989: "על המדינות השותפות לנצל בצורה סבירה את האמצעים העומדים לרשותם כדי להבטיח שאדם שגילו מתחת לגיל 15 לא יקח חלק בפעולות איבה".

החלטת מועצת הביטחון 1261 של האומות המאוחדות "מגנה בתקיפות... גיוס וניצול של ילדים בעימותים מזוינים המהווים הפרה של החוק הבינלאומי" (סעיפים 3, 8, 13; 1999).

גם עפ"י אמנת ג'נבה, 1977, האוסרת על ניצול הילדים כמגן אנושי, ילדים אשר גילם קטן מגיל 15 לא יגויסו לכוחות הביטחון או לארגונים צבאיים ולא יורשו לקחת חלק בפעולות איבה. לגבי נערים שגילם בין גיל 15 ל-18, המדינות השותפות לאמנות ז'נבה ישתדלו לתת עדיפות לבוגרים יותר.

בשנת 2005, אשררה מדינת ישראל את הפרוטוקול האופציונאלי לאמנה לזכויות הילד בדבר מעורבותם של ילדים בסכסוכים מזוינים. מטרתו של פרוטוקול זה הינה לצמצם ככל האפשר את מעורבותם של ילדים בסכסוכים מזוינים. הפרוטוקול קובע כעיקרון איסור על שימוש בילדים מתחת לגיל 18 בלחימה, וכן מחייב את המדינות החברות להבטיח כי בני אדם שטרם הגיעו לגיל 18 לא יגויסו בכפייה לכוחות המזוינים שלהן.

מדינת ישראל היא חלק ממשפחת העמים ואשררה אמנות בינלאומיות המגנות על ילדים ונוער. המדינה אינה מתירה גיוס ילדות וילדים לצבא מתחת לגיל 18, בהתאם לאמנות בינלאומיות עליהם חתומה המדינה. עפ"י חוק שירות ביטחון של צה"ל (נספח 3), לא יגויס מי שטרם מלאו לו 18 שנה.

חשוב לציין שלפני הקמת המדינה היו בני נוער פעילים שגויסו ל"הגנה" (נספח 2) ומאוחר יותר התגייסו בני נוער גם לתנועת אצ"ל. אמנם הם גויסו לתפקידים שרמת הסיכון בהם פחותה, אך עדין פעילותם נשאה אופי צבאי.

החוק הישראלי תואם את התפיסה של שלוש אמנות בינלאומיות:

- אמנת האו"ם בדבר זכויות הילד, בעניין מעורבות ילדים בסכסוך מזוין, הקובע כי הגיל המזערי לגיוס חובה לכוחות לוחמים ולהשתתפות בפעילות לחימה הוא גיל 18
- אמנה של ארגון העבודה הבינלאומי (1999) לאיסור ולנקיטת פעולה מיידית למיגור כל הצורות החמורות ביותר של עבודת ילדים, הקובע כי גיוס כפוי או גיוס חובה של מי שטרם מלאו לו 18 שנים לשם נטילת חלק בסכסוך מזוין מהווים אחת מהצורות החמורות ביותר של עבודת ילדים, אסורה על פי אמנה זו.
- הפרוטוקול האופציונאלי לאמנה לזכויות הילד בדבר מעורבותם של ילדים בסכסוכים מזוינים (נספח 4...)

פעילות זו מתמקדת בהיבטים אזרחיים, מוסריים וחברתיים שבהעסקת ילדים במסגרת צבאית המהווה עבורם סיכון בריאות פיזי ונפשי. הפעילות מחדדת את הצורך להגן על ילדים המנוצלים ע"י מדינות שאינן רואות את הצורך הבסיסי של הילדים להגנה.

1 אתר מטח

2 האגודה לזכויות האזרח, זכויות האדם והמשפט הבין-לאומי ההומניטרי בסכסוכים מזוינים, ספטמבר 2009

3 מתוך הויקפידיה אנציקלופדיה חופשית לשימוש

4 אמנת זכויות הילד של האומות המאוחדות, 1989

חלק א' – מפגש שיח – ילדים במדים

■ מטרות:

- להכיר את תופעת גיוס ילדים כחיילים לצבא, במדינות שונות בעולם
- להכיר את האמונות והחוקים המעגנים את זכותם של הילדים להתפתחות ולהגנה ולמניעת ניצול ילדים
- לפתח יוזמות אזרחיות - חברתיות למען ילדי העולם במצבי סכסוכים מזוינים ו/או מלחמה

■ מהלך הפעילות:

שלב א'

כל אחד מחברי הקבוצה ימלא את הטבלה שלפניכם:
(למורה: דוגמא לפעולות יום יומיות - אוכל, מסיבות, חוויות של לימודים, חוגים, חברות, בילויים, מחשב ועוד)

פעולות יום יומיות שמרכיבות את חווית גיל הנעורים שלי	אנשים ודמויות שמלוות אותי בחיי היום יום
---	---

- כ- 250,000 ילדים מתחת לגיל 18 משתתפים כיום בעימותים ובסכסוכים מזוינים ביותר משלושים מדינות ברחבי העולם, כלומר - ילדים ונערים צעירים המשמשים כחיילים.1
- האם תופעה זו מפתיעה אתכם? מדוע?
- במה שונה עולם החוויות של ילד חייל בעולם (בעיקר במדינות נחשלות) מחייכם שלכם כבני נוער במדינת ישראל (בהתאם לטבלה שמילאתם)?
- האם לדעתכם ילדים בגיל צעיר יכולים לקבל שיקולי דעת מוסריים/אסטרטגיים בנושא סכסוכים מזוינים או במצבי מלחמה?
- מה דעתכם על התופעה של ילדים - חיילים? מדוע תופעה כזו קורית? (למורה - לחלק לתלמידים את נספח 5, ולהתייחס לצורך להגן על ילדים, ולחוסר כוחם להתנגד לתופעות כמו זו)
- עד כמה אתם רואים תופעה זו כחלק מסוגיה רחבה של ניצול ילדים? מדוע? (למורה - לחלק לתלמידים את נספח 1.)

שלב ב'

(למורה - לחלק נספחים 1+4+5)

- האם ידוע לכם כיצד מתייחסות מדינות העולם לסוגיית גיוס ילדים ונוער כחיילים?
- על מי מוטלת האחריות לאכוף את אמנת זכויות הילד? מה תפקידנו כאזרחים צעירים בשימור ומימוש אמנת זכויות הילד במדינת ישראל?
- עד כמה לדעתכם, האמנות הבינלאומיות מהוות הגנה על זכויות ילדים בעולם?

שלב ג'

לחלק את נספח 3 ולהמשיך את הדיון:

- רוב מדינות העולם קבעו את גיל 18 כגיל הבגרות לשירות צבאי לוחם. אילו לא היה חוק המגביל את גיל הגיוס - האם הייתם בוחרים להתגייס בגיל אחר (מתוך הנחה שחובה להתגייס בגיל 18)?
- מה יהיה "המחיר" שישלם הפרט ותשלם החברה במצב שבו כל אחד יתגייס בגיל שונה? פרטו.

- יש לי הזכות לקבל הגנה / אין צבא לילדים
<http://cms.education.gov.il/EducationCMS/Units/Zchuyot/LomdimZchuyot/Sratim/ZchutHaganaMealimit.htm>
- בעולם מושלם לכל ילד הזכות לשחק
<http://cms.education.gov.il/EducationCMS/Units/Zchuyot/LomdimZchuyot/Sratim/ZchutLemischak.htm>

חלק ב' – יוזמה חינוכית

עליכם להכין, ביחד, קולאז'² המבטא את רגשותיכם ואת עמדתכם כלפי סוגיית גיוס הילדים החיילים בעולם. ניתן להיעזר באינטרנט (תמונות, קטעי עדיויות של ילדים חיילים, חוקים ועוד). את התוצר תציבו במקום מרכזי בביה"ס. מתחת לתוצר הוויזואלי תנו מקום לכתיבת מחשבות של ילדים אחרים מבית הספר הצופים בתוצר שיצרתם. נסחו מכתב לאחד משרי החינוך במדינה בה ישנם ילדים לוחמים ושכנעו אותו להפסיק את הנוהג הפסול הזה. הסבירו את דבריכם. לאחר כתיבת המכתב וקבלת הסכמה של המחנכת והמנהלת תרגמו אותו לשפה האנגלית ושלחו אותו לשר החינוך בחו"ל, עם העתק למנכ"לית משרד החינוך, למפקחת לזכויות התלמידים ליוניסקף העולמי, יוניסקף ישראל ולסניף יוניסקף באותה המדינה.

חלק ג' – רפלקציה

- כל אחד מחברי הקבוצה יבחר בחלק אחד מתוך הקולאז' שהכינה הקבוצה ויתייחס לנקודות הבאות:
- מדוע בחרת את החלק הזה?
 - מה היה הרגע המפתיע או המרגש או המחדש בתהליך איסוף החומרים להכנת הקולאז'? מדוע?

■ נספח 1

באמנת זכויות הילד, שאושרה על ידי ועדת האו"ם בדבר זכויות הילד³ נמצא הגדרה (בסעיף 1) האומרת כי כל ילד מתחת לגיל 18 הוא ילד הזקוק להגנה. האמנה פיתחה מנגנון ביקורת, הוועדה לזכויות הילד, שתפקידו לפקח על יישום הוראותיה על ידי המדינות החתומות עליה.

האמנה מכירה בזכויות הבסיסיות של כל ילד וכן קובעת את מכלול החובות שיש למדינות כלפי ילדים.

דוגמא למספר סעיפים:

- הגנה מפני פעולות מזיקות כגון עינויים, ניצול מיני, ניצול בעבודה, התעללות והזנחה, וסחר בילדים.
- הגנת ילדים נכים, ילדים חסרי משפחה וילדים פליטים.
- חובת המדינות החתומות לכבד ולהבטיח את הזכויות המפורטות באמנה ללא הפליה וללא התייחסות למאפייני דת, גזע, מגדר, שפה וכו'. כמו כן המדינות ינקטו בכל האמצעים המתאימים להבטיח את הגנת הילד מפני הפליה בשל מעמד, השקפה וכו'.

2 קולאז' הוא יצירת אמנות שנוצרת ע"י שימוש בצבע והדבקות גזרי נייר/תמונות/טקסטים, פיסות בד או פריטים אחרים על רקע שטוח. הקולאז' מבטא מגוון של אסוציאציות רגשיות, דעות ועמדות ביחס לנושא הנבחר.

3 "אמנת האו"ם בדבר זכויות הילד" אומצה ע"י העצרת הכללית של האו"ם בנובמבר 1989

- בכל הפעולות הנוגעות לילדים, תהא טובת הילד השיקול הראשון. המדינות החברות יבטיחו לילד הגנה וטיפול ככל שיידרש לטובתו.
- המדינות החברות יכבדו את אחריותם, זכויותיהם וחובותיהם של ההורים או של בני המשפחה המורחבת או של הקהילה על מנת לספק הכוונה והדרכה לילד המתפתח.
- המדינות החברות ינקטו באמצעים תחוקתיים, מנהליים, חברתיים וחינוכיים מתאימים על מנת להגן על הילד מפני אלימות גופנית או נפשית, חבלה, התעללות, הזנחה טיפול רשלני, אכזריות או ניצול.

האמנה קובעת כי טובת הילד הינה שיקול ראשון במעלה והיא מחייבת את המדינה כל אימת שהיא מקבלת החלטה שיש בה כדי להשפיע על ככל הילדים או על ילד מסוים. גישה זו שונה מחוק המדינה המצוי במדינות רבות בהן התייחסו בעבר אל ילדם ונשים כאל רכוש או נכס. כמו כן, היא מנסה לקדם סדר יום חדש מזה הקיים.

פירוט של כל סעיפי האמנה - באתר משרד החינוך, זכויות התלמיד -

<http://cms.education.gov.il/EducationCMS/Units/Zchuyot/ChukimVeamanot/amanot/AmnaOom.htm>

■ נספח 2 – ישראל – גיל הגיוס

מדינת ישראל המודרנית אינה מתירה גיוס צבאי של ילדים ושל נערים שלא בהתאם לאמנות בינלאומיות שעליהם היא חתומה.

חוק שירות ביטחון⁴ הוא החוק המסדיר את ההוראות בדבר גיוס לצה"ל כך שלא יגויס מי שטרם מלאו לו 18 שנה. החוק הוא ממשיך דרכם של חוק שירות ביטחון, משנת 1949 (עבר שינויים במשך השנים).

עפ"י החוק המדינה מוסמכת לקרוא לשירות סדיר גברים מגיל 18 עד גיל 29 ונשים מגיל 18 עד 26, וכן רופאים ורופאי שיניים מגיל 30 עד 38 ורופאות ורופאות שיניים מגיל 27 עד 38. בפועל, רוב המתגייסים הם בגילאי 18-19. החוק מאפשר גם גיוס מגיל 17, אם המתגייס עצמו וכן הוריו או האפוטרופוס שלו הסכימו לכך.

■ נספח 3

פרוטוקול אופציונאלי של האו"ם בדבר אמנת זכויות הילד בנושא מעורבות ילדים בסכסוכים מזוינים:

ב- 18 ביולי 2005 אשררה ישראל את הפרוטוקול האופציונאלי לאמנה לזכויות הילד בדבר מעורבותם של ילדים בסכסוכים מזוינים, עליו חתמה בתאריך ה-14 בנובמבר 2001. מטרתו של פרוטוקול זה הינה לצמצם ככל האפשר את מעורבותם של ילדים בסכסוכים מזוינים. הפרוטוקול קובע כעיקרון איסור על שימוש בילדים מתחת לגיל 18 בלחימה, וכן מחייב את המדינות החברות להבטיח כי בני אדם שטרם הגיעו לגיל 18 לא יגויסו בכפייה לכוחות המזוינים שלהן, וכי כל מדינה שהיא צד לפרוטוקול תנקוט בכל הצעדים המשפטיים, המנהליים ואחרים הדרושים ליישום יעיל ואכיפה של הוראות הפרוטוקול בתחומה⁵.

(באדיבות משרד המשפטים, היחידה להסכמים בינלאומיים)

4 אתר צהל אגף כוח אדם <http://www.aka.idf.il/giyus/general/?catID=32282>

5 מעורבות ילדים בסכסוכים מזוינים - הפרוטוקול המלא:
<http://cms.education.gov.il/EducationCMS/Units/Zchuyot/ChukimVeamanot/amanot/ProtocolAmanaMeoravutYeladimBesichsuchimMezuyananim.htm>

לילדים יש זכויות בעולמנו?

הקדמה

הפעילות המוצעת ביחידה זו עוסקת בתופעת הפליטים והעקורים בעולם.

מי הוא פליט? באמנה לזכויות הפליט¹, שהתקבלה באו"ם ב-1951, פליט הוא (סעיף מס' 1): "אדם הנמצא מחוץ לארץ אזרחותו בגלל פחד מבוסס להיות נרדף מטעמי גזע, דת, אזרחות, השתייכות לקיבוץ חברתי או להשקפה מדינית ואינו יכול להיזקק להגנתה של אותה ארץ או אינו רוצה בכך בגלל הפחד האמור, או הנמצא עקב המאורעות האמורים מחוץ לארץ שבה היה קודם לכן מקום מגוריו הקבוע, והוא חסר אזרחות, ואינו יכול לחזור לאותה ארץ או אינו רוצה בכך בגלל הפחד האמור".

הגדרה זו מהווה תיקון משנת 1967 לסעיף 1 באמנה לזכויות הפליט, שהתקבלה באו"ם ב-1951, ועוסקת במעמדם של פליטים.

האמנה, שחתומות עליה 157 מדינות, נוצרה כמענה לבעיותיהם של מיליוני אנשים שהפכו פליטים כתוצאה גם מזוועות השואה ומלחמת העולם השנייה. מדינת ישראל הייתה המדינה החמישית שחתמה על האמנה (בשנת 1954).

באמצעות אמנת ג'נבה² 1951 הוגדרו הפליטים ע"י נציבות האו"ם כאלה אשר זכויות האדם הבסיסיות שלהם נפגעו. הנציבות קבעה שפליטים זקוקים להגנה ולא יוחזרו באופן לא רצוני למדינה שבה הם מתמודדים עם רדיפה. אזרחים שנמלטו מאזורי סכסוך, מלחמות אזרחים, אלימות אתנית, שבטית ודתית.

מבקשי מקלט הם אותם אנשים שהגיעו למדינה אחרת וביקשו לקבל מעמד של פליט אך עדיין לא הוכרו כפליטים באופן רשמי. למרות היותם מבקשי מקלט בארץ זרה, יש להם זכויות אדם הזוהות לכל אדם אחר. סעיף 14 (1) של ההכרזה לכל באי עולם בדבר זכויות האדם קובע כי "כל אדם זכאי לבקש ולמצוא בארצות אחרות מקלט מרדיפות".

אמנת הפליטים מגדירה מי זכאי לקבל מעמד של פליט, איזו הגנה המדינות החתומות על האמנה מחויבות לספק לו, ומהן המחויבויות של הפליט למדינות המארחות אותו.

אחריות מדינות העולם כלפי הפליטים

הגנה על פליטים הוא המנדט של UNHCR (נציבות האו"ם לפליטים)³. תפקידה המרכזי של נציבות האו"ם לפליטים היא להבטיח כי מדינות יפעלו להגן על פליטים ואנשים המבקשים מקלט מדיני.

אמנת זכויות הילד לא מבחינה בין ילדים. לכל הילדים בכל מקום ובכל עת יש אותן זכויות. האמנה מחדדת את ההבנה לגבי ילדים פליטים בסעיף 22 (1) נאמר: "מדינות חברות ינקטו אמצעים מתאימים להבטיח כי ילד המבקש מעמד של פליט או הנחשב כפליט בהתאם לחוקים ולנהלים בינלאומיים או מקומיים יוכל, בין אם הוא מלווה ע"י הוריו או ע"י אדם אחר, בין אם לאו, לקבל הגנה מתאימה וסידור הומניטרי, תוך מיצוי זכויות מתאימות המפורטות באמנה זו ובמסמכים בינלאומיים אחרים הנוגעים לזכויות האדם או במסמכים הומניטריים שהמדינות האמורות הן צד להם".

1 נציבות האו"ם לפליטים, ה- UNHCR הנו ארגון של האו"ם הפועל להגנה וסיוע למבקשי מקלט ופליטים בעולם. הארגון פועל ליישום אמנת האו"ם לפליטים משנת 1951 בדבר מעמדם של פליטים, שנכתבה בעקבות מלחמת העולם השנייה וגל הפליטים בעולם.
2 אמנת ג'נבה הרביעית מונה את הזכויות השונות של האוכלוסייה האזרחית, זכויות שהצדדים הלוחמים חייבים לשמור.
<http://www.acri.org.il/he/?p=1190>
3 <http://www.unhcr.org/cgi-bin/texis/vtx/home>

היערכותה של מדינת ישראל

"ואהבתם את הגר, כי גרים הייתם בארץ מצרים..." וְגַר לֹא תִוָּנֶה וְלֹא תִלְחָצֶנּוּ כִּי גֵרִים הֵייתֶם בְּאֶרֶץ מִצְרָיִם", שמות פרק כג פסוק 9. "תוֹרָה יִחַת וּמִשְׁפָּט אֶחָד יִהְיֶה לָכֶם וְלַגֵּר הֵגֵר אֶתְכֶם" (במדבר טו 16). כל מי שלא היה גר מימיו אינו מרגיש בצערו של הגר ואינו חס על נפש הגר, אבל מי שהיה בעצמו גר יודע בצערו של הגר. התרבות היהודית מצווה אותנו לנהוג בגר כאחד האדם ולהיזהר בכבודו, נאמר בפרשת קדושים (ויקרא יט, לג-לד): " וְכִי יָגִיר אֶתְךָ גֵר בְּאַרְצְךָ לֹא תִוָּנֶה אֹתוֹ". כאזרחים, יהיה לכם הגר הגר איתכם ואהבת לו כמוך כי גרים הייתם בארץ מצרים, עלינו להכיר בזכותו לחיות את חייו כרצונו ולכבד את תרבותו (ובתנאי שיהיו בהלימה למערכת החוקים הנהוגים במדינה). התורה מצפה מהאדם לפתח בקרבו רגישות. לזרים, לחלשים ולכל אדם. האם מישהו בסביבה זקוק לעזרה, נמצא בבעיה או במצוקה, קשה לו? עלינו לשים לב לכך.

חוק חינוך חובה מעניק את הזכות לחינוך לכל ילד השוהה בישראל מעל לשלושה חודשים. משרד החינוך מכיר בזכויותיהם של ילדים אלו לחינוך לפי חוק לימוד חובה, התש"ט-1949. כך גם מייחד חוק זכויות התלמיד את הזכות לחינוך לכל ילד/ה. חוק לימוד חובה מטיל על המדינה חובה לתת חינוך לכל ילד. החוק מתייחס לכל ילד/ה או נער/ה, ללא הקשר של אזרחות, תושבות או זכות שהייה.

ברוב המדינות הדמוקרטיות יש רשות רשמית שמטפלת בבקשות של מבקשי מקלט.

על פי הערכה, יש בישראל כ- 35,000 פליטים ומבקשי מקלט, מתוכם כ- 1500 ילדים רובם הגיעו מאריתריאה, מדרפור, מהפיליפינים ומדרום סודן (שבינתיים קיבלה עצמאות וחלק מהפליטים חוזרים אליה בהדרגה). הפליטים נמלטו מדיכוי, ממלחמות אזרחים, מעבדות, מעינויים, מרדיפה דתית ופוליטית ומרצח על רקע אתני.

"בישראל פועלים שני משרדים של נציבות האו"ם לפליטים, בתל אביב ובירושלים. עד 2009 בחנו משרדים אלו את בקשותיהם של אנשים לקבלת מעמד של פליט ולקבלת מקלט מדיני במדינת ישראל ומסרו את המלצותיהם לוועדה המייעצת לשר הפנים בעניין בחינת בקשות מבקשי המקלט. מאז 2009 עבר התפקיד של בחינת הבקשות ליחידה של רשות ההגירה הישראלית שהוקמה והוכשרה במיוחד למטרה זו. לאחר תקופת הסיוע ליחידה החדשה ישמשו משרדי נציבות האו"ם לפליטים כגורם מייעץ ומפקח כפי שנעשה בכל המדינות המפותחות".⁴

הזמן המתאים לעסוק בנושא

בנושא זה מתאים לעסוק במשך כל ימות השנה. אולם כשהנושא עולה על סדר היום, והתקשורת מציפה במידע ובתמונות, יש מקום להתייחס לנושא באופן ביקורתי וערכי. בנוסף, הפעילות המוצעת מתאימה לקראת אחד מימי הלוח הבינלאומיים:

27.01 - יום המאבק באנטישמיות וגזענות

20.06 - יום הפליט הבינלאומי

08.09 - יום בינלאומי לביעור הבערות

24.10 - יום האו"מות המאוחדות

20.11 - יום הילד הבינלאומי

10.12 - יום זכויות האדם הבינלאומי

4 נציבות האו"ם לפליטים <http://www.humanrights.cet.ac.il/ShowItem.aspx?ItemID=1d202b6f-960e-436f-a572-b94a444ee0bf&lang=ARB>

■ מטרות:

- ללמוד כתושבי מדינה המכבדת ומקיימת את אמנת זכויות הילד הבינלאומית על סוגיות ילדים פליטים בארץ ובמדינות העולם.
- לקדם שיח עם התלמידים על עמדתם לגבי סוגיית הפליטים והעקורים בעולם.
- לחדד את הלכות החיים הנדרשות בסוגיית האחריות והסולידריות.
- לפתח גישות ועמדות לאמנות ולחוקים השומרים על זכויות הפליטים.
- לקדם יוזמות של תלמידים בקהילה.

■ מהלך הפעילות:

שלב א'

- חברי הקבוצה יוזמנו להתבונן בצילום שצולם ע"י הצלם קווין קרטל בשנת 1994. בתמונה רואים ילד סודני קטן בדרכו למחנה מזון של האו"ם הממוקם במרחק קטן ממקום הצילום¹: חברי הקבוצה יתבקשו להגיב באופן אינטואיטיבי למה שהם רואים.
- (למורה: התמונה מבטאת בדידות, עוני וחולי נוראי של ילד... ו"מזמינה" את חברי הקבוצה לדון בסוגיה של זכויות פליטים בעולם וילדים בפרט. ההיבט הרגשי החזק שהתמונה מזמנת יסייע לתלמידים להתחבר לנושא).

שלב ב'

שאלות לדיון:

- ביומנו של הצלם הוא רשם מתחת לצילום שהוא נשבע לא לזרוק לעולם אוכל ומתפלל כי אלוהים יגן על הילד הקטן שבתמונה. הוא התפלל כי העולם יהיה רגיש יותר כלפי אחרים. אילו זכויות, לדעתכם, נגזלות מפליטים ועקורים בעולם?
(למורה: הזכות לחיים ולהישרדות: הזכות להגנה, הזכות לכבוד, הזכות לשוויון, זכויות חברתיות, כלכליות, תרבותיות: הזכות לחיות במשפחה, הזכות לחינוך, הזכות לדיוור, הזכות לבריאות, הזכות ליהנות מתרבות וליצור תרבות)
- מדוע חלה חובה על מדינות העולם לפעול לקביעת כללי חיים עפ"י ההנחיה של האמנות הבינלאומיות ולאכוף אותם בכל מקום ובכל עת? האם אתם מסכימים עם אמירה זו?
- לפי נתוני נציבות האו"ם לפליטים², מספר האנשים שנעקרו מבתיהם עקב מצב של קונפליקט ורדיפה עמד בסוף שנת 2008 על 42 מיליון (!). רבים מן הפליטים נעקרו מבתיהם למשך שנים. איזו אחריות יכול/צריך העולם החופשי לקחת על עצמו? כיצד היא יכולה לבוא לידי ביטוי?

1 הצילום הזה זכה בפרס "פוליצר", בשנת 1994. הילד הסודני - <http://sneye.blogspot.co.il/2012/02/kevin-carter.html>
2 אתר "אזרחות ודמוקרטיה, מגינים על זכויות האדם", <http://www.humanrights.cet.ac.il>

שאלות לדיון (לחלק לחברי הקבוצה את הנספחים):

- באילו דרכים ניסו מדינות שונות בעולם לפעול על מנת להגן על ילדים פליטים ועקורים בעולם?
 - מדוע לדעתכם התנאי לקיום האנושי תלוי במידת הסולידריות והרגישות של בני אדם?
 - מהי הדרך בה אתם כבני נוער תנקטו כדי לסייע לילדים באזורים אחרים בעולם? במדינה שלנו?
 - בקנדה ערכו תחרות ציורים בינלאומית בנושא: <http://respectrefugees.org/ecards/index11.shtml>
- בחרו באחד הציורים וספרו את סיפורו.
- האם גם לך חשוב להביע את דעותיך בנושא ילדים פליטים? באיזה אופן?
 - כיצד את/ה יכולים לפעול כדי לסייע לילדים פליטים בארץ או בעולם?

חלק ב' – יוזמה חינוכית

אפשרות א:

עליכם לחפש בנספחים (נספח 1, נספח 2) זכות אחת שנראית לכם חשובה, ערכית ומוסרית, ולבחון כיצד היא מיושמת בישראל. לשם כך תוכלו להיעזר בכתבות, במאמרים ובמידע המופיע באתרים שונים באינטרנט העוסקים בנושא זכויות פליטים.

אפשרות ב:

אתרו את הסרט על ביה"ס "ביאליק - רוגוזין" בת"א שעלה לכתרות עם זכיית הסרט "כבר לא זרים" בפרס האוסקר לסרט התינודי הקצר 2010. הסרט עוסק בבית הספר ובתלמידי שבאים ממדינות שונות וממעמד שונה: ילדי עובדים זרים, ילדי פליטים ועוד...

(למורה: ביסוד הגישה החינוכית הבית ספרית עומדת התפיסה ההוליסטית המתייחסת אל התלמיד כשלם, השואפת לבחון את צרכיו האישיים של כל תלמיד בהיבט הלימודי, החברתי והרגשי ולאור כך לבנות מערכת של מענים הולמים בחברה רבת תרבויות כשלנו).

כתבו מכתב להנהלת ביה"ס ולמועצת התלמידים של ביה"ס "רוגוזין" בתל אביב בו בקשה מנומקת לפגישה עם תלמידים מביה"ס.

עליכם להתכונן לפגישה:

הכינו את השאלות לקראת מפגש השיח. במה הייתם רוצים להתמקד בשיחה עם תלמידי "רוגוזין"? מדוע? מה תציעו לתלמידים בביה"ס על מנת שירגישו פחות דחויים ומאוימים?

חלק ג' – רפלקציה

- לבקש מחברי הקבוצה להציע מספר שורות שכדאי לכתוב מתחת לתמונה של קווין קרט. מספר שורות שיעבירו מסר. (מהו המסר? מי קהל היעד למסר?)
- בפעילות הפתיחה (שלב א, בחלק א) התבקשו חברי הקבוצה להתייחס לצילום של הצלם קווין קרט שצולם בסודן. הצלם קווין קרט כתב ביומנו, לאחר שובו מהצילומים:

אני נשבע שלעולם לא אשליך אוכל, לא משנה אם הוא לא טעים, או אם אני מלא ושבע. אני מתפלל שתשמור ותגן על הילד הקטן הזה, הדרך אותו והרחק אותו מהייסורים והעצב. אני מתפלל שנהיה יותר רגישים כלפי העולם הסובב אותנו, ולא נהיה עיוורים בגלל האנוכיות שבטבע האדם והאינטרסים הפרטיים שלנו. אני מקווה שהצילום הזה יזכיר לנו כמה בני מזל אנחנו, ושלא נתייחס לדברים כמובנים מאליהם.

- הקבוצה תבחן את ההבדלים בין הטקסים שהצלם כתב לטקסטים שהם כתבו.

■ נספח מס' 1 – אמנת האו"ם לפליטים

נציבות האו"ם לפליטים (ה- UNHCR) היא ארגון של האו"ם שפועל להגנה וסיוע לפליטים ומבקשי מקלט בעולם, זאת באמצעות דאגה ליישום ההסכמות שנחתמו באמנת האו"ם לפליטים. אמנת הפליטים משנת 1951 והפרוטוקול משנת 1967. כיום 147 מדינות חתומות על אחד משני ההסכמים או על שניהם. מדינת ישראל חתמה על שני ההסכמים.

אמנת הפליטים מגדירה מי זכאי לקבל מעמד של פליט, איזו הגנה המדינות החתומות על האמנה מחויבות לספק לו, ומהן המחויבויות של הפליט למדינות המארחות אותו.

- **האמנה מגדירה מי זכאי לקבל מעמד של פליט**
לפי האמנה, פליט הוא אדם שנאלץ להימלט או שגורש מארצו או ממקום מגוריו הקבוע בשל חשש מבוסס מרדיפה על רקע מוצאו האתני, דתו, לאומיותו, חברותו בקבוצה חברתית או השקפתו הפוליטית.
- **האמנה מגדירה איזו הגנה מחויבות המדינות החתומות עליה לספק לפליט.**
התנאי היסודי לקיום האמנה הוא שאין להחזיר פליט למדינה שבה צפויה סכנה לחייו או לחירותו. תנאי זה נקרא עקרון אי ההחזרה והוא תנאי בסיסי, שנעשה חלק מן החוק הבינלאומי הנהוג. עקרון אי ההחזרה מחייב את כל מדינות העולם - לא רק את אלו החתומות על האמנה.
- **וכך קובע סעיף 33 באמנה:** "אף מדינה החתומה על האמנה לא תגרש ולא תחזיר פליט בדרך כלשהי אל גבולותיהן של ארצות שבהן יהיו חייו או חירותו בסכנה מטעמי גזע, דת, אזרחות, השתייכות לקבוצה חברתית מסוימת או להשקפה פוליטית מסוימת."
המדינות שהפליט מגיע אליהן אחראיות להגן עליו, כלומר - לספק לו את אותה הגנה שאין הוא זוכה לה במדינה שממנה נמלט. מדינות אלו מחויבות לדאוג שהפליט יקבל את הזכויות המגיעות לו, כמו - חופש דת, זכות לעבודה, זכות לחינוך, חופש תנועה ונגישות לתעודות מעבר.
- **חשוב לציין שהאמנה אינה מחייבת מדינות לתת לפליט מקלט קבוע.** הפתרון שאותו מעודדת נציבות האו"ם לפליטים, והפתרון הנפוץ ביותר, הוא שהפליטים שבים למולדתם מתוך רצון, כאשר התנאים במדינה שממנה ברחו משתנים, וכשלא נשקפת עוד סכנה לחייהם ולזכויותיהם. במצב זה - מותר לשלול ממנו את הגדרתו כפליט.
- **לפליט יש זכות לחינוך אם במדינה שבה מצא מקלט קיים חוק חינוך חובה והזכות להכרה בתעודות על חינוך שרכש (סעיף 22).**
- **האמנה מגדירה מהן המחויבויות של הפליט למדינה המארחת אותו.** פליטים נדרשים לכבד את החוקים והתקנות של מדינת המקלט שלהם.

■ נספח 2 – האמנה הבינלאומית לזכויות הילד

לנושא זה, האמנה מתייחסת לשלושה תחומים עיקריים:

- **סיפוק צרכים:** הזכות להחזיק, לקבל ולהגיע למספר אמצעים ושירותים (שם, לאום, טיפול רפואי, חינוך, מנוחה, משחק וטיפול בנכים וביתומים).
- **הגנה:** הזכות להגנה מפני מעשים הגורמים נזק לילד (הפרדה מההורים, מעורבות במלחמה, ניצול מסחרי או מיני או רגשי או התעללות פיזית או השפלה).
- **השתתפות:** זכותו של הילד שיתחשבו בדעתו בהחלטות הקשורות לחייו. ככל שיכולותיו מתפתחות, יש לאפשר לילד להגדיל את אפשרויותיו למעורבות חברתית כהכנה לחיים בוגרים (בכלל זאת: חופש ביטוי והבעת דעה, תרבות, דת ושפה).

באמנה יש 54 סעיפים. לפניכם תקציר של הסעיפים הרלוונטיים לדיון:

- סעיף 2: אי הפליה - כל הזכויות צריכות להיות מוענקות לכל ילד, ללא יוצא מהכלל. המדינה צריכה להגן על הילד בכל מצב. על המדינה להגן על הילד מכל סוג של הפליה.
- סעיף 4: יישום הזכויות - חובתה של המדינה להבטיח שהזכויות המפורטות באמנה יוצאו לפועל. לכבד את תפקידם של ההורים והמשפחה בגידול הילד.
- סעיף 6: חיים, הישרדות, והתפתחות - זכותו של הילד לחיות, וחובתה של המדינה להבטיח את הישרדותו והתפתחותו.
- סעיף 19: מניעת התעללות - ניצול לרעה או הזנחה (תחת אחריות המשפחה או גוף אחר) - על המדינה להבטיח את הגנת הילד מכל צורה של ניצול. יש לדאוג לתכניות חברתיות, ושירותי תמיכה.
- סעיף 22: ילדי פליטים - יש להעניק תשומת לב מיוחדת לילדי פליטים - מדינות יפעלו בשיתוף פעולה עם ארגונים בינלאומיים להשגת מטרה זו, וכן לאיחוד ילדים והורים שהופרדו.
- סעיף 30: ילדים בקבוצות מיעוט וילידים - זכותו של ילד המשתייך לקבוצת מיעוט או קבוצה ילידית ליהנות מתרבותו ולהשתמש בשפתו.
- סעיף 32: ניצול כלכלי - זכותו של הילד להגנה מפני צורות עבודה הפוגעות בו ומניצול.
- סעיף 36: צורות אחרות של ניצול - המדינה מחויבת להגן על הילד מפני כל צורה של ניצול.
- סעיף 37: מאבקים מזוינים ושליטת החופש - המדינות החברות יבטיחו שילדים לא יעברו עינויים או טיפולים ועונשים אכזריים, בלתי אנושיים או משפילים, ושלא יוטלו עליהם עונש מוות או מאסר עולם ללא יכולת שחרור. כמו כן לא יישלל מהם החופש באופן לא חוקי או שרירותי. מעצר או מאסר של ילד יהיו לפי החוק, יהוו אמצעי אחרון ויהיו קצרים ככל שניתן. היחס כלפי ילד שנשלל ממנו החופש יהיה אנושי תוך התחשבות בגילו, הוא יופרד מהמבוגרים אלא אם כן זה עלול לפגוע בו, ויוכל לשמור על קשר עם המשפחה, למעט מקרים חריגים. כמו כן תהיה לו גישה מהירה לעזרה משפטית או אחרת, וזכות לערער על שליטת החופש בהליך מהיר.
- סעיף 38: המדינות החברות יכבדו חוקים הומניטריים בינלאומיים החלים עליהן ושנוגעים לילד במצבים של מאבק מזוין... המדינות יעשו כל שביכולתן כדי להגן ולטפל בילדים הנפגעים מהקרבות.

נספח 3

ילדי עובדים זרים ומבקשי מקלט במערכת החינוך 2010

לפי אמנת האו"ם בדבר זכויות הילד, ילדים של מהגרי עבודה ומבקשי מקלט זכאים לזכויות המוקנות לכלל הילדים, ובהן הזכות לחינוך, לבריאות, לרמת חיים נאותה ולביטחון סוציאלי. ישראל חתמה על האמנה ואשררה אותה, ולכן מכוח האמנה הזכות לחינוך מוקנית לכל ילד/ה השוהה בישראל. משרד החינוך מכיר בזכויותיהם של ילדים אלו לחינוך לפי חוק לימוד חובה, התש"ט-1949.

חוק לימוד חובה מטיל על המדינה חובה לתת חינוך לכל ילד/ה. החוק נוקט לשון ילד ונער, שהם מונחים נטולי הקשר של אזרחות, תושבות או זכות שהייה.

(מתוך אתר א.ס.פ. - ארגון סיוע לפליטים ולמבקשי מקלט בישראל)²

2 עמותת א.ס.פ. הוקמה בשנת 2007 במטרה לסייע לפליטים ולמבקשי המקלט בישראל. העמותה פועלת לקידום זכויותיהם של הפליטים בפני רשויות המדינה.

לשתוק? או לא לשתוק?

מאת: ריקה ברקוביץ

חושב וחושב... כל הזמן רק חושב.

רוצה להתקרב, רק רוצה...

ולא, לא אומר לה מה אני חושב,

רק מגיב לעברה מבטים,

רק מגיב... וחושב:

מה יקרה אם אומר לה ולכולם

מה אני מרגיש בלב?

חושב... מה יהיה?

מה יאמרו חברי אם אומר את דברי?

אולי, אולי הם יקעסו עלי.

בכל פעם כשאני שומע מישהו

ש'זרד עליה'... אני מביט בעיניה,

רוצה את מסך דמעותיה ורוצה,

רוצה לומר לה שאני לא טום לתחושותיה,

ושאני יודע איך היא מרגישה כשהיא שומעת

ששםסננים לעברה בנימה מרושעת:

"שובי למולדתך! לא רוצים אותך כאן!

חזרי למקום ממנו באת!"

ואני שותק, שותק ושואל את עצמי למה?

למה אני לא פוצה פה, מדוע אני אומר דבר

גם ליחר שאני נזכר, שסבתי לאה

ספרה לי איך היא הרגישה בנעוריה

בפולין, בארץ הולדתה,

כש"חברים" מפתתה, בני נוער שלמדו אתה,

באותו בית ספר בו למדו אמה וסבתה,

צעקו לעברה: "יהודיה מצורעת,

"לא רוצים אותך כאן, חזרי למקום ממנו באת!"

וברגע שהבנתי מה קרה לכול משפחתה,

בתקופה בה לא היה ליהודים לין לחזור,

החלטתי לא לשתוק, ולחברתי לכיתה לעזור.

לילד זכות להביע את דעתו בחופשיות, והמדינות החברות מתחייבות לאפשר לו להשמיע את דעתו בכל עניין שנוגע לו בעצמו או באמצעות נציג שלו.

Every child has the right to protection against physical and mental violence, abuse, neglect, exploitation, or any cruel behavior perpetrated by adults who are responsible for the child.

לכל طفل الحق في حرية التعبير. وهذا يشمل طلب واستلام ونقل المعلومات والأفكار لفظيًا أو عن طريق الكتابة أو الطباعة أو الكلام أو الفنون أو أي طريقة أخرى قد يختارها الطفل. يتم حد هذا الحق إذا حصل أي تعد على حقوق الآخرين أو إذا تعارض مع الأمن القومي أو النظام والأخلاق العامة أو المصلحة العامة.

Every child has the right to join or found a group, as long as the activities of the group do not infringe on the rights of others.

على الدول الموقعة حماية حقوق جميع الأطفال. بغض النظر عن العرق أو اللون أو الجنس أو اللغة أو الدين أو الميول السياسية أو جنسية الطفل أو الانتماء العرقي أو الاجتماعي أو الملكية أو الإعاقة. أو أصل الطفل و / أو أولياء أمره.

“למדינות החברות האחריות לשמור על הזהות שניתנה לילד”

לילד זכות להגנה במצבי מלחמה

המדינות החברות מבטיחות לשמור על זכויות הילדים שבתחומה, ללא הפליה וללא קשר לגזע, צבע עור, מין, שפה, דת, השקפה פוליטית, מוצא לאומי, אתני או חברתי, רכוש, נכות, לידה או כל סיבה אחרת הקשורה לילד ולהוריו.

Signatory countries must protect the rights of all children, regardless of the race, skin color, gender, language, religion, political orientation, nationality, ethnic or social group, property, handicap, or origin of the child and/or the parents.

לילד זכות גישה למאגרי מידע ולחומרים ומידע שיעזרו לו מבחינה אזרחית, לימודית, חינוכית, חברתית ומוסרית. המדינה תעודד ותסייע לילד לממש זכות זו.

لכל طفل الحق في الحصول على المعلومات المتعلقة بالدراسة والتعليم والتكيف الاجتماعي. أو الأخلاقي. وعلى الدول الموقعة أدناه أن تشجّع و تمكّن الأطفال من ممارسة هذا الحق.

לجميع الأطفال الحق في العيش وفقاً لعاداتهم ولغتهم ودينهم وثقافتهم.

לילד זכות להיות מוגן בפני ניצול כלכלי או מפני עבודה שעלולה לפגוע בו או להזיק לבריאותו או התפתחותו

לילד נכה יש זכות לחיים מלאים והוגנים

Every child has the right to access information regarding studies, education, social adaptation, or moral development. The undersigned countries will encourage and enable children to exercise this right.

Every child has the right to privacy and protection from attacks on his/her dignity and reputation.

Signatory countries are responsible to guarantee the identity given to every child, including his/her citizenship and connection to his/her family.